

MUHI SÁNDOR
SZATMÁRI SZOBROK, EMLÉKTÁBLÁK

**hírlap
KÖNYVEK**

MUHI SÁNDOR

**SZATMÁRI SZOBROK,
EMLÉKTÁBLÁK**

**Szatmárnémeti
2010**

Grafikai szerkesztő: Muhi Sándor

A szatmárnémeti Scriptor Alapítvány megbízásából

– elnök: Szilágyi Ferenc –

kiadja a csíkszeredai Státus Kiadó

www.status.com.ro

office@status.com.ro

© Muhi Sándor, 2010

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MUHI SÁNDOR

Szatmári szobrok, emléktáblák / Muhi Sándor. - Miercurea-Ciuc:
Status, 2010

ISBN 978-606-8052-27-4

821.511.141-1

Készült a Státus Nyomdában, 2010-ben
Tiparul executat sub comanda nr. 38/2010
la Status Printers, Siculeni

Bevezető

Körülbelül hány szobor és emléktábla van Szatmárnémetiben? Hány olyan jeles személyre emlékeztetnek ezek bennünket, akik soha nem jártak a városunkban? Hány olyan kiválóság emléke előtt tisztelgünk időnként, akiknek a tevékenységéről, érdemeiről az itt lakó emberek túlnyomó többségének fogalma sincs? Hány rossz minőségű anyagokból készült, gyenge kivitelezésű emlékhely látható a szatmári utcákon, tereken? Hány van magára hagyva, elhanyagolva közülük? Hány olyan személyiség élt ebben a térségben, akiknek már réges-régen szobrot, emléktáblát kellett volna állítani?

Sok ilyen kérdést lehetne még megfogalmazni, hiszen ennek a területnek is vannak íratlan szabályai, amelyek betartása közös otthonunkban, Európában immár számunkra is kötelező. Aki hosszabb ideig foglalkozott ezzel a témakörrel, az óhatatlanul is tapasztalta, hogy mennyire nehéz itt pártatlannak, objektívnek maradni, mennyire esetleges minden vélemény, döntéshozatal.

A szatmári szobrok, emléktáblák részletes bemutatására, ismertetésére számtalan okom volt, de döntően az utóbbi két évtized megszaporodott, mondhatni viharos szobor- és emléktábla-állítások, leleplezések olykor nehezen követhető folyamata vett arra rá, hogy alaposabban utánanézzek a jelenségnek, azoknak a személyiségeknek, akiket a napi politika, a társadalmi és civil szervezetek, a városvezetés követendő példaként állít elénk.

Romániában, lényegében egész Európában, az ilyen ügyekben a helység önkormányzata, a városi tanács dönt. Magyarországon az önkormányzat felelősége a felállítandó emlékművel kapcsolatban a szakvélemény beszerzése és a későbbiekben az alkotás védelme is. Az önkormányzati határozatok természetesen bírósági úton megtámadhatóak, érvényteleníthetőek, gondoljunk csak az utóbbi évek szobrok körüli vitáira, pl. a Wass Albert-szobor, a Ion Antonescu-szobor stb.

Románia Hivatalos Közlönyében 2002-ben határozatot közöltek, amely tiltja és bünteti a rasszista, fasiszta, fajgyűlölő jelvények, jelek viselését, ilyen jellegű emléktáblák, szobrok állítását. Szabályok, előírások mindenhol vannak, a gond azonban sohasem a szabályokkal, hanem általában ezek értelmezésével van.

Nem könnyű eligazodni abban a hatalmas, és valljuk be gyakran követhetetlen információáradatban, amely a témakör feltérképezésekor ér bennünket, hiszen olyan nevek tucatjaival találkozhatunk, akikről a legtöbben szinte semmit sem tudnak. A fentiek miatt úgy gondoltam, hogy szükség van egy részletes név- és szómagyarázatra is, amelyben megpróbálom tisztázni a témakörrel kapcsolatos

legfontosabb fogalmakat, ismertetem a szövegben bemutatott, esetleg kihagyott helyi kiválóságokat, szobrászokat, lehetőséget nyújtva arra is, hogy az érdeklődő olykor betekintést nyerhessen a kulisszatitkokba is. Miért kell ez? Azért, mert ha utódaink egy olyan városban fognak élni, amelynek nem ismerik példaképeit, emlékhelyeit, azok háttérét, jelentőségét, könnyen meglehet, hogy nem érzik majd magukénak Szatmárt, az pedig súlyos következményekkel járhat. A fejezet terjedelme, a címszavak sokasága többek között jelzés, üzenet, de egyben figyelmeztetés is szeretne lenni. Arra utal, hogy ez a lassan beláthatatlan terület sokakban a kirekesztettség érzetét keltheti. Kiket ejtethet rabul ez? Megfelelő információk hiányában valamennyiünket, beleértve e sorok íróját is.

Munkámhoz könyvészeti anyagot is csatoltam, ennek a szerepe, jellege azonban inkább általános, orientatív, hiszen ezt a témát egészében eddig soha, senki nem dolgozta fel, nem írta meg. A legfontosabb forrásom a helyszínek látogatása, fotózása volt. Ezt az anyagot helytörténeti munkák, a Janitzky-gyűjtemény és a helyi sajtó tudósításainak tanulmányozásával, illetve szóbeli közlésekkel egészítettem ki.

Könyvem képanyagát – a dokumentumfotók kivételével – magam készítettem. Nincsenek fotós ambícióim, de minden helyszínrre, minden alkalommal, minden időpontban ezúttal sem vihettam profi fényképszt magammal.

A soknemzetiségű térségekben általános szokás, jelenség, hogy minden közösség elsősorban a maga értékeivel, személyiségeivel foglalkozik, ezeket ismeri és ezeket próbálja előtérbe helyezni anélkül, hogy alaposabban, behatóbban foglalkozna a mások által fontosnak vallott eseményekkel, személyiségekkel. Ebből idővel olyan, egymással párhuzamos, tehát sohasem találkozó értékrendek születnek, amelyek inkább rontják, mint javítják a közeledés esélyeit.

Égetően szükség lenne tehát tágabb értelemben vett otthonunk jelképeinek kiválasztásánál néhány olyan kiindulópontra, olyan ismérvre, amelyek segítségével egy többé-kevésbé közös, vagy legalább néhány pontban érintőleges értékrend is megfogalmazható. Keresni kellene olyan vonásokat, amelyek nem csupán egy szűk kör, hanem az egész város számára fontosak lehetnek, amelyek lehetőleg nem irritálják egyetlen közösségnek, csoportnak sem a társadalmi érzékenységet, hiszen ez az utca sem egyirányú, ahogyan azt többek gondolják.

Olyan tartós, a pillanatnyi politikai, társadalmi konjunktúrától független értékek megfogalmazására, felmutatására vágyom, amelyekhez száz év múlva sem kell bonyolult magyarázatokat, dokumentumokat, lábjegyzeteket fűzni, amelyek tartalmát, üzenetét, súlyát az idő nem halványítja, hanem egyre nyilvánvalóbbá,

érthetőbbé, egyértelműbbé teszi. Milyen alapszabályok, elvárások betartása alapján kellene szerintem dönteni szobrok, emléktáblák állításáról?

– Az első, legfontosabb kérdés talán az, hogy kire emlékezzünk, kik legyenek a példaképeink? Állíthatunk Szatmáron szobrot Arisztotelésznek vagy Pablo Picassónak is, hiszen az általuk képviselt, fémjelzett teljesítményekhez nem férhet kétség. Miért nem tesszük? Mert bármilyen fontos, meghatározó személyiségei is voltak az emberiség kultúrtörténetének, nincsenek helyi kötődéseik. Ha volna Szatmáron művészeti akadémia vagy filozófia tanszék, akkor azok épületének homlokzatán, vagy az előcsarnokában, a helyi nagyságok mellett többek között megemlékezhetnénk róluk is. Alapszabály tehát, hogy egy közösség számára olyan személyiségeket kell, érdemes példaképnek állítani, akik ezeken a tájakon születtek, vagy itt fejtették ki tevékenységüket. Akiket nemcsak a tankönyvekből ismernek az itteni lakosok, hanem generációk óta a szívükben hordoznak és az azonos vagy hasonló közeg, problematika, megoldandó feladathalmaz miatt a tevékenységük iránymutató a jelen számára is. Ha egy személyiség tevékenységével kapcsolatban még a város tanult polgárainak is lexikonokban, kézikönyvekben, a világhálón kell keresgélni adatok után, az már eleve megkérdőjelezi a megemlékezés létjogosultságát.

– Fontos szempont a megfelelő hely kiválasztása is. Mire gondolok itt elsősorban? Arra, hogy élhettek olyan kiválóságok is egy multikulturális városban, akik csak szűkebb egyházi, nemzetiségi, szakmai közösség számára jelenthettek, jelentenek sokat. Ezeket a szobrokat, emléktáblákat a fentiek miatt általában nem köztereken, mindenki által használt középületeken ajánlatos elhelyezni, hanem az illető közösség templomán, székháza előtti téren, udvarán stb. A két világháború közötti Szatmárnémeti lakosságának szinte egyharmada zsidó volt. A Holokauszt-emlékművet ennek ellenére nem a régi vagy az új központban, az állomás előtti téren, hanem a Várdomb utcai zsinagóga udvarán állították fel.

– Alapvető követelmény kell legyen a szobrok, emléktáblák művészi minősége is. A kegyelet, a példakép iránti tisztelet egyik igen fontos jele, hogy minőségi anyagokból, magas művészi szinten készüljenek. Itt semmilyen amatőr vagy félamatőr improvizációnak, olcsó megoldásnak, tucatmunkának nincs helye, hiszen egy ilyen kivitelezés eleve nem szolgálhatja a kiindulópontban megfogalmazott célt, hanem rontja annak érvényre jutását. Ennek a megítélésére a város önkormányzata minden ilyen ügyben rangos szakmai zsűri segítségét kell kérje.

– Egy emléktábla, szobor nem csupán jelkép, követendő példa, hanem megemlékezések, koszorúzások, emlékműsorok, zarándoklatok helye. Mindez feltételezi a folyamatos karbantartást, a környezetének rendszeres takarítását, felújítását. Nincs elszomorítóbb látvány, mint egy magára hagyott, elhanyagolt, telefirkált emlékhely, amelyet egyetlen közösség sem érez igazán a sajátjának. Miből látható ez? Abból, hogy ha a szobor meg rongálódik, eltűnik a felirata, és nem újítják fel. Ha ellopják az emléktáblát, és nincs aki újat tegyen a helyére, ha falfirkák jelennek meg rajtuk és nincs ki letakarítsa stb. Szatmárnémetiben sajnos több ilyen szobor és emléktábla is van.

– Ha taláломra megkérünk száz járókelőt arra, hogy mondjon két-három fontosabb adatot a szobrokkal, emléktáblákkal, utcanevekkel népszerűsített személyiségekről – és a száz közül nyolcvannak-kilencvennek fogalma sem lesz arról, hogy kiről is van szó –, akkor az feltétlenül el kell gondolkoztassa azokat, akik ilyen dolgokban döntenek. Miért? Mert mindez a város, a közösség polgárai számára készül.

– Megítélésem szerint sokkal óvatosabban kellene kezelni a közelmúltban elhunyt személyek kiemelésének kérdését is. Miért? Mert azt, hogy tevékenységük, példamutatásuk mennyire volt tartós és fontos, azt az idő dönti el.

Könyvemben a fenti, általam lényegesnek tartott követelmények függvényében próbálom elemezni a közismert szatmári példákat. Tisztában vagyok azzal is, hogy ezeket a szempontokat tovább lehet bővíteni, módosítani olyan elemekkel, amelyek közös értékeink védelmét, megőrzését szorgalmazzák.

Ritka az a város térségünkben, amelyben olyan kevés régi emléktábla, szobor maradt, mint Szatmárnémetiben. A magyarázat erre ugyanaz, mint az épületek esetében. Szatmárnémeti alföldi város, nincs kő a közelben, pedig ez elmúlt évszázadok szobrászatának ez a legkedveltebb és legelterjedtebb alapanyaga.

Sajnos nincsenek olyan bronzszobraink, szoborcsoportjaink se, mint mondjuk a kolozsvári Mátyás-szobor, a zibói Wesselényi- vagy az aradi Szabadság-szobor.

A szoborállítás szokását európai kultúránkban a korai középkortól elsősorban a római katolikus egyház terjesztette el. Akkoriban a nagyvárosok katedrálisai roskadoztak a szobordíszektől, domborművektől, de gyakran más egyházi témájú szobrok (Szentháromság-oszlopok, különböző szentek és mártírok szobrai, síremlékek) is készültek.

Azok a művészek, kőfaragó mesterek, akik az egyházi építkezések idején családostól letelepedtek egy helységben, olykor több generáción keresztül, évszázadokon át művelték és örökítették át a szakmai fogásokat, anyagismertet, szerszámokat azon a helyen. Egy-egy ilyen műhely természetesen nemcsak egyházi megrendeléseknek tett eleget, hanem laikus témájú szobrok, domborművek készítését is vállalták, amelyek hidak, parkok, szökőkutak, középületek stb. díszei voltak, gazdagítva ezáltal a város képzőművészeti örökségét.

Néhány szobor faragásához elegendő követ természetesen Szatmárra is hozzhattak volna a közeli hegyekből, mondjuk Szinérváraljáról, de ennél lényegesen fontosabb feltétel hiányzott évszázadokon keresztül: a gazdaságilag erős, építkező római katolikus egyház. Tudjuk, hogy a város a XVI. század közepe táján a térség hitújításának jelentős központjává vált, római katolikus templomai rövid idő alatt az evangéliumi református egyház kezére kerültek, és az új tulajdonosok ezek külsejét és belsejét is átformálták. A szobrok – ha voltak – eltűntek, pajtákba, pincékbe kerültek a homlokzatokról, a templombelsőkből a díszítéseket, faragásokat, aranyozásokat az új hit puritán, dísztelen környezete váltotta fel.

Milyen szobordíszei lehettek a hóstánci Szentlélek-templomnak, amely 1590-ben a reformáció térhódítása következtében a protestánsoké lett? Csak sejtethetjük, hiszen nemcsak a templom, hanem az egész városnegyed elpusztult 1680-ban. A várbeli Nagyboldogasszony-templom lehetett hosszú időn keresztül a városka egyik legszebb egyházi épülete. Rajta kívül alig akadhatott olyan épület a várban, amelynek szobordíszei lehettek.

Legendákat hallani városunkban idősebb emberektől olykor arról, hogy hatalmas román vagy gótikus stílusú templomok álltak itt, amelyek elpusztultak. Hol lehettek ezek, mikor épültek? Mi lett az épületek alapjaival? Mert Trója maradványait – mint tudjuk – sikerült felkutatni, kiásni. Milyen szerepük lehetett ezeknek az építményeknek egy három-négyezer lelket számláló alföldi kisvárosban?

A minap azt hallottam egy ismerősömtől, hogy a Lánchos-templom elődje nagyobb lehetett, mint a mostani. A Lánchos-templom elődjéről tudjuk, hogy paticsfalú, szerény épületecske volt. Aki kicsit is járatos a néprajz területén, az tudja, hogy mit lehet ezzel a technológiával, ilyen anyagokból építeni. Milyen lehetett a reformátusok szatmári temploma ezen a helyen mondjuk 1700-ban, az 1703-as porráégés előtt? A korabeli térképek erről is nyújtanak információkat. Egy XVII. századi térképen (Historia di Leopoldo Cezare, Bécs, 1670) jól kivehető a kis templom, amely előtt harangtorony áll, és amelyik a rajz alapján leginkább három egybetoldott, nyeregvetős parasztházhoz hasonlít, mint hatalmas

gótikus katedrálisra. Nagy valószínűséggel ebben tartotta esküvőjét Bethlen Gábor is Károlyi Zsuzsannával. Álmodozni lehet hatalmas csarnoktemplomokról, késő román kori, háromhajós bazilikákról, de ezek egykori létezésének megítélésem szerint nincs valószínűsége.

Van Szatmárnémeti római katolikus temetőjében, a bejárattal szemben egy régi, több helyen sérült, mészkőből faragott, porladó Szűzanya-szobor. Szeretnénk azt hinni, hogy ez a vártemplomot, vagy az 1797-ben épült kis plébánia-templomot díszíthette. Honnan gondoljuk ezt? A szobron egy alig olvasható évszámtöredék van, ez nagy valószínűséggel 1776, de lehet 1676 is. A szobor stílusa barokk, korban ez is ide illik. A Nagyboldogasszony-templom a XVIII. század vége felé omlott össze, innen kerülhetett ez a faragvány, talán pont a későbbi neves, templomépítő szatmári esperes, Korom Mihály (1792–1823) ajándékként a temetőbe, amely 1780-tól működik ezen a helyen.

Azt már néhány éve tudjuk, hogyan nézett ki a kis plébánia-templom – amely lényegében a mai székesegyház magja –, hiszen az Egyházmegyei Levéltárban őrzik az alaprajzát, homlokzati tervét. Ezekon a rajzokon egyetlen szobordísz, domborművet sem fedezhetünk fel.

A templombelső díszítéséről, amelyet a székesegyház kialakításakor radikálisan átformáltak, eddig semmit sem tudunk, csak sejtjük, feltételezzük néhány festményről, szoborról, amelyet jelenleg a püspöki képtár őriz, hogy innen származhat.

Impériumváltások és az ezekkel járó változó példaképek is lehetnek olykor okai a szegényes örökségnek. A közelmúltból több olyan szatmári szoborról, domborműről is tudunk, amely ezeknek a változásoknak lett az áldozata.

Volt Szatmár központjában már 1864-ben is Kölcsey-szobor, első világháborús emlékmű (Mărășești-Tisa), volt szobra Kiss Gedeonnak a Kossuth-kert bejáratánál, még léteztek a székesegyház eredeti Szent István- és Szent László-szobrai, volt egy Huszár-szobor a mostani Megyei Múzeum előtti parkban, volt Anyafarkas-szobor, volt Szovjet hősök emlékműve a központi parkban, Szent Imrét ábrázoló dombormű a Királyi Katolikus Főgimnázium épületén és még sorolhatnám. Hová lettek? Elpusztították, tönkretették, beolvasztották, felszámolták őket.

Dr. Fechtel (Fechtel) János, aki a Borovszky Samu által szerkesztett monográfiában a várost bemutató fejezet szerzője, a XX. század eleji Szatmárnémetiben a következő szobrokról, emléktáblákról tesz említést: Kiss Gedeon mellszobra (a Kossuth-kertben), a székesegyház Szent Péter és Szent Pál szobra, valamint a Jézus-szobor (az utóbbi a leírás elkészítésekor már a régi Pelikán-kertben volt),

a Kölcsény-szobor (ez ekkor már a Lánchos-templom előtti kis parkban állt), és szót ejt még a németi paplak emléktáblájáról is, amely a telket ajándékozó Wesselényi Ferencről emlékezett meg. Ezért viselte hosszú időn keresztül ez az utca a Wesselényi utca nevet, ezeket a neveket elődeink ugyanis sohasem véletlenül vagy taláalomra adták.

Kiss Gedeonnak, a város 1898-ban meghalt főkapitányának a budapesti Horvay János által készített mellszobrát a Kossuth-kertben 1903-ban leplezték le. A népszerű „Gida bácsi” kezdeményezte ugyanis a Kossuth-kert létrehozását, ő volt a városi múzeum létesítésének a szorgalmazója, a Sétatér létrehozója, valamint a „fák ezredese” is, ahogyan a város utcáinak, tereinek, parkjainak fásításáért nevezték a hálás polgárok. Ki másnak kellett volna szobrot állítani Szatmárnémetiben, ha nem neki? Vajon kiket zavarhatott ez a kiváló, köztisztelőben álló, közéleti ember, aki egész életét, minden energiáját a város szolgálatába állította? Vajon miért tüntették el a szobrát a város, a megye vezetői, akiknek példaképe lehetett volna? Nagy a valószínűsége annak, hogy a „tetteseknek” fogalma sem volt arról, hogy ki volt ő valójában. Még azt is rebesgetik, hogy egyszerűen összetévesztették Kossuth Lajossal, vagyis annyi fáradságot sem vettek, hogy elolvassák a szobron a feliratot. Nagyon messzire nem vihették ezt az alkotást. A Lucaciu-szobrot ideiglenesen az Eminescu Líceum pincéjében rejtették el, ezért először arra gyanakodtam, hogy Kiss Gedeon mellszobra a Tanulók Háza épületének a pincéjébe került, de ott senki sem tudott róla. Rosszabb esetben kerülhetett a szemközti gyárhoz is, akár be is olvashatták. Még szobrászoktól is érdeklődtem arról, hogy nem készült-e, készülhetett-e új szobor belőle, de azt valamennyien kizártnak tartották, hogy egy művészt rá lehet venni egy jó minőségű, kész alkotás tönkretételére. Ebben magam is őszintén reménykedem, de esküt semmiképp nem tennék rá.

Mint minden új szobornak, ugyanúgy a régi, elpusztítottaknak is megvan a maguk külön, olykor indulatoktól fűszerezett, vagy a nosztalgia által elregényesített története. A továbbiakban röviden ezekre is kitérek.

A székesegyház szobrai

Amint a bevezetőben már említettem, a székesegyház elődje, a város főterén épült kis plébániatemplom homlokzatán tudomásom szerint nem voltak szobordíszek. A székesegyház épületének ma is látható újklasszicista homlokzata 1837 táján készült el, és öt jó minőségű, monumentális szobrával, impozáns oszlopsorával, a timpanon domborművével (Mária mennybevétele) valóságos csodának számíthatott a kis alföldi városkában, amely 1809-ben, öt évvel a püspökség megalakítása után még 10 000 lakosú sem volt.

A két torony alatti fülkében van Szent László és Szent István szobra, a timpanon mögötti attikán Jézus, Szent Péter és Szent Pál szobrai láthatóak. Úgy tudjuk, hogy az építkezések Hild József tervei alapján zajlottak, aki ebben az időszakban az egri Főszékesegyház építkezési munkálatait (1831–1836) is vezette. A szatmári és az egri főtemplom stílusa, díszei, oszlopsora sok hasonlóságról árulkodik, ez indokolta a két homlokzat szobordíszjeinek az összehasonlítását is.

Egerben a templomhoz széles lépcsősor vezet, melynek két oldalán Marco Casagrande (1805–1880) faragott kőszobrai állnak: Szent István és Szent László királyok, valamint Szent Péter és Szent Pál alakjai. Casagrande velencei művész volt, aki Pyrker János egri érsek meghívására jött Magyarországra. 1837-ben Pesten telepedett le, előbb Egerben dolgozott, 1841 után az esztergomi bazilika szobordíszzeit készítette, 1856 után pedig az Egerben elkezdett szobrait fejezte be. Nincsenek bizonyítékaink arra, hogy ő az attikán látható szatmári Szent Péter és Szent Pál, valamint a székesegyház hátánál álló Jézus-szobor alkotója, csupán azt sejtjük, hogy valószínűleg hozzá fordultak ilyen jó minőségű, letisztult formavilágú szobrok elkészítése végett a szatmáriak is. Magyarországon ebben az időben nincs hivatalos művészképzés, alig vannak szobrászok.

Ami a Szent László- és a Szent István-szobrokat illeti, a mostaniak jóval később készültek. Milyenek lehettek az eredeti szobrok? A korabeli, nehezen kinagyítható felvételek, rajzok alapján csak homályos következtetéseket lehet levonni ezek formavilágáról, kinézetéről. Mindenképpen hasonlóak – mint az attikán látható Szent Pétert és Szent Pált ábrázoló alkotások.

A most látható szobrok szerzőjére Csirák Csaba hívta fel a figyelmemet, aki eljuttatott hozzám néhány ezzel kapcsolatos adatot, illetve korabeli cikkek, tudósítások részleteit. Innen a következőket tudtam meg: A Szamos napilap 1941. május 20. számában olvashatjuk: „Folynak a megszálló hatóságok által lerombolt Szent István és Szent László szobrok visszaállítási munkálatai.” Ez

az idézet a magyar történelmi vonatkozású egyházi szobrok következetes, olykor szervezett tönkretételére utal az impériumváltás utáni időszakban. Pedig Szent István szobra nem köztéren, hanem a székesegyház tornya alatti kis fülkében állt, és nem indokolatlanul, véletlenszerűen, kivagyiságból vagy holmi elvakult nacionalista meggondolásokból került oda, hanem azért, mert ő a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye védőszentje. Szent László magyar király pedig többek között annak a Szent Piroskának (Sfânta Paraschiva) az édesapja, akit halála után az ortodox egyházban is szentté avattak. Mozaikképét a Hagia Sophia a mai napig őrzi. Vajon ha mindezt tudják a szobrok rombolói, akkor is elkövették volna barbár tettüket?

Első lépésként pályázatot írtak ki a szobrok elkészítésére. A Szamos napilap 1941. november 4-i számában olvashatjuk néhány hónappal később: „Turáni Kovács Imre szobrászművész a lerombolt Szent István szobor helyére pályamunkát készített. Az egyháztanács kebelében alakult szoborbizottság ezt elfogadta, és erről értesítette az alkotót. A Szent László szobormintát azzal a kéréssel küldte vissza alkotójának, hogy olyan szobrot készítsen, amely a szent magyar király vitézségét is kidomborítja. Ezt a kérést is teljesítette a művész. Ilosvay Lajos apátkanonok vezette bizottság elfogadta a módosított változatot. Remélhetőleg tavasszal fel is állítják.”

Ki volt a művész? Turáni Kovács Imre (1910–1975) budapesti szobrász volt. Miskolci, budapesti, szegedi, székesfehérvári köztéri szobrok ismert, a szakma által is elismert alkotója és mint látjuk, szatmári szobrok szerzője is.

Külön története van a szatmári székesegyház homlokzatán látható Jézus-szobornak, amely Sarkadi Sándor (1887–1959) alkotása. Ki ő? Szatmárnémeti kulturális életének egyik legszínesebb, legérdekesebb egyénisége a két világháború között. Szobrász, festőművész, iskolaigazgató, lapszerkesztő, a „vagabundusok barátja”, támogatója, ő építette az ún. „bagolyvárat” Szatmáron, a Titulescu tér közelében, de otthon nevelt vadállataival a szatmári állatkert (ez a Kossuth-kertben volt) egyik megalapozója is volt. Az eredeti Jézus-szobrot a vihar döntötte le 1852-ben a székesegyház homlokzatáról úgy, hogy még a kupola is megsérült. Ez jelenleg a Pelikán-kertben, a székesegyház mögött látható. Sokan torznak, aránytalannak hiszik, de lényegében azért térnek el az arányai a megszokottól, mert letről való megszemlélésre készült, vagyis a jelenlegi hely nem előnyös a szobor számára. A Pelikán-kert elnevezés onnan adódik, hogy a lezuhant szobrot egy ideig az 1863-ban elhunyt Pelikán József kanonok által létesített első szatmári fűvészkertben (a Titulescu tér környékén) őrizték, ennek nevével később a székesegyház mögötti kis kert örökölte. A helye évtizedekig üresen

állt, a mostani szobrot Sarkadi tanár úr készítette valamikor a húszas, harmincas években. A három szobrot a homlokzaton vasrudakkal rögzítették, hogy az újabb leomlást megakadályozzák.

Ami a szobrok jelképértékét illeti, tudjuk, hogy Szent István kezéből az idők során többször is kilopták a kardot, egészen a kilencvenes évekig, amíg ezt vékony, de rezisztens vaspánttal oda nem erősítették. Minden év augusztus 20-án ezt a szobrot koszorúzzák meg a szatmári magyarság képviselői.

Ha jól belegondolunk, kicsit merésznek tűnik a feltételezés, hogy a szatmári székesegyház eredeti szobrai velencei művész készítette, de ha tudjuk, hogy bécsi, müncheni, tiroli, budapesti stb. festők, szobrászok munkái láthatók Nagymajtényban, Felsőbányán, Kaplonyban, Nagykárolyban, Máramarosszigeten, Szatmárnémetiben és még hosszan sorolhatnám, akkor már mindez nem is olyan valószínűtlen. Úgy tűnik, hogy az európai kulturális központok régebben, a gyatra utak és rudimentáris közlekedési eszközök ellenére sokkal közelebb voltak Szatmárhoz mint manapság. Mi volt a közelség titka? Az Osztrák-Magyar Monarchia. Természetesen ezeken a megrendeléseken általában nem egyetlen művész, hanem a feladat nagysága, összetettsége függvényében egész csapat dolgozott a megrendelést elvállaló mester irányítása alatt. Mindez még nehezebbé, körülményesebbé teszi a valódi alkotó felderítését, nevesítését.

A szatmári székesegyház központi fekvése és látogatottsága miatt kiválóan alkalmas emléktáblák elhelyezésére. Ide, a kriptá lejáratához közelbe került Szatmár nagy püspökének, Hám Jánosnak a rózsaszínű márványlapba vésett latin nyelvű emléktáblája. Ez a tábla mesteri szintű szerkesztésével, igényesen metszett betűivel, elegáns és diszkrét keretével arra figyelmeztet, hogy a feladat kivitelezése messze meghaladta egy átlagos sírkőfaragó tudását, felkészültségét. Miért fontos ezt szóvá tenni ma? Azért, mert napjainkban nagyon sok igénytelenül kivitelezett emléktábla készül, gyakran olcsó anyagokba maratott tucattermek lepik el műemlék-épületek falait. Sírkőfaragók által készített emléktáblák lényegében a templom karzatán látható Makray József és Wizler Egyed emlékét őrző márványlapok is.

A kilencvenes évektől a székesegyház új szoborral, emléktáblával gyarapodott. A szobor, amely lényegében a székesegyház bejárata előtt áll, Hám Jánosnak, Szatmár legnagyobb püspökének, a modern város egyik megteremtőjének állít emléket. 1999 májusában avatták fel, a szatmári származású, jelenleg Kecskeméten élő Lakatos Pál alkotása.

Ez a mű Hám János Szatmáron található, jelenleg a püspöki képtárban őrzött egyetlen hiteles arcképe alapján készült. A művésznek úgy sikerült visszaadnia

a püspök nagyságát és méltóságát, hogy mögötte felsejlik a hétköznapi dolgokért aggódó ember magánya is. Karakteres, kiváló formaérzéssel kivitelezett, hiteles alkotás ez a mellszobor, de a fenti erények még önmagukban kevesek lennének ahhoz, hogy egy köztéri alkotás a város szerves, elidegeníthetetlen részévé váljék. Minden szobor elsősorban művészeti alkotás, ugyanakkor mementó, jelkép is. Mi kell ahhoz, hogy a szó szoros értelmében egy közösség tulajdonává, féltve őrzött kincsévé, büszkeségévé váljék? Több alapvetően fontos, meghatározó jelentőségű összetevő is szükséges, bármelyik hiánya megkérdőjelezheti a szobor létjogosultságát.

Mit értek megkérdőjelezhetőség alatt? Semmiképp sem azt, hogy a szobrot el kell vinni, le kell bontani, vagy netán le kell önteni festékkel. E sorok írója magánemberként sem ért egyet, de képzőművészként sem érthet egyet olyan primitív megnyilvánulásokkal, amelyek holmi politikai, nemzeti, vallási elvakultságból, fanatizmusból művészeti alkotásokat tesznek tönkre, mocskolnak be, pusztítanak el. A szobrok, emlékművek létjogosultságát, életképességét általában sohasem egy-két indulattól fűtött ember, csoport kérdőjelezi meg, hanem az a közösség, amely számára készült. Hogyan teszi ezt? Általában hosszú távon és minden agresszivitástól, érzelmektől mentesen. Érdektelen, közömbös marad minden számára idegen, kívülről ráerőltetett jelképpel szemben, amelyhez nincs sok köze. Ha ilyen szobrot koszorúznak, távol marad, ha eltávolítják, nem háborodik fel és rövid idő alatt nem állít újat helyette. Mi a garancia arra, hogy a Hám János-szobor még hosszú ideig a helyén marad? Elsősorban az itt lakó polgárok ezreinek több mint másfél százada tartó töretlen tisztelete és a hálája, amelyet a szatmáriak a modern város egyik megteremtője, Szatmár legnagyobb püspöke, a szegények támogatója iránt máig éreznek.

A székesegyház 2004-ben, a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye 200 éves fennállása alkalmából egy új, bronzból készült, jubileumi emléktáblával gyarapodott, ez Xantus Géza alkotása. Xantus Géza elsősorban festőművész, de mint látjuk, domborműveket is készít.

A katedrális „Hamupipőkéje” az a kis Szűzanya-szobor, amelyik az épület hátsó bejáratánál, szinte észrevétlenül, a Pelikán-kertben, a kerítés mellett húzódik meg. Ez tucattermék, festett gipszöntvény, elsősorban szimbolikus értéke, jelentősége van.

Kölcsey Ferenc szobra

Az a tény, hogy Kölcsey Ferenc ezer szállal kötődik a térséghez, a legtöbb szatmári lakos számára evidencia, még akkor is, ha sokan közülük nem ismerik a részleteket, olykor az időpontokat sem. Gyakran találkozni olyanokkal is, akik Kölcsey 1848-as múltját emlegetik, pedig akkortájt a Himnusz szerzője már tíz éve halott volt.

A XIX. század második felében még élénkek voltak az emlékek, olyanok is éltek Szatmárnémetiben, akik ismerték Kölcsey Ferenc vármegyei jegyzőt, országgyűlési képviselő, költőt, az eltiportak jogainak szószólóját. Halálának 50. évfordulója kapcsán született a döntés, hogy emlékművet, szobrot állítanak neki a város főterén, a tornyos házzal szemben, ahol egy ideig dolgozott. Gyűjtés indult, hatalmas volt a polgárság lelkesedése, ennél lényegesen kisebb az adakozási szándék, valamint a jártasság a szoborállításban. Szobrász kellett volna, de nem volt senki a közelben. Ahogyan azt a székesegyház esetében is láthattuk, az előző évtizedekben, jórészt külföldi (itáliai, osztrák, német) festők, szobrászok kaptak megrendeléseket Magyarországon, a szobor négy évvel a kitűzött időpont előtt mégis elkészült.

Bagossy Bertalan 1911-ben adta ki a Szatmármegyei Gazdasági Egyesület történetét (Szatmárnémeti, Pázmány-Sajtó), ebben részletesen tudósít a szobor megrendelésének, felavatásának történetéről, körülményeiről.

A szoborállítás gondolata a jegyzőkönyvek tanulsága szerint először 1863 szeptemberében merült fel, szorgalmazója, a pénz gyűjtője Gyene Károly, a Szatmármegyei Gazdasági Egyesület pénztárnoka volt. Ő rendelte meg a mell-szobrot Budapesten Gerenday Antal (1818–1887) műhelyében.

Ki volt Gerenday Antal? Szobrászművész, a Kerepesi út végén sírkőtelepet tartott fenn. Azt, hogy ez a műhely elsősorban sírköveket, síremlékeket készített, nemcsak a művészeti lexikonok adataiból tudjuk, több síremlékük található térségünkben is, többek között a máramarosszigeti római katolikus temetőben 22 alkotásukat lehet látni. Az is igaz, hogy ezek, bár ugyanabban a műhelyben, de kicsit később, 1900 körül készültek.

A Kölcsey-szobrot hat ládába csomagolva Debrecenig vasúton, onnan Szatmárig szekereken szállították. Az avatóünnepségnek országos jellege volt, hiszen több vármegye, a Tudományos Akadémia, országos tudományos és művészeti társaságok képviselői is Szatmárra jöttek ebből az alkalomból. Sajnos nincs elfogadható minőségű felvételünk erről a szoborról, helyette álljon itt egy korabeli leírás, Bagossy Bertalan fentebb már említett könyvéből: „Kockaalakú
16

talapzaton emelkedik föl fényes szürke porosz gránitból egy vedome sugár-
oszlop, melynek tetején díszlik a legtisztább carrarai márványból faragott hófe-
hér mellszobor. Az arcvonásokon ott ül a lelki fenség s az a szelíd nyugalom,
mely életében a nagy embert jellemezte. Arccal a tornyos megyeház felé fordul,
hol erejének javát kifejtette.”

Az ünnepelő, szoboravató társaság délben a Zöldfa fogadóban (ez a mai
„fehér ház” helyén állt), valamint a Korona Szálló vendéglőjében (a Művészeti
Múzeummal szemben) fogyasztotta el a díszebédet. A mozsárágyú dörgésével,
tűzijátékkal kísért felvonulás a város akkori legdíszesebb, legforgalmasabb ut-
cáján, a Széchenyi utcán (a püspöki palota utcája) zajlott a főtértől a Sétatérig.
Az utóbbi nagyjából a Megyei Múzeum melletti park területén helyezkedett el,
ez a város első nagyobb sétálóhelye volt.

A szoborállítás és az ünnepség 4000 forintba került, a gyűjtés összege 2652
forintot és 70 krajcárt tett ki. A különbözet jelentős részét Gyene Károly saját
vagyonából fedezte.

Az igazsághoz tartozik, hogy nem volt ez még igazi köztéri szobor, formája,
karcsúsága miatt inkább síremléket idézett. Ezt a jelleget tovább fokozta a
talapzatot körbevevő vasrácsos keret. Erre természetesen szükség volt, hiszen a
forgalmas, zsúfolt piactér nyüzsgésétől védeni kellett az alkotást. Mivel nem
igazán érvényesült az akkor még csupasz téren, 1902-ben áthelyezték a Lánco-
templom előtti kis parkba.

Ha összehasonlítjuk a XX. század legelején és a húszas években készült fel-
vételeket, képeslapokat a Lánco-templomról, azonnal feltűnik, hogy az utób-
biakról hiányzik a Kölcsey-szobor. Ezt nem a fák sűrű lombja takarja, hanem az
impériumváltáskor a szobrot lefejezték, a maradványait pedig átköltöztették a
templom mögötti kis térre. Évtizedekig állt ott az intolerancia, az értelmetlen
agresszivitás mementójaként, e sorok írója az ötvenes években a református
gimnázium (akkor fiúliceum) tanulójaként naponta látta. Többek között az ilyen
emlékek erősítik meg az emberekben a hagyományok tiszteletét. Erre a kommunis-
ta vezetők is ráérezhettek, mert a későbbiekben csendben, váratlanul elhordatták
a csonka szobrot. A múzeum tulajdonába került, a talapzat jelenleg a Vécsey-
ház (Művészeti Múzeum) udvarán látható.

A nagyobb közösségek számára fontos jelképek elpusztíthatatlanok. A szatmári
magyarság elsőrendű feladatának az 1989-es változások után – az érdekképviselet
megteremtése, a magyar nyelvű középiskolák újraalakítása mellett – a Kölcsey-
szobor újraállítását tekintette. Ez 1991-ben meg is történt, több ezren vettünk
részt azon a megható ünnepségen, amikor leleplezték az újraállított Kölcsey-

szobrot, Lakatos Pál szatmári származású szobrászművész alkotását. Ahogyan az első szoborállításnak a mindenese Gyene Károly volt, ennek is volt lelkes kezdeményezője, élharcosa, szószólója Ligeti L. Zoltán tanár úr személyében, aki a szatmári Kölcsey-kultusz egyik legkövetkezetesebb ápolója volt. Ő őrizte hosszú ideig a szatmári Kölcsey-relikviákat, a Kölcsey Ferenc Véndiákszövetség megalapítójaként, tiszteletbeli elnökeként azt javasolta, hogy a vendiákszövetséget is Kölcsey Ferencről nevezzük el. Többen kifogásolták ezt, azzal az indoklással, hogy Szatmáron már van Kölcsey-szobor, Kölcsey Kör, Kölcsey Ferenc Főgimnázium. Miért viselje akkor ugyanezt a nevet a vendiákszövetség is? Ligeti elmosolyodott és nagyon röviden válaszolt: csak! Azóta így hívják.

Maga a szobor harmonikus formavilágú, klasszicista példákat idéző, egységes, kiváló munka, amely nem annyira a hasonlóságot, sokkal inkább Kölcsey szellemiségét sugározza. Az avatás óta többször, többektől elhangzott az a kijelentés, hogy a szatmáriaknak nincs szüksége még egy lehajtott fejű szoborra. Megítélésem szerint ez a lehajtott fej telitalálat: az „eltaposott jogokért” aggódó, a napi küzdelmeket is átérző hazafi magától értetődő, természetes mozdulata, amely ugyanakkor takarja, rejtja a költő szemhibáját is.

Lakatos Pált először a régi szobor felújítására kérték fel, ezt ő akkor technikailag megoldhatatlannak tartotta, helyette inkább készített egy sokkal jobbat, amelyet a szatmáriak – úgy tűnik – hamar elfogadtak. Honnan gondolom ezt? A szokásos koszorúkon kívül szinte mindig van rajta friss virág és előtte gyakran lehet látni fényképezkedő vendiákokat vagy külföldön élő és hazalátogató egykori szatmáriakat. Eredetileg pályázattal szerették volna eldönteni a kezdeményezők, hogy ki készítse el a szobrot, de amikor Ligeti meglátta Lakatos szobortervét, csak ennyit mondott: „nincs szükség pályázatra, ez marad”.

A fentiek alapján sokan gondolhatják, hogy Ligeti László elszánt vezéregyéniség, megfellebbezhetetlen tekintély volt a városban, akinek senki sem mert ellent mondani. Valójában kiváló tanár, sportember, közéleti, köztisztviselőként álló személyiség volt, akitől távol állt az erőszakosság minden formája, megnyilvánulása. Az általa létrehozott vendiákszövetség megbeszélésein csak ritkán, röviden, halkán és indokolt esetben szólalt meg. Mi volt a titka, miért hallgattak mégis rá? Talán az, hogy sohasem önös érdekből beszélt. Mindenki tudta róla, hogy hosszú távon, kitartóan olyan értékek mellett kötelezte el magát, amelyek tartósak és a közösség szolgálatában állnak.

A szobor patinázott gipsz változata egy ideig a főgimnázium tanári szobájában állt, innen került a mostani helyére, a földszintre, a tanári feljáró közelébe. Fölötte Kölcsey Ferenc-idézet olvasható:

„S szállj királyi sasként égi pályán,
Szárnyaidnak nyíl szokatlan út,
S homlokodra, túl a föld homályán,
Nyersz jutalmul csillagkoszorút.”

Vasile Lucaciu szobra

Szatmár kétségkívül legnagyobb, monumentális hatású szobrát Cornel Medrea (1877–1964) készítette 1936-ban. Régi, több évtizedes terve volt a szatmáriaknak, hogy a városközpontban parkot és egy ehhez kapcsolódó új főutcát létesítsenek. Ennek hosszú ideig egyetlen komoly akadálya, a püspöki palota Rákóczi (Mihai Viteazul) utcáig nyúló kertje volt, amelyet az impériumváltás után vágtak át, kurtítottak meg. Az akkori városvezetés a készülő új park közepébe, a város szívébe tervezte felállítani Lucaciu szobrát. Dr. Vasile Lucaciu (1852–1922) apai származású görög katolikus pap, memorandista, politikus volt.

Amikor a szoborállítás gondolata felmerült, pályázatot hirdettek. A pályázaton a szatmári Aurel Popp is részt vett, aki nem csupán művészeti feladatot látott ebben a munkában, hanem származása révén (édesapja román származású görög katolikus pap, édesanyja magyar volt) is sok rokon vonást érzett a politikussal. A kivitelezés lehetőségét végül Cornel Medrea kapta és a neves szobrásznak ez lett a legkiválóbb köztéri alkotása. Sokan ezt az emlékművet nevezik a két világháború közötti román szobrászat legfigyelemreméltóbb megvalósításának, amiben van némi igazság, ha nem vesszük figyelembe Constantin Brâncuși Târgu-Jiuban látható első világháborús emlékműveit.

Cornel Medrea Budapesten tanult, a kor egyik legnagyobb magyar szobrászának, Zala Györgynek volt a növendéke, vagyis a *Milleneumi emlékmű*, az *Aradi vértanúk emlékműve* alkotója mellett dolgozhatott. A szobor eredeti helye, Szatmárnémeti központja, az akkor még kialakulóban lévő park központi része volt. A korabeli felvételeken, képeslapokon még csenevész, fiatal fák, bokrok övezik. A talapzatot díszítő dombormű Medrea egyik ismertebb, pályadíjnyertes művét, a *Dragoș vajda és a bölény* című kompozícióját idézi.

Kalandos sorsa volt ennek az alkotásnak is a városban, amellyel kapcsolatban a változó idők, rendszerek nem a szobrászi erényeket értékelték, hanem elsősorban a mű tartalmát, üzenetét méricskéltek. A kommunista rendszer Lucaciu pap voltát kifogásolta. A fentiek miatt a szobrot lebontották és hosszú időn keresztül a Mihai Eminescu Kollégium (volt Királyi Katolikus Főgimnázium) pincéjében őrizték. Titok volt ez is akkoriban, ugyanúgy mint a refor-

mátus gimnázium falfestményei. Rajztanáromtól, Csapó Sándortól hallottam diákként először a szoborról, aki minden elfogultság, érzelmi telítettség nélkül ecsetelte az alkotás szobrászi erényeit. Mindezt természetesen nem az osztályban tette, hanem iskolán kívül, magánemberként beszélt róla.

A meggyésítés után az emlékmű újra a figyelem központjába került. A volt prefektúra épülete (ma megyei múzeum) lett a megyei pártbizottság székháza és az előtte álló park ideális helynek bizonyult a szobor újraállítására. Az eredeti hely szóba se kerülhetett, hiszen akkoriban Szatmáron senkinek sem lett volna bátorsága lebontani a *Szovjet hősök emlékművét*, amely sok hazai városban máig érintetlenül áll. A talapzat így kicsit szerényebbre, karcsúbbra sikerült ugyan, a keresztet megcsonkították, „átkalapálták”, hiszen a papi jelleg semlegesítése és a memorandista szerep kihangsúlyozása volt a cél, de az alkotás az 1989-es decemberi változásokig ezen a helyen maradt. Az idők során az emlékműnek több, különböző talapzata is volt, számomra valamennyi közül a legsikerültebbnek az eredeti terven, maketten látható tűnik. A szobor alján, hátul kis kinyitható ajtó volt, amely lehetővé tette a belseje állapotának vizsgálatát, tisztítását. Ez az ajtó egy ideje eltűnt és senki sem gondoskodott eddig a helyettesítéséről, pedig az alkotás állagának a megőrzése miatt ez is fontos lenne.

Csak 1989 után nyílt újra lehetőség arra, hogy Cornel Medrea műve visszakerüljön eredeti helyére. A kilencvenes években újra fontossá vált az, hogy Vasile Lucaciu görög katolikus pap volt. Ezért évekig a szatmári görög katolikus hívek a szobor előtti teret szabadtéri templomként használták egészen az ortodox egyház által ideiglenesen birtokba vett templomuk visszaszolgáltatásáig. Közvetlen ezek után a környéket a fiatalok vették birtokukba. Ez a hely, a talapzat, az előtte álló pad a kolozsvári Mátyás-szobor környékének, talapzatának mintájára egyfajta találkahely lett, és innen már csak egy rövid lépés volt addig, hogy különféle firkák, graffitik jelenjenek meg rajta. Nincs új a nap alatt, Strasbourgban a Gutenberg-szobor plakettje is firkákkal van tele. Vasile Lucaciunak különben Apában is van szobra, emlékháza és a Szentiványi kastélyon emléktáblája is.

Szobrok, emléktáblák a második világháború előtti időkből

A szobrok, emléktáblák állításának divatja a milleneum idején, valamint az első világháborút követő években erősödött fel. Általában különféle intézmények, civilszervezetek kezdeményezésének, gyűjtésének köszönhetően jelentek meg. A batizi „Diákdombon” az 1672-ben elesett szatmári tanárok, diákok emlékére a Szatmári Református Főgimnázium emeltetett emlékművet a XX. század elején.

A harmincas években sem lankadt a múlt emlékeinek kutatása. A kültelki református templom bejárata mellett márványtábla emlékeztet arra, hogy a templom 1937–39 között épült az 1680-ban elpusztult református templom helyére. A hóstánci (Hochstadt) református templomról van szó, amelyet a virágzó városnegyeddel együtt állítólag a törökök gyűjtöttak fel. A kis templomot különben Janitzky Pál édesapja, id. Janitzky Pál tervezte. Ezt véletlenül tudtam meg a kilencvenes évek legelején, amikor a templom közelében összefutottam Janitzky Pállal.

A két világháború közötti években készült el a szatmári béke emléktáblája, amely eredetileg a Vécsey-ház homlokzatán, utcai falán állt. Ezt az emléktáblát Popp Aurél tervezte, de ha figyelmesen megvizsgáljuk az aláírást, azon a művész így írta a nevét: Papp Aurél. Az ominózus „a” betű környékén kisebb, sikertelen módosítási kísérleteket észlelhet a figyelmes szemlélődő. Az emléktáblát a kommunizmus évei alatt levették az épületről. Nem tudom, mi zavarhatta az akkori hatóságokat jobban, a tábla magyar szövege, Papp Aurél neve, vagy a szatmári béke. Tény, hogy csak a kilencvenes évek után engedélyezték a tábla újraállítását bizonyos feltételek mellett. A múzeum udvari részén, a bejáratától távolabb, természetesen román szöveggel került a falra. Az más kérdés, hogy mit szólna mindehhez a tábla alkotója, akinek városszerte ismert volt a kendőzetlen, szókimondó természete, arról nem is beszélve, hogy a román szöveg sem az anyag, sem a szín, sem a méret, sem a betűtípus tekintetében nem illik, illeszkedik az eredeti táblához. Ez utóbbi már nem csupán elvi, politikai, nemzetiségi vagy történelmi, hanem elsősorban esztétikai kérdés. A szatmári béke emléktáblája egyike azoknak a ritka példányoknak, amely egyben képzőművészeti alkotás is.

Szépek, mutatósak az „atlaszos ház” domborművei a Kazinczy (Ștefan cel Mare) utcán, csak sajnos nagyon rossz állapotban vannak. Ezekre is rá férne egy alapos felújítás, a teljes homlokzattal együtt.

Egyházi emléktáblák, szobrok

Szatmárnémetiben természetesen nemcsak a székesegyházon vannak szobrok, emléktáblák, hanem több római vagy görög katolikus és más felekezetű templomon, egyházi épületen (iskolán, konviktuson) is. Közülük néhányat a kommunizmus évtizedei alatt nem láthattunk.

Az Eötvös (Cuza vodă) és a Szirmay (Mihai Eminescu) utcák találkozásánál épült fel a Hám János által alapított püspöki internátus mellett 1916-ban, Boromisza Tibor püspöksége idején a kétemeletes, monumentális püspöki konviktus, amelyen a főbejárat felett, a második emeleti fülkéjében ma egy szép, formagazdag Szűzanya-szobrot (Immaculata) lehet látni.

Nem véletlenül áll itt, hiszen ezen a részen volt a konviktus (internátus) kápolnája. Amikor a kommunisták birtokba vették az épületet, a szobrot befalaztatták, az előcsarnokba pedig a háború után Szatmáron maradt képzőművészekről (Erdős Imre Pál, Tóth Gyula, Litteczky Endre, Litteczkyné Krausz Ilona stb.) munkás tárgyú képeket rendeltek. Nyilvánvalóan úgy gondolták, hogy néhány külsőséggel megváltoztathatják az épület jellegét, de ez máig nem sikerült. A diktatúra megdöntése után a Szűzanyát takaró falat lebontották, az egyház visszakapta jogos tulajdonát és jó pénzért bérbe adta az államnak, hiszen közben egy lényegesen szebb, korszerűbb bentlakást sikerült felépítenie a Szent János-templom hátánál.

Egy kifejező, harmonikus formavilágú Madonna-szobrot láthat az, aki manapság a Mihai Eminescu Kollégium főbejárata felé jár. Az impériumváltás után ez az alkotás, a művelt román városvezetők jóvoltából megúszta az eszterlen, barbár pusztítást, és az 1989-es változások után sértetlenül visszakerülhetett eredeti helyére, emlékeztetve a város polgárait arra, hogy az 1912-ben épült tanintézet eredetileg egyházi iskola volt, pontosabban Királyi Katolikus Főgimnázium. Miért nem kapta vissza a Római Katolikus Egyház az épületet? Mert jórészt a magyar állam támogatásával készült a régi jezsuita lakóházak helyére, tehát a jogutód ebben az esetben a román állam.

A harmadik egyházi épület, a Kálvária-templom domborművéről tennék még röviden említést. Hám János, Boromisza Tibor konviktusa, a Királyi Katolikus Főgimnázium, a Kálvária-templom ugyanabban az utcában, ugyanazon az oldalon áll. Ez lényegében a régi Szirmay utca, amelyen egykor a régi püspöki rezidencia épülete is volt, másképpen a város történelmi magja, annak idején a szatmári vár is ezen és a szomszédos területeken, telkeken állt. A Kálvária-templom mesterséges dombra épült Hám János idején, ez a XIX. század végén

a laza talaj miatt repedezni kezdett, életveszélyessé vált és ezért a XX. század elején teljesen újjá kellett építeni. A domb lehetővé tette egy Lourdes-i Szűzanya-szobor elhelyezését a bejárattól lejjebb kialakított barlangban. Ez egy hagyományos formavilágú, festett gipszöntvény, inkább jelképes értéke van.

Művészi szempontból sokkal figyelemre méltóbb a bejárat feletti dombormű, amely a Szentháromságot ábrázolja. A szerzőt sajnos nem ismerjük, a házkönyv sem tesz említést róla, azt viszont a helyi sajtóból tudjuk, hogy a főoltárt és nagy valószínűséggel a mellékoltárokat is az osztrák származású, Szatmáron letelepedett Hölzel Albin készítette, aki a Szamos napilap korabeli tudósítása szerint nyolc hónapig dolgozott ezen az alkotásán. Művét 1910. április 21-én szentelték fel. Nagyon valószínű, hogy a bejárat feletti dombormű is az ő munkája.

A templom Mihai Eminescu Kollégiummal szomszédos kerítésén emléktábla tudósít arról, hogy 1789-ben itt toborozta huszárjait a „legvitézebb huszár”, báró vitézvári Simonyi József ezredes (1777–1832), a napóleoni háborúk hőse. A debreceni Pro Patria Alapítvány állította ezt az emléktáblát 2003-ban, addig a szatmáriak közül csak nagyon kevesen tudtak a legendás óbester szatmári tevékenységéről. Mária Terézia tisztjének hősiességéről, bátorságáról legendák szólnak, pályája 1828-ban hirtelen megszakadt, elvesztette katonai rangját, bárói címét és Aradon több évi várfogságra ítélték. Fél évvel az ítélet után a börtönben halt meg. Raboskodásának okát máig nem ismerjük, írja Tóth Béla *A magyar anekdotakincs* (Budapest, 1898–1903) című hatkötetes művének második könyvében.

A Zárda-templom falán, a bejárat közelében láthatja az érdeklődő az 1848-as szabadságharc mártír lelkészének az emléktábláját, amely évek óta az októberi, szatmári megemlékezések, koszorúzások helyszíne. Gonczeczky János pap volt, táborig lelkész, teológiai tanulmányait Szatmáron végezte. Többek között a Zárda-templom építkezéseit is ő irányította. Forradalmi tevékenysége miatt, Hám János közbenjárása ellenére, 1849. október 8-án kivégezték.

Az egyházi emléktáblák közé sorolható a volt királyi katolikus főgimnázium emléktáblája is, amely a tervezőnek és az építőknek állít emléket. Kalandos sorsú tábla, Fazekas Lóránd szíves közlése szerint az impériumváltáskor ezt is megfordították, és hosszú ideig egészen más szöveget lehetett olvasni rajta. Később visszafordították, de ezt ellensúlyozandó, a közvetlen közelébe még néhány újabb keletű emléktábla is került. Rombolni nemcsak kalapáccsal, hanem az arányok, hangsúlyok radikális megváltoztatásával is lehet. Ősrégi módszer, amely az utóbbi években úgy tűnik a reneszánszát éli.

A Kálvária-templomban a volt tanítványok emléktáblát állítottak a jezsuita atyáknak, akik „1941–1948 között összetartásra, hűségre, munkára nevelték őket”.

Az elítélt és bebörtönzött görög katolikus püspökök, papok, a kommunizmus áldozatainak emlékére a püspöki palota melletti templom homlokzatán lepleztek le 2007-ben emléktáblát. Ezen harminckét név olvasható.

Nagyon sok szobrot, domborművet láthat még az érdeklődő különböző templomokon, illetve azok közelében. A XX. század harmincas éveiben épült a Kis Szent Teréz-templom és a lelkészi lak, plébániaépület, amelynek a falán kialakított kis fülkében Jézus szíve szobor látható. Nem remekműről van szó, hanem egy egyszerű, festett gipszöntvényről, amely ugyanolyan tucattermék, mint a székesegyház mögött látható Szűzanya-szobor. Mindkettő értéke jelképes, a plébániaépület szobra, a köréje épített zsúfolt, sivár negyed kockarengetegében a jelképes értéken túl évtizedeken át sokkal többet jelentett, nyújtott mindazoknak, akik a kommunizmus mostoha körülményei között is megőrizték a hitüket.

Meszlényi Gyula halála után a püspökről több festmény és egy dombormű is készült. A domborművet a temetőkápolna hátánál kialakított mauzóleum számára mintázták, ennek a több helyen sérült, törött gipsz változatát hosszú ideig a püspöki képtárban őrizték. A felújított festett dombormű 2008-ban, a Meszlényi Gyuláról elnevezett Egyházművészeti Múzeum felavatásakor a képtár előterének a falára került.

Ne feledkezzünk meg a Ft. Szeibel János emlékére állított márványtábláról sem a szatmári Szent Család-templomból. Ez a tábla a templom építőinek állít emléket.

A fentiekben felsorolt szobrok, domborművek, emléktáblák művészi értékről, plasztikai erényeiről nem sokat mondhatok, hiszen elhanyagolhatóak. Rutinszerű, gyakran kevés pénzből, sebtében elkészített munkákról van szó. A felirat, a kompozíció, a betűk minősége azt a szintet tükrözi, amelyet a helyi sírköfaragók legjobb tudásuk szerint nyújtani tudtak. Úgy tűnik, hogy nemcsak a korlátozások, tiltások, a cenzúra, öncenzúra lehet veszélyes, hanem a hirtelen jött igények és lehetőségek is hordozhatnak olykor buktatókat. Az utóbbit elsősorban a kivitelezés minősége sínyli meg.

Vannak természetesen emléktáblák a református templomokban is, ilyen például a Németi templom zsinati emléktáblája. Ezt a zsinatot 1646. június 10-én hívta össze Geleji Katona István erdélyi református püspök – I. Rákóczi György megbízásából. A gyűlésen 110 résztvevő jelent meg az erdélyi, a Tiszán inneni és túli egyházak küldötteként, a tanácskozáson maga a fejedelem is részt vett.

Nagy valószínűséggel ennek a zsinatnak egy jelenetét ábrázolja a Kölcsey Ferenc Főgimnázium (református gimnázium) tanári szobájának egyik kompozíciója, Bartók Lajos falfestménye is.

A Németi templom belsejében látható a mostani templom alapkövetételének emléktáblája, udvarán emléktábla jelzi a szatmári Rákóczi Kollégium alapkövetételének időpontját, ez 1994. november elején zajlott, a kollégium sajnos azóta sem épült fel. Az építkezés menetéről tudósító pannón azt olvashatjuk, hogy a munkálatok 1997-ben kezdődtek és várhatóan 2009 végéig fejeződnek be.

A Lánchos-templom belső falán emléktábla idézi a bombatalálat estjét és az újjáépítést: „Szilánkját őrzi ez az emléktábla annak a bombának amely 1944. szept. 16-án este 10 órakor ezen a helyen hullott drága Sionunk falára, romhalmazzá változtatva templomunkat s mélységes gyászba borítva gyülekezetünket. Legyen áldott az Úr, Aki megengedte, hogy romjaiból újraépíthetjük az Ő szent hajlékát. Helyeztette 1957. dec. 1-én a Presbitérium”.

A Bethlen Gábor téri református templomnak is van emléktáblája, ami az 1991-es alapkövetételre emlékeztet – a templom 2000-ben készült el. Az előtte lévő kis kertben 2007. október 31-én, a reformáció emlékűnnepén leplezték le Bethlen Gábor (1580–1629) erdélyi fejedelem bronz mellszobrát, a szatmári Erdei István alkotását. A szobrot Marosvásárhelyen öntötték Balogh József műhelyében, talapatát Kovács Albert lázári kőfaragó készítette.

Azonnal felmerül a kérdés, hogy a nagy erdélyi fejedelemnek vannak-e Szatmár megyei, szatmári kötődései azon túl, hogy fejedelemként egy ideig a szatmári vár ura is volt? Hiszen ha a vár minden urának szobrot szeretnénk állítani, akkor a városban szobra lehetne Mátyás királynak, a Somlai Bárhoriaknak, Balassa Menyhértnek, I. Rákóczi Györgynek, Tököli Imrének és sorolhatnám. Amúgy ez nem is olyan rossz ötlet, a Kálvária-templom impozáns előtere a stációkkal méltó helyszíne lehetne egy ilyen szoborparknak is. Bethlen Gábornak természetesen vannak más szatmári kötődései, hiszen köztudott, hogy első feleségét, Károlyi László nagybirtokos lányát, Károlyi Zsuzsannát Nagykárolyban ismerte meg és Szatmáron vette nőül 1605 májusában. Az esketés a mai Lánchos-templom helyén akkor álló kis református templomban volt.

A fentiekén túl a tiszteletes úr és a tiszteletes asszony (Bogya Kiss Mária, Bogya Kiss Ferenc), valamint a hívek szeretnék azt hinni, hogy ennek a templomnak elődje lehetett az 1623-ban épített és a városnegyeddel együtt 1680-ban elpusztult hóstánci (Hochstadt) református templom. Márpedig ha ez a templom 1623-ban épült, akkor az nagy valószínűséggel Bethlen Gábor erdélyi fejedelem támogatásával történhetett, így többszörösen indokolt a tér elnevezése és a

szoborállítás. Erről szemléletesen mesél nekünk a Jékel Zsuzsánna, szatmári iparművész által készített szép zászlón látható címer is. Higgyük, vagy ne higgyük el ezt a történetet? Ha elhisszük, akkor megcáfolunk egy másikat, miszerint a kültelki református templom elődje szintén az elpusztult hóstánci templom. Erről, mint már említettem, a bejárata mellett jó 70 éve álló emléktábla is tudósít. Ráadásul ez a virágzó városnegyed nagy valószínűséggel a mai római katolikus temető környékén, vagyis a kültelki templomhoz lényegesen közelebb lehetett, azon a környéken, ahová a szatmáriak az évszázadok során a hidakat építették. Ez evidencia, hiszen alacsony vízállásnál ma is látszanak a régi hídlábak nyomai, gerendái.

A fentiek ellenére én azt javasolnám, hogy mégis fogadjuk el ezt a történetet, csak kicsit másképpen, mondjuk valahogy így: volt valaha Szatmár virágzó negyedében, a Hóstáncon egy Bethlen Gábor által alapított, támogatott református templom, amelynek helyébe, emlékére évszázadokkal később kettő is épült. Adja Isten, hogy idővel ez a kettő is kevésnek bizonyuljon a hídon túli városrészek számára, és felépüljön még egy harmadik református templom is.

A közelmúltban Szatmáron új szoborállítás előkészületei zajlottak, amelyre 2008 novemberében a Hildegárda előtti téren került sor. Árpád-házi Szent Erzsébet szobrát ugyanaz a Gergely Zoltán, kolozsvári művész mintázta, aki 2007-ben a XVIII. századi úgynevezett sándrai feszületről készített másolatokat a kaplonyi, erdődi és sándrai templomok számára. Mit keres egy köztéren a legnépszerűbb magyar szent szobra, akinek életében nincsenek szatmári kötődések, epizódok? A Szent János-templom előtti tér a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye elkobzott és a közelmúltban visszaszolgáltató tulajdona, tehát nem közterület. Miért pont ide került ez a szobor? Azért, mert a templom és a kolostor a ferencesek számára épült, és Szent Erzsébet is a ferences harmadrendben szolgált, annak szegényes, rendi ruhájában temették el. Apja II. András magyar király, de anyja a német (merániai) származású Gertrúd. Német területen, férje után gyakran thüringiai Erzsébetnek is nevezik, vagyis a szatmári magyar és német nemzeti kisebbség, a római katolikus hívek számára egyaránt fontos szoborról van szó.

Milyen ez a fiatal nőalak? Egyszerre erős és törékeny, kecses és megingathatatlan, tekintete úgy nyitott, hogy közben végtelen gyengédséget, megértést sugall. Egyszerűséget, tisztaságot, korokon átívelő és korokon túli mélységes hitet sugároz mindenkire, aki figyelmesen ráemeli a tekintetét. Nem szükséges átlagon felüli érzékenység, empátia ahhoz, hogy megérthessük ennek az alkotásnak az üzenetét, hiszen a művész tiszta és világos gondolatokat fogalmazott

meg tisztán és világosan. Az arc a naumburgi dómon látható Uta fejkendős profilját idézi. A szobor legszebb részlete, a kötényt tartó és a rózsákat osztó kifinomultan kecses és mégis természetesnek tűnő kezek megjelenítése. Biztos szakmai tudás, elhithető erő és az ábrázolt személy mélységes tisztelete szükséges egy ilyen alkotás létrejöttéhez.

Ez az alkotás többszörös premier a megyeközpontban és premier a művész számára is. A szatmári Árpád-házi Szent Erzsébet szobor a 35 éves Gergely Zoltán első köztéri munkája. Ez az első, a szó szoros értelmében vett köztéri egyházi szobor városunkban, hiszen Hám János szobra nem annyira a térhez, mint sokkal inkább a székesegyházhoz kapcsolható.

Az első egészalakos, magyar vonatkozású bronzszobor városunkban, ha nem vesszük figyelembe a rég lebontott és feledésbe merült Huszár-szobrot, amely a megyei múzeum előtti téren állt.

A szobor öntését Lakatos Pál vállalta el, akinek több köztéri szobra, plakettje is látható városunkban.

A görög katolikus papok üldöztetését idéző emléktábla arra figyelmeztet bennünket, hogy ebben a sokat látott, sok mindent megélt térségben nem csak a magyaroknak, sváboknak vannak fájdalmas emlékei az üldöztetésekről, deportálásokról. A kilencvenes évek óta sokan és sokszor emlékeztek a szatmári román és magyar ajkú görög katolikus hívek megpróbáltatásaira és ezzel együtt a kitartásukra, hűségükre is. A változások után még évekig zajlott a harc az elkobzott egyházi javak, templomok visszaszerzéséért, új templomok építéséért. Ezzel párhuzamosan emléktáblák, emlékművek készültek a Vasile Lucaciu sugárúti parkban, a Tűzoltótorony tözsomszédságában stb.

Az Anyafarkas szobra

Ahogy azt az iskolában is tanítják, ez a szobor a latinitás szimbóluma és szinte valamennyi kisebb-nagyobb romániai városban, településen (Bukarestben, Temesváron, Tordán, Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Galați-on stb.) megtalálható a másolata.

Nincs tehát azon semmi csodálkozni való, hogy Szatmárnémetiben is van egy belőle. Valamennyi Anyafarkas-szobor előképe a capitoliumi nőstényfarkas, amelyről hosszú időn keresztül azt tudtuk, hogy ókori, etruszk alkotás. Itt azonban van egy kis bökkenő, hiszen az etruszkok nem latinok, hanem ismeretlen eredetű, a Római Birodalom felemelkedése előtti, ókori nép, ennek ellenére a szobor a latinitás jelképe lett. Azt is tudjuk, hogy Romulus és Remus, az ikrek szobra Antonio Pollaiolo műve az újjászületés idején, az 1400-as években került kiegészítésként a szoborhoz. Így, ezen a módon válhatott ez az alkotás mindenki számára érthető, „olvasható” jelképpé.

Arról már kicsit kevesebben tudnak, hogy a történelem során volt ennek a szobornak egy másfajta jelentése, üzenete is. Ez abból adódott, hogy a fasiszta vezér, Mussolini kedvenc alkotása volt, aki magát az Új-Róma megalapítójának tekintette. Az Anyafarkas kultuszának terjesztéséhez nagymértékben hozzájárult azzal, hogy számos másolatot ajándékozott baráti országoknak. Később ez a szobor volt az 1960-as római olimpiának a jelképe is.

Nincs arról megbízható statisztika, hogy hány másolata létezik ennek az alkotásnak szerte a világon, még valamennyi romániai változatról sincs kimutatóm. Ezek nagy részét a két világháború között, a húszas-harmincas években állították. Maga a szobor lényegében ugyanaz, eltéréseket, formai változatosságot a talapatoknál, a szobrok környezetének a kialakításánál tapasztalhatunk. II. Károly román király (1893–1953) uralkodása idején, 1939-ben pénzérmét is készítettek, amelyen az Anyafarkas-szobor látható.

2000-ben restaurálták az eredeti szobrot, amelyet a Capitoliumi Múzeumban, Rómában őriznek, és ekkor a bronzöntés technikája, a fém összetételének elemzése és tucatnyi más próba alapján a szakemberek rádöbbenek arra, hogy a szobor nem ókori, hanem jóval későbbi, korai középkori vagy középkori hamisítvány. Ez a hír akkoriban rövid időn belül bejárta a világot, érvek és ellenérvek özönét olvashatta minderről az, akit a téma érdekelt.

Miért használható az a súlyos kifejezés, hogy hamisítvány? Azért, mert akik hivatkoztak erre a műre, minden alkalommal kihangsúlyozták, hogy már az

ókorban is Róma alapításának a jelképe volt. A legújabb kutatások szerint viszont kiderítették, hogy nem időszámításunk előtt az V. században (480–470-ben) készült, hanem 1500-1800 évvel később.

Nyilvánvaló, hogy ezt, vagy az ehhez hasonló, deheroizáló felfedezéseket a társadalom, de még a szakma is csak nagyon nehezen fogadja el. Miért? Mert az emberek nem szívesen csalódnak. Nem örülnek annak, ha a tudomány nevében megfosztják őket valamitől, amiben hinni szeretnének. Ebből egyenesen következik, hogy ezek a szobrok (másolatok) még hosszú ideig megőrzik eredeti szerepüket az emberek tudatában, az a szűk réteg pedig, amelyik ismeri vagy ismerni véli a dolgok valódi hátterét, marad a maga igazával.

Amúgy kortól, vitáktól, feltételezésektől függetlenül ez a szobor szép, formagazdag, kifejező alkotás, a Capitoliumi Múzeumban pedig a legújabb kutatások, felfedezések ellenére is máig nagy becsben tartják. Külön teremben áll, és a felirat szerint ma is ókori alkotásként szerepel.

A szatmári szobor is felújítás, hiszen a városban már a két világháború között volt Anyafarkas-szobor. A felújítás, újraállítás a talapzaton látható felirat tanulsága szerint 1992-ben történt Radu Ciobanu szatmári szobrász és L. Sabou építész közreműködésével. A szatmári szobor helye a megyei múzeum előtti park, ahol ezt megelőzően, hozzávetőlegesen húsz évig állt Vasile Lucaciu szobra is.

Szobrok, emléktáblák a kommunizmus idejéből

Csak nagyon kevés új szobor, emléktábla állítása fűződik a kommunizmus kezdeti időszakához. Ez a periódus ugyanakkor a régi szobrok, emléktáblák rombolásának, eltüntetésének, beolvasztásának az időszaka is, mármint azoknak, amelyek ideiglenesen megúszták az impériumváltás utáni hasonló akciókat. A rombolások, mint említettem, sohasem egyoldalúak, tehát indulatoktól mentesen, tárgyilagosan kell ezekről is szót ejteni, hiszen az idők során román vagy kommunista emlékműveket is felszámoltak.

Az ötvenes, hatvanas években néhány típuszóbor, emlékmű jelenik meg a romániai városközpontokban, amelyek szinte mindenhol hasonló kinézetűek. Elkészülnek a szovjet hősök emlékművei, ezek a nagy sietség miatt, gyakran korábbi emlékművek átalakított, átformált változatai. Ilyen többek között a budapesti Szabadság-szobor is a Citadellán.

Szatmár központi parkjában, a Vasile Lucaciu-emlékmű helyére állították a temetőkből, innen-onnan összeszedett sírkövekből készült Szovjet hősök emlékművét, amely 1990-ig maradt ezen a helyen. Milyen volt? Sivár, fantáziátlan, jellegtelen. Gránitból, fehér márványlapokból készült, tetején aranyozott ötágú csillag és szovjet címer díszlett. A talapzatánál rohamsisak emlékeztetett a „küzdelmek árán szerzett szabadságra”. A város lakosságának egy része a proletár internacionalizmus bűvöletében vagy annak nyomására lassan elfelejtette Vasile Lucaciu görög katolikus pap szobrát, amely meghatározatlan időre raktárba került.

Ebben az időszakban központi utasításra készült ugyan néhány szobor, amelyek a kor kiváló román szobrászainak alkotásai, az ábrázolt személyeknek azonban nem volt sok köze Szatmárnémetihez. Valamennyit abból a megfontolásból rendelték a Román Képzőművészek Szövetségétől a képzőművészek támogatása ürügyén, hogy olyan jelentős személyeknek, mint Mihai Eminescunak, George Coșbucnak stb. minden román városban lehet szobra.

George Coșbuc szobra Szatmáron a Vívóterem és a Ioan Slavici Kollégium közötti kis téren áll, a költőről elnevezett utca közelében. Kiváló román szobrász (festő, író), Ion Vlasiu (1908–1997) készítette. Ez egy jó munka, ennek ellenére kevesen tudnak róla, még kevesebben érzik sajátjuknak. Miért? Mert se George Coșbuc, se Ion Vlasiu tevékenysége nem kötődik városunkhoz. A dolog pikantériájához tartozik még az a tény is, hogy Szatmáron a Ioan Slavici Kollégium mellett George Coșbuc szobra áll, Ioan Slavici szobrát pedig a Közgazdasági

Líceum udvarán lehet látni. Ezért aztán sokan azt hiszik George Coşbuc-ról, hogy ő Ioan Slavici, legutóbb legalábbis erről szeretett volna meggyőzni engem egy derék, köztiszteletben álló, szobrok iránt érdeklődő szatmári polgár, akinek azt javasoltam, hogy olvassa el a feliratot is a szobor talapzatán.

Ioan Slavici szatmári „kötődése” epizód jellegű. Lekéssett Aradon az érettségi vizsgáról, ezért 1868-ban a Szatmári Királyi Katolikus Gimnáziumban (ma D-na Stanca Nemzeti Kollégium) érettségizett. Ez a kis zárójel úgy tűnik elegendő volt ahhoz, hogy a szatmári előljáróságok utcát, a város egyik reprezentatív líceumát nevezzék el róla, szobrot állítsanak neki. A szobrot Gavril Covalschik készítette 1974-ben. Ki ő? Kiváló román szobrász, több emlékmű, köztéri szobor alkotója. Munkáit Besztercén, Botoşani-ban, Suceaván stb. láthatja az érdeklődő.

A Román Katona Emlékműve a nem túl eredeti, típusalkotások kategóriájába tartozik, 1963-ban készült, Ion Mereanu munkája. Mihai Eminescu bronzszobrát Mircea Bogdan, a kolozsvári szobrász, egyetemi tanár Romul Ladea kedvelt tanítványa készítette 1958-ban és a Mihai Eminescu Kollégium előtt áll. Eminescu az egyik legnagyobb román költő, sohasem járt Szatmáron.

Petőfi Sándort a házassága köti ide, csak városunkban közel negyven verset, elbeszélő költeményt írt, barátai éltek itt, akiknél többször megszállt. Csupán az itt töltött napjairól, az itt készült műveiről, barátairól, a vele kapcsolatos tárgyakról, emlékhelyekről, Jókai Mór Petőfi-emlékeket kutató szatmári látogatásáról stb. vaskos tanulmányt, kötetet lehetne írni, ennek ellenére a szobrának a felállítását csak a közelmúltban engedélyezték.

A fentiek egyben azt is jelentik, hogy a magyar és román szoborállítási szokások merőben eltérnek egymástól. A román személyiségeket ábrázoló szobrokkal ellentétben szinte valamennyi magyar vonatkozású szatmári köztéri szobor olyan kiválóságok emlékét őrzi, akik szorosan kötődtek városunkhoz.

A kommunizmus emléktábláira is általában a névtelenség, személytelenség a jellemző. A város ezeréves fennállásának emléktáblája, az 1970-es árvízét idéző tábla (Aleea Neajlov nr. 9) és az állomás peronján látható jubileumi emléktábla is ilyen. Az első 1972-ben került fel a Vécsey-ház falára, a másodikat, a szatmári vasút létesítésének százéves jubileuma (1871–1971) alkalmából leplezték le.

Közvetlen a megyésítés után volt néhány félénk kísérlet arra is, hogy konkrét, városunkhoz is kötődő személyekről is emlékezzenek a szatmáriak. Ebben az időszakban, 1968-ban avatták Szatmáron a Mihai Viteazul utcában George Mihail Zamfirescu emléktábláját annak a háznak a falán, amelyben

1922–1924 között lakott. Horváth Imréhez, Szép Ernőhöz hasonlóan ő is rövid ideig, egy-két évig tartózkodott városunkban.

A Vasile Lucaciu-emléktábla, a politikusról elnevezett sugárút egyik házfalán látható, amelyben életének utolsó éveit (1920–1922) töltötte. Az emléktábla leleplezése után merült fel a szobor újraállításának a gondolata ugyanennek a sugárútnak a parkjában.

Szobrot kapott még Nicolae Bălcescu is Szatmáron, ezt György Albert készítette és a Muhi-palota előtti kis téren áll. Mondanom sem kell, hogy Nicolae Bălcescu tevékenységének sincsenek szatmári vonatkozásai, ellentétben az 1848-as hadvezérrel, Bem Józseffel, aki a város főterén szemlélte meg hadseregét az erdélyi hadjárat kezdetén. Bemnek viszont nincs szobra Szatmáron, csupán utcát neveztek el róla, de ennek a nevét mára megváltoztatták.

A városközpont parkjának sivárságát enyhítendő, a megyésítés után döntés született egy új szökőkút felállításáról. Ez a szökőkút máig a város egyik figyelemreméltó díszé, ékessége. Miért szeretjük? Egyszerű a titok: köze van Szatmárhoz. Helyi származású szobrász készítette, Domokos Lehel (sz. 1945), aki bukaresti akadémiai tanulmányai elvégzése után rövid ideig szülővárosában dolgozott, jelenleg az Amerikai Egyesült Államokban él. A szatmári származás, ha nem is elhanyagolható szempont, de önmagában kevés lenne a kötődéshez. Domokos Lehel (ellentétben Nicolae Porumbescuval, az új központ tervezőjével), mielőtt hozzáfogott a feladat elvégzéséhez, kicsit körülnézett a városban. Hamar rájött, hogy a központ egyik jellemző építészeti megvalósítása a Dacia (Pannónia) szálló. Ebből a szecessziós formavilágból merített díszítőelemeket az általa tervezett szökőkúthoz úgy, hogy a helyi hagyományok, értékek tisztelete mellett, formailag és technikai szempontból egyaránt modern szökőkutat hozott létre. Miért juthatott mindez az eszébe? Mert ismerte, szerette a várost, mert nem általában egy modern, bárhol megvalósítható szökőkutat tervezett, hanem szülővárosa, Szatmár számára készített egy olyan díszkutat, amelyet a város lakossága is magáénak érezhet.

Vastag István (sz. 1947) hallhatott valamit Henry Moore művészetéről, mert kicsit hasonló formavilágú munkát tervezett a Decebal híd hídfőjénél, a 14-es negyed felőli oldalra. Ezzel amúgy nincs semmi baj, hiszen Henry Moore művészetével iskolát teremtett. A gond az, hogy Vastag István munkája egyrészt idegen ettől a környezettől, másrészt szobornak látszik ugyan, de nem az. Miért nem? Mert az eredetiség mellett még valami hiányzik belőle: a kimerült formavilág.

Ekkor készültek a szatmári iskolák falára (Ioan Slavici Kollégium, Avram Iancu Általános Iskola) Paul Dobrian mozaikképei, a Doamna Stanca Kollégium bejáratához pedig Petkes József, szatmári rajztanár tervezett faliképet. Paul Dobrian mozaikját, amely a kollégium lépcsőházában látható, a későbbiekben Albert György fedte le részlegesen, illetve egészítette ki domborművekkel. Miről szólnak ezek a munkák? Optimizmusról, töretlen lendületről, a kommunizmus végső győzelmébe vetett hitről több mint vitatható szakmai szinten. A rendszer megbukott, a munkák maradtak.

Mit mondhatunk a több mint 40 évig tartó történelmi zsákutca, a kommunizmus szobraitól, emléktábláiról? Sajnos nem sok jót, ugyanúgy, ahogyan a kor építészetről, művészeti életéről sem lehet szuperlatívusokban beszélni. Mindez egyáltalán nem azt jelenti, hogy ekkor nem éltek kiváló szobrászok, képzőművészek. Sokkal inkább arról van szó, hogy a naprakész ideológia mindenbe beleszólt, minden területen és szinten éreztette a hatását. Megtehetette, hiszen kiszolgálói mindenhol és mindenkor akadtak. A meggyésítés utáni egy-két év felszabadultabb kulturális légkörét rövidesen követik a diktatúra legsötétebb, legkilátástalanabb évei, amelyekben nem a szellemiek, hanem a megélhetési gondok, a napi szükségletek kielégítése és az állandó félelem dominál. Az emberek, az egyéniségek elszürkítése, a kiválóságok háttérbe szorítása a napi politika része, mindez nyilvánvalóan nem teremt kedvező légkört sem a kultúra, sem a művészet, sem az emléképolás számára. Lehet-e statisztikát készíteni arról, hogy mi mindent tiltott be, tiltottak meg a kommunista rendszer kiszolgálói, kultúrdöntnökei egyrészt gyávaságból, önérdékből, másrészt elvakultságból? Lehet, de nem érdemes, ugyanis a jobb sorsra érdemes alkotók öncenzúrája még a fentieknél is nagyobb károkat, veszteségeket okozott, és erről a veszteségről még hozzávetőleges felmérést sem lehet készíteni.

1989, a fordulat

Természetesen az 1989-es eseményekről, fordulópontról Szatmárnémetiben is megemlékeztek, két ilyen emléktábla is látható az új központban és van egy ifj. Sófalvi György emlékét idéző tábla a Kölcsey Ferenc Főgimnázium udvari bejáratának a közelében. Az még hosszú ideig vita tárgya lesz, hogy hősök vagy áldozatok-e azok a katonák, akik az 1989-es események alkalmával meghaltak. Ezen nem lehet csodálkozni, hiszen eddig még a jobbára oktanal lövöldözések okozóit, előidézőit, felelőseit sem sikerült teljes mértékben felderíteni, azonosítani. Ennek a könyvnek nem célja és nem feladata ezzel foglalkozni, hiszen elsősorban a szobrokat, emléktáblákat, azok történetét szeretné bemutatni. Szatmár megyéből hét ilyen áldozatról tudunk, közülük hat katona és egy egyetemi hallgató volt. Ők szatmári, szatmár megyei származásúak, de egyikük sem Szatmáron halt meg, hiszen városunkban nem volt lövöldözés. Azt pontosan tudjuk, hogy mit jelentenek az események azok számára, akik átérték ezeket a napokat, arról is tudunk, hogy ezek a fiatalok, vagy legalábbis egy részük, hogyan halt meg. Azt, hogy mindezt hogyan értékelik az utánunk jövő generációk, majd elválík.

A hét hős, áldozat nevét egyszerű fekete gránitlapba vésették és a táblát a Közigazgatási Palota főbejáratánál helyezték el. Ez máig viszonylag ép állapotú, bár idő közben kis „kiegészítések” ezen is megjelentek. A nem túl igényesen szerkesztett, nem sok eredetiségről, mívésségről árulkodó, a sírkövek feliratának szintjét tükröző tábla egyúttal a koszorúzások színhelye is.

Sokkal rosszabb állapotban van az *In Memoriam 1989* emléktábla. Nemcsak a golyó ütötte repedésimitációk helyén sérült (ez volt az egyetlen, valljuk be nem túl szerencsés, szatmári képi ötlet az eseményekkel kapcsolatban), hanem ott is, ahol ép kellene legyen. Firkák is megjelentek rajta, de a legvisszataszítóbb a tábla környezete. Koszosodó falak, lerobbant lépcsők, zezzugos, firkálásra alkalmas sötét, nyirkos átjárók vették körül évekig ezt a jobb sorsra érdemes, alig húszéves emlékhelyet. Minek köszönhető mindez? Az új központ tervezője, Porumbescu úr nem vette figyelembe a fedetlen felületű betonhalmaz természetes kopását, mállását, elszíneződését, a kihasználatlan, kisebb-nagyobb beugrók-kiugrók takaríthatatlanságát és még hosszan sorolhatnám. A fentiek miatt rövid idő alatt beindult egy olyan visszafordíthatatlan bomlási folyamat, amelynek következtében a lépcső környéke amolyan senki földje lett. Hajléktalanok, unatkozó fiatalok, gördeszkások és a falfirkák megszállottjai vették a

birtokukba a helyet, az eredményt rövid időn belül minden arra járó tapasztalhatta.

Mindez a többnyire szándékos rombolás a város vezetőségének is feltűnhetett, hiszen 2008 őszén elkezdődött ennek a helynek a felújítása. Arra, hogy az ide költött milliók jótékony hatását meddig élvezik majd a lakosok, valamint arra, hogy miként őrizhető meg az oldalsó részek, átjárók tisztasága, az idő ad választ.

Adott! Alig néhány nappal az *In memoriam* tábla környezetének felújítása után megjelentek a legújabb falfirkák a gördeszkásokat és az extrém sportok művelőit kitiltó és azokat súlyos bírságokkal fenyegető tábla közvetlen közelében. Hogyan lehetne ezen a helyzeten javítani? Át kellene vinni ezt a táblát egy védettebb, őrizhető, szemmel tartható helyre. Még jobb lenne egy szebb, jobb, színvonalasabb emlékhelyet kialakítani abban az esetben, ha azt szeretnénk, hogy idővel meghatódva, hálával emlékezve koszorúzzák meg utódaink ezeket a táblákat, hiszen azok az emlékhelyek, amelyeket az állítóik sem gondolnak, másokban sem ébreszthetnek tiszteletet.

Ifjú Sófalvi György a Kölcsey Ferenc Főgimnázium tanulója volt, mint sorkatona lelte halálát Bräilán. Egy uszályon állt a társaival és egy váratlan, indokolatlan golyószorozat terítette le. Kik lőttek 1989-ben? Csak azok lőhettek, akiknek fegyverük, lőszerük volt. Azok is csak parancsra tehették, aki volt katoná, az pontosan tudja, miről beszélek. Sófalvi György emléktáblája az édesapja közbenjárására került az intézmény falára.

Az 1989-es szatmári emléktáblák minősége, állapota úgy gondolom, hogy iskolapéldái annak, hogy ezt a tevékenységet felénk még hosszú ideig kell gyakorolni, finomítani ahhoz, hogy a szó szoros értelmében az eseményekhez, hősökhez vagy áldozatokhoz „méltó megemlékezésnek” nevezhessük ezeket.

A Tűzoltótorony emléktáblái, szobrok a Kossuth-kertben

A Tűzoltótorony emléktáblái

Az 1904-ben épített, és 1904. szeptember 24-én átadott Tűzoltótorony eredeti, fekete gránitból készült emléktábláin ez állt:

Épült: Papp Géza polgármester, Tankóczy Gyula főkapitány és tűzoltó parancsnoksága alatt.

A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye százéves fennállásának jubileuma alkalmából a szabad királyi város javára és díszére a tűzoltó intézmény nemes céljának szolgálatára emelte ezen őrtornyot Nagyméltóságú Meszlényi Gyula püspök (1904).

Tervezte: Dittler Ferenc. Építette: Vajnay Lajos.

A torony 20 000 arany koronába került, ez a maga idejében hatalmas összeg volt. A tervező Dittler Ferenc budapesti műépítész volt, Vajnay Lajos szatmári építő-vállalkozó ingyen végezte ezt a munkát. Építésének történetéről, felavatásáról részletesen és bőven beszámol Fazekas Lóránd *Mozaikkövek Szatmár-németi történetéhez* (Otthonom Szatmár megye 25, 2005) című könyvében. Innen tudjuk, hogy a 45 m magas torony négyzet alakú, nyolc méter magas alapon nyugszik. 174 csigalépcső visz fel a 33,7 m magas erkélyhez, kilátóhoz. A toronysüvegen egy 58 cm átmérőjű városcímer látható, amely eredetileg a „tornyos ház” tetejét díszítette.

A telefon gyors elterjedésével a városban a torony lassan, de végérvényesen elvesztette eredeti rendeltetését, kuriózum, idegenforgalmi nevezetesség lett. Még az ötvenes-hatvanas években látogatható volt, aprópénzért egy közelben dolgozó cipész odaadta a kitartóbb érdeklődőknek a kulcsot egészen a megyésítésig. A hetvenes években már nem lehetett felmenni a toronyba. Állítólag életveszélyessé vált, csak azt nem értette senki, hogy akkor mit keresnek a belügy és a Szekuritáté antennái a tetején, hiszen azok időnkénti ellenőrzése, karbantartása, felújítása elkerülhetetlen.

A feliratok sorsáról a továbbiakban így ír Fazekas Lóránd: „1920 után az eredeti gránittáblákat kivették a keretből, a püspöki címet pedig kivésték. Helyükre bádogra festett románnyelvű szöveges táblák kerültek, a címer üregét pedig az eredetitől eltérő színű téglával falazták be.” Nem új módszer, már az ókori Egyiptom történetében is találkozhatunk hasonló „praktikus” megoldásokkal. Könnyebb kicserélni egy feliratot, emléktáblát, mint mondjuk új piramist építeni.

A felújított torony (2005. szeptember 13.) emléktábláiról lemaradt Tankóczi Gyula neve, valamint a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye százéves fennállásának a jubileuma. A fentiek helyett ma a felújítást végző cég és a megbízó neve olvasható. Ez még így is lényegesen több, mint amit néhány éve még remélni lehetett. A torony felügyeletét jelenleg a Megyei Múzeum látja el, tavasztól őszi látogatható, erkélyéről tiszta időben szép kilátás nyílik az egész városra.

Szobrok a Kossuth-kertben

Mint azt az előbbieken már említettem, a Kossuth-kert bejáratánál állt Kiss Gedeon rendőrkapitánynak, tűzoltó parancsnoknak, a „fák ezredesének”, a Kossuth-kert alapítójának a szobra

A több civil- és társadalmi szervezetet magába foglaló Polgári Együttműködési Mozgalom felhívására Szatmárnémetiben 2003. október 20-án, vasárnap aláírásgyűjtés kezdődött a Kossuth utcáért, a Kossuth-szoborért, valamint az állomás közelében lévő egykori Kossuth-kert nevének visszaadásáért. Valamikor nemcsak Kossuth-kert, de Kossuth utca is volt Szatmárnémetiben, az utóbbi nevét 1990-ben változtatták meg. Ami a szatmári Kossuth-szobrot illeti, arról őszintén szólva eddig nem hallottam. Valószínűleg Kiss Gedeon szobrát nézhetnék Kossuth-szobornak azok az újságírók, akik a fenti eseményekről írtak.

Jelenleg a Kiss Gedeon-szobor helyén két kisebb plasztika, szoborféle próbálja feledtetni az arra járóval a terület ürességét. Ezek sem kerülhették el sorsukat, rövid idő alatt megjelentek rajtuk a ma már szinte gombamód szaporodó firkák.

Kossuth Lajos (1802–1894) halálának százéves jubileumára sírkövet, jelképes sírt állítottak a vasút melletti református temetőben. Ez egyike azoknak a szatmári magyar emlékhelyeknek, amelyek létjogosultsága vitatható. Miért? Mert Kossuth Lajos Szatmárnémeti díszpolgára ugyan, de kevés köze volt városunkhoz. Természetesen szükség van itt is 1848-as emlékhelyre, a Petőfi-szobron kívül erre több sírhely, emléktábla is alkalmas lenne, hiszen a szatmáriaknak határozott, jól körvonalazható szerepe, helye volt a szabadságharcban. Résztvételükről, küzdelmeikről, erőfeszítéseikről 1998-ban, a 150 éves évforduló kapcsán több kiadványban, cikkben emlékeztünk. A szatmári kapcsolat lényege, hogy Kossuth Lajos indítványait Szatmár megye országgyűlési képviselői, Petőfi barátai – Pap Endre, Riskó Ignác – is támogatták. Az esemény kapcsán ünnepelethetnének Kiss Gedeont is, aki nemzetőr főhadnagy volt, vagy Petőfi Sándort, Bem Józsefet, akiknek helyi kapcsolatairól, kötődéseiről már esett szó. Meg-

emlékezhetnénk Berenczei Kováts Lajosról, Széchenyi István államtitkáráról, Lugossy József lovas nemzetőrrel, Vajay Károlyról, a szatmárnémeti nemzetőrség segédtisztjéről, Joó Ferenc honvédtüzérről, Károlyi György grófról vagy Lauka Gusztávról, aki 1849-ben belügyminiszteri titkár volt. Beszélhetnénk Zágonyi Károlyról, aki Bem oldalán végigharcolta az erdélyi hadjáratot, Gaál Józsefről, aki Damjanich seregében szolgált, Vasvári Pálról, aki életét áldozta a szabadságharcért, Teleki Blanka grófnőről, aki évekig ül börtönbe szabadságharcos múltja miatt és még sorolhatnám.

Ami biztos, Kossuth Lajosnak volt egy életnagyságú arcképe Szatmárnémetiben. 1902-ben, születésének 100 éves évfordulóján díszközgyűlést tartottak a város vezetői, ezen Pap Géza polgármester megnyitója után Kovács Leó ezredes azt javasolta, hogy a nagy tanácsterem számára arcképet festessenek Kossuth Lajosról. Ez rövidesen elkészült, felavatták, ám a festőről (aki valószínűleg Góth Móric volt) sajnos nem emlékezett meg a krónikás.

Miért furcsa a szatmári Kossuth-sír? Mert a plakett a kevésbé ismert, agg Kossuth Lajost ábrázolja, aki – mint köztudott – életének ebben a szakaszában száműzetésben élt Torinóban. A síremléken nagy betűkkel olvasható a Szatmárnémeti RMDSZ, a Szent István Kör, a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság, Kovács Albert lázári vállalkozó, Nyiri Zoltán festőművész neve. Ezzel a felsorolás nem ért még véget, hiszen voltak munkatársak is, ők a következők: Szász Győző, ifjú Kovács Albert, Máriás István, Kalmár Sándor, Szűcs István. Aki ezek után azt hiszi, hogy teljesen megfeledeztek a készítő Kossuth Lajosról, az téved, hiszen viszonylag rövid szemlélődés után a figyelmes néző felfedezhet egy töredezett márványlapot, amely sok mindenre magyarázatot ad mindazoknak, akik addig teljesen elvesztek az információk áradatában.

A régi emléktábla felirata alapján egyértelművé válik, hogy a Millennium kicsit dagályos hangvételű emlékművét újították fel a szatmáriak a százéves évfordulóra úgy, hogy Kossuth Lajos mellett magukról is messzemenően megemlékeztek. Ha csak a hősökre szerettek volna emlékezni, akkor erre lett volna a közelben legalább 4-5 olyan honvéd sír, amely előtt minden március 15-én leróhatták volna a kegyeletüket.

A Kossuth-kert szomszédságában, a református temető kerítése mellett van Pfaff Ferencnek (1851–1913), a szatmári állomás tervezőjének az emlékoszlópa. Ez már nem felújítás, 2000-ben állította a Magyar Közlekedési Közművelődésért Alapítvány. Pfaff Ferenc a MÁV főépítésze volt, aki többek között még a nagykarolyi, szegedi, debreceni, miskolci, pécsi, kolozsvári, pozsonyi stb. állomások épületét is tervezte.

A különböző minisztériumok, főigazgatóságok a monarchia idején nem bízták a véletlenre a középületek (színházak, városházak, állomásépületek, törvényszékek, bankok, iskolák stb.) tervezését. Saját építészeik voltak, akik praktikus, sokoldalúan hasznosítható, technikai és a stílus, díszítmény szempontjából is korszerű alkotásokat hoztak létre. Nekik köszönhetően még a térség kisebb települései is európai arculatot kaptak a múlt századfordulón. Pfaff Ferenc szatmári tevékenységét emlékoszlop jelzi ugyan, ennek ellenére ez is inkább sírkövet idéz, egyrészt mert erre már van precedens, másrészt azért, mert ez is temetőben áll.

Corneliu Coposu szobra

Corneliu Coposu (1914–1995) parasztpárti politikus, az 1989-es fordulat után az ellenzék vezére volt Romániában. A Demokratikus Konvenció idején (1996–2000) országszerte, tehát Szatmárnémetiben is újabb szobor- és emléktábla-avatások voltak. Ekkor készült a szatmári parasztpárti politikusok kezdeményezésére Iuliu Maniu és Corneliu Coposu szobra is.

Az utóbbinak valahogy nem volt nagy szerencséje a szobrászokkal. A politikai nézeteiért többször letartóztatott, elítélt politikust, akit Iuliu Maniu politikai elképzelései követőjének tartanak, még egy megpróbáltatás várta az 1995-ben bekövetkezett halála után. Ezt a megpróbáltatást nem politikai ellenfelei, hanem az őt ábrázoló művészek okozták. Már a bukaresti mellszobra (a Kretzulescu-templom mellett áll) sem mondható igazán sikerültnek, hiszen a hangsúlyozottan keskeny, szőlőkaróra emlékeztető oszlopon az aránytalanul széles vállú alak nem a törékenyen, idős korára is energikus politikust juttatja eszünkbe, hanem a formák diszharmóniáját, kírleletlenségét, amelyet Coposu zakójának „csipkézett” szélei tesznek még zavarbaejtőbbé.

Talán az ismert példák közül a legelfogadhatóbb a temesvári szobor, emlékmű, amely a róla elnevezett sugárúton áll. Az arc karakteres, formagazdag, arányos, a talapzat is nemes, egyszerű, tiszteletet ébreszt. Az hiányzik róla, amiből a szatmári vagy a bukaresti szobornál túl sok van, amitől valóban mellszobor lenne: vagyis a vállak, vagy legalább a felső test részlete.

Corneliu Coposu szobrát Szatmárnémetiben először az új központban, a Szamos nagyáruház mellett állították fel. Coposu nem külsőre volt szép ember, ezen a szobrász, akinek tiszteletbe kellett tartania a hasonlóságot, a karaktert, nem sokat változtathatott.

A Iași-ban végzett Radu Ciobanu (sz. 1963) szatmári szobrával nyilvánvalóan a külsőségeket megcáfoló belső erőt próbálta hangsúlyozni az ábrázolt személy aránytalanul széles vállaival, amely még jobban kihangsúlyozza az idős férfi fejének amúgy is kis méretét. Ezt az összhatást csak súlyosbítja az a márványborítású, „körmönfont” talapzat, amelynek zavaros formavilágával sem a szobrász, sem a szemlélő nem tud mit kezdeni.

Szatmárnémetiben 2008-ban alakították ki a új központot a régivel összekötő Corneliu Coposu sétányt, ekkor kerültek a sétány márványtömbjeire a plakettek, és ekkor kapott új helyet, új kinézetet, új talapzatot az ide áthelyezett Corneliu Coposu-szobor. Ritka lehetőség volt az alkotó számára, hogy korrigálja előző munkájának hibáit. Szinte önmagát kínálta a megoldás, hogy a vállakból néhány centimétert le kellene vágni és a szobrot át kell helyezni egy lényegesen egyszerűbb, hasáb formájú talapzatra.

A szobrász nyilvánvalóan érezte, hogy egyszerűsíteni kell. Csak a talapzaton változtatott, ami még így, ebben a formában is túl tömzsi, túl alacsony, túl piramisszerű, de legalább kevésbé körmönfont lett. Lényegében pont az ellenkező megoldást választotta, mint a bukaresti szobor alkotója, vagyis a másik végletet. Az elfogadható megoldás valahol a kettő között található, ez akkor még egyértelműbbé, nyilvánvalóbbá válik, ha megkeressük azt a nézőpontot, amelyikből sem a váll mérete, sem a talapzat tömege nem zavaró.

„Szatmár kulturális emlékezete”

Szatmárnémeti központjában, a 2008-ban átadott Coposu sétányon, a szépen felújított Csizmadiaszín tőszomszédságában kötömbök sorakoznak. Ezeknek a tömböknek a simára csiszolt felületére került fel 100 olyan kiemelkedő személyiség neve, akik meghatározó szerepet játszottak városunk, megyénk életében. Sokan nézegetik naponta ezeket a plaketteket, a sajtó, a médiák is tudósítottak róla, nem kétséges, nagy érdeklődés kísérte az egész akciót. Még címe is van a kezdeményezésnek: *Szatmár kulturális emlékezete*.

A tartalomról írnék inkább, a kivitelezésről csak annyit mondhatok, hogy szerintem nem túl szerencsés dolog a márvány és a műanyag együttes szerepeltetése. Ha a táblák mondjuk rézből lennének, maratott betűkkel, sokkal természetesebb, elegánsabb, nemesebb lenne az összhatás.

A plakettek tartalmával kapcsolatban rálátása, összképe nagyon kevés embernek lehet, hiszen ennek kialakítása egyrészt alapos előképzettséget igényel, ugyanakkor komoly erőfeszítést is. Aki megfelelő dokumentumokkal, forrásanyagokkal, helytörténeti ismeretekkel rendelkezik, azt is megizzasztja ez a feladat. Miért? Mert amit lát, abban nincs rendszer. Ezért aztán le kell fotóznia a teljes anyagot, és miután számítógépesen átdolgozta a képeket, a neveket csoportosítania kell korok, szakterületek, esetleg nemzetiségek szerint. Csak a fentiek után láthat hozzá a részletes információk, fellelhető adatok felkutatásához, amelyek alapján kialakíthat egy viszonylagos sorrendet annak függvényében, hogy kik azok, akiknek van komoly kapcsolata a várossal, a térséggel. Miért fontos ez? Mert a kötődés nélküli személyeket a kollektív tudat nem hajlandó befogadni, nem tud mit kezdeni velük.

Ha a csoportosítás megtörtént, akkor jön az adatgyűjtés, a kevésbé ismert kiválóságok tevékenységével kapcsolatban. Erre elengedhetetlenül szükség van, hiszen attól, hogy nem tudunk valakiről, még lehet kiemelkedő személyiség. Az adatgyűjtés aprólékos, időigényes és nehéz munka. Román, magyar és német nyelvtudás, a legjelentősebb helyi kiadványok, kismonográfiák, évkönyvek, városismertető megléte, világhálós csatlakozás, levéltári kutatások stb. nélkül el sem érdemes kezdeni a munkát. Ha a fentiek birtokában sikerül információkat szerezni valamennyi személyről, hozzá lehet kezdeni a hiteles személyiségek kiválasztásához is.

Sajnos a plakettek tartalmi része nemcsak nehezen bizonyítható, elvi, hozzáállásbeli, szubjektívnek is nevezhető hibákat tartalmaz, hanem konkrét, kézzel

fogható, tetten érhető elírásokat is. Ezekből csak néhány jellemző példára térnék ki.

Dr. Czumbel Lajos itt filozófus és publicistaként szerepel, ő valójában római katolikus pap volt, egyházmegyei kormányzó, valamint író és természetesen filozófus is. Legtöbbet a város, a térség kultúrájáért egyházmegyei kormányzóként tett.

Azt olvasom Tankóczy Gyuláról, hogy történész volt. Nem volt történész, hanem rendőrfőkapitány, tűzoltó parancsnok volt, aki nagyon jól ismerte a várost, még egy monográfiát is írt róla, mely 1936-ban jelent meg Szatmáron.

Bakcsi Gergelyről (a nevet helyesen y-al írják) megtudtam, hogy mecénás volt. Nos, ő tanár volt, iskolaigazgató, a református egyház főgondnoka, megírta a főgimnázium történetét is, amely 1896-ban jelent meg Szatmáron. Borgida Istvánt ismertem, a nevét így írta: Borghida István.

Bíró Lajos neve kezdetben szerepelt, később eltűnt, aztán megint megjelent. Híres néprajzkutató volt, Új-Guineában hét évig gyűjtötte a pápuák néprajzi adatait is, kicsit ismertebb, eredményesebb volt ezen a területen, mint mondjuk az a két, általam személyesen is ismert néprajzos, akiknek a neveit viszont olvashatjuk ugyanitt.

George Boitor költő és Petru Cupcea író pap neve a kezdetekben kétszer is szerepelt, két különböző márványtömbön. Hogyan lehet ilyen durva hibát elkövetni? A nevek vegyesen, minden rendszer nélkül, szinte követhetetlenül lettek felpakolva, és a szerkesztők, kivitelezők az önmaguk csapdájába estek. Így nemcsak mi tudjuk nagyon nehezen követni a személyiségeket, hanem ez már a készítők számára is komoly gondot okoz.

Kedvenceim közé tartoznak a különféle szakterületek elnevezései. Itt valóságos gyöngyszemeket találtam. Gyakran használják azt a kifejezést, hogy tudós (cãrturar) még a XX. században élt személyeknél is. Az utolsó erdélyi polihisztor, Brassai Sámuel a XIX. század végén halt meg, azóta inkább fizikusokról, biológusokról, történészekről, matematikusokról, filozófusokról stb. beszélünk.

A képzőművész kifejezés már nagyon rég túl általános fogalom, helyette inkább festőművészt, szobrászművészt, grafikusművészt stb. írunk.

Igen érdekes és visszatérő „szakma” a mecénás. Tudom, mit jelent, csak azt nem értem pontosan, hogy ez jön ide.

Emlékiró is van meg memorandista, bár megítélésem szerint ezek sem szakmák. Az író, tanár, orvos vagy a politikus inkább nevezhető annak.

Van könyvszakértő, ez valószínűleg könyvtáros lehet, és találtam egy „művészt” is, Őt. Márcuși-ról van szó. Sokkal többet nem tudok róla, hiszen hosszas keresgélés után alig találtam adatokat.

Amikor azt olvastam az egyik táblán, hogy dr. Stefan Wieser (1917–1973) „artz” volt (vagyis németül orvos), ezzel sem tudtam mire menni, hiszen akkoriban ez volt az egyetlen német szó a több mint 100 plaketten. Azt fel sem merem tétélezni, hogy a táblák kiötlői ennyit tudnak a svábok helyi kulturális megvalósításairól. Azt sem értettem, hogy a többi német, sváb származású személyiségnél miért nem németül vagy három nyelven írják a foglalkozást. Mélységesen szégyelltem magam azért is, mert fogalmam se volt arról, hogy ki ő... Persze elírtak még neveket, évszámokat a fentiekén kívül is, ezekre a *Név- és szómagyarázat* című fejezetben utalok. Úgy tűnik, hogy aki ezt a listát összeállította, az nem erőltette meg magát a hosszas keresgélésekkel, rangsorolásokkal, és nincs teljes rálátása Szatmárnémeti kulturális életére, hiszen a névsor egyoldalú, esetleges, hibás és szubjektív. Tökéletes névsort összeállítani természetesen nem lehet, de attól a pillanattól, hogy ezek a nevek nem egy cikkben, helyi kiadványban, hanem az utcán, a város egyik legforgalmasabb helyén jelentek meg, már közügy, és népes szakértői gárda konzultálásával, a különböző területek hiteles képviselőinek bevonásával kellett volna dönteni.

Az arányokkal is van egy kis gond, de ez csak másodlagos kérdés. 2002-ben a megye lakosainak 35%-a volt magyar, a megyeközpontban ennél jóval többen vagyunk, hogy az előző évtizedek, évszázadok adatait ne említsem. Az sem lenne teljesen indokolatlan, hiszen a példaképek közül sokan évszázadokkal korábban éltek. Ennek ellenére a jeles személyiségek listáján nagyon kevesen vagyunk. Természetesen ilyen rangsorolást nem lehet nemzetiségi alapokon megítélni, itt csak a valódi érdemeket lenne szabad figyelembe venni. Itt olyan érdemekre gondolok, amelyek európai mércével mérve is annak számítanak. Leírhatja azt néhány amatőr helyi festőcskéről akár tucatnyi újságíró százszor is, hogy képzőművész, ha a szakma, annak elismert képviselői egészen mást gondolnak róluk.

Nagyon nehéz megérteni, hogyan maradhattak ki a felsorolásból olyan iskolaalapító fejedelmek, főnemeseik, mint I. Rákóczi György, gróf Károlyi Sándor, gróf Károlyi László vagy Csipler Sándor az olimpiai és világbajnok vívók felkészítője, Bánhidi Antal műrepülő világbajnok stb. Az igaz, hogy a sport valahol a kultúra határmezsgyéjén van, de világszintű eredményekkel járó tanítása vagy Bánhidi repülőgép-konstruktóri tevékenysége már annak szerves része.

Kimaradtak a város XIX. századi díszpolgárai is. Közülük egy szerepel az új központban felállított márványtömbökön, Schlauch Lőrincz, de ő is mint teológus és mecénás van jelen. Dr. Schlauch Lőrinc (így írják helyesen) püspök, bíboros volt. Nem mecénásként, teológusként, hanem szatmári püspökként alapított hatalmas könyvtárat, a Széchenyi Társaságot, Katolikus Kaszinót, ő létesítette a székesegyház lourdes-i kápolnáját és még hosszan sorolhatnám.

És hol van a többi alapító, építő püspök? Meszlényi Gyula, aki a püspöki képtár alapítója, akinek a város többek között egyik jelképét, a Tűzoltótornyot köszönheti. Dr. Boromisza Tibor, aki azt a püspöki konviktust építtette, amelyben ma két román nyelvű líceum (UNIO Iskola, Élelmezésipari Líceum) is működik, akinek püspöksége idején készült a Mihai Eminescu Kollégium (Királyi Katolikus Főgimnázium) épülete. Ennyire hálátlanok lennénk? De hiányoznak román és magyar polgármesterek is, akiknek kulturális tevékenysége példaértékű. Hiányzik Vajay Károly, Jeney György, Böszörményi Károly vagy Hérman Mihály. Elfelejtettük Kiss Gedeont, a „fák ezredesét”, a Kossuth-kert megteremtőjét, Sarkadi Sándort, Szilágyi Domokost, dr. Scheffler Jánost, Bagaméri Istvánt, Bartók Lajost, Bagossy Bertalant, Boros Jenőt, Csengery Jánost, dr. Ferentiu Augustint, Dragoş Teofilt, Fodor Kálmánt, Gaál Józsefet, Gvadányi Józsefet, Harag Györgyöt, Hoffmann Ferencet, Ilosvai Selymes Pétert, Irsik Ferencet, dr. Jakabffy Elemért, Janitzky Pált, Joó Ferencet, gróf Károlyi Györgyöt, Kiss Áront, Klobusitzky Pétert, Kováts Eduardot, Kováts Lajost, Lauka Gusztávot, dr. Láng Ferencet, Ligeti László Zoltánt, Lugossy Józsefet, Pakocs Károlyt, Pap Endrét, Prinz Józsefet, dr. Pop Octavian, Reizer Pált, Riskó Ignácot, Sárközi Lajost, Sipos Ferencet, Szendrey Júliát, Tabajdi Lajost, Teleki Blankát, Tereh Gézát, Tóth Gyulát, Vasvári Pált, báró Vécsey Miklóst és még hosszan sorolhatnám. Hol vannak a zenészek, színészek, énekesek, rendezők?

Manapság már a világháló is sokat segíthet abban, hogy a hiányosságokat pótoljuk, bár – magától értetődően – ez a forrás csak nagyon óvatosan, más információkkal összevetve használható. Ha beütöm találmra mondjuk Szilágyi Domokos, Meszlényi Gyula, Csipier Sándor stb. nevét, információk százaihoz juthatok az illető személyiségekkel kapcsolatban a magyar és a román oldalakon, honlapokon egyaránt. Ők nem szerepelnek a jeles személyiségek között. Próbálkozzunk Iuliu Coroianu, Iacob Dance, George Pteancu, Ştefan Mărcuşi, Alexandru Anderco, Ion Bran, George Filepp, D. Hinoveanu stb. nevével, hiszen ők ott vannak a kiemelkedő személyiségek között. Alig fogunk többet megtudni róluk annál, mint ami a táblán is olvasható. Ha valóban kitörölhetetlen nyomokat hagytak, élnek az emberek emlékezetében, annak valamilyen

jele is kellene legyen, legalább kiadványok, megemlékezések, ünnepi műsorok, róluk írt cikkek formájában.

Érdekes lenne közvélemény-kutatást végezni a város lakosaival, hiszen az emléktáblák a lakosok számára készültek az Európai Unió egyik tagállamában, egy olyan államban, amely minden értéket az európai értékrendhez kellene viszonyítson. Még izgalmasabb lenne azoknak a lakosoknak a körében közvéleménykutatást tartani, akikről az eddigi tevékenységük, publikációik alapján joggal feltételezhető, hogy van ilyen jellegű műveltségük. Megkérdezném a különféle kulturális intézmények, iskolák vezetőit arról, hogy kik a büszkeségeik? Végül megkérdezném a város polgáraitól, hogy szerintük szükség van-e ezekre a plakettekre? Ha igen, ők hogyan látnának hozzá egy ilyen névsor összeállításához, milyen forrásokat, információkat vennének igénybe, kiket kérdeznének meg, kiktől kérnének segítséget? Megkérdezném, hogy hány ismerős nevet fedeztek fel a táblákon és mit tudnak róluk? Megkérdezném, kit nem tartanak ide illőnek és miért? Megkérdezném, hogy kit hiányolnak innen és miért? Megkérdezném, hogy mit, milyen megoldásokat javasolnak az itt felsorolt személyek alkotásainak, megvalósításainak a népszerűsítésére? A feldolgozott válaszok bizonyára minősítenék azok munkáját is, akik ennek az akciónak a kiötlői, megvalósítói voltak.

Ami a népszerűsítést illeti, gondoltam arra is, hogy bevonhatnánk az iskolákat, osztályfőnöki órákat lehetne tartani a helyszínen. Azonban gyorsan el kellett vetnem az ötletet, hiszen tapasztalatom szerint a tanárok döntő többsége sem ismeri az itt felsorolt személyek tevékenységének a tíz százalékát sem. A tanulók elé alapos felkészültség nélkül nem állhatunk, hiszen azok ellentétben a jólnevelt, tekintélyt tisztelő polgárokkal, kérdezni szoktak, és elfogadható választ várnak a kérdéseikre.

A kiemelt szatmári román személyiségek között nagyon sok papot, költőt, író, történészt, memorandistát találtam. Be kell valljam – és ez valószínűleg az én hibám –, én az ő tevékenységüket csak nagyon kis mértékben ismerem. Szerettem volna tehát többet megtudni róluk, ha már emléktáblákkal felhívták rájuk a figyelmemet, ezért segítségül hívtam a lexikonok, kézikönyvek, a világháló adatait. Sajnos nem lettem sokkal tájékozottabb, nagyon kevés használható információt találtam.

Azt eleve tudtam, hogy nemcsak ortodox vagy görög katolikus író papok voltak Szatmáron, hanem a református, római katolikus, evangélikus, zsidó stb. lelkeszek tömege publikált a századok során nemcsak történelmi vagy teológiai munkákat, hanem kiváló cikkeket, tanulmányokat, versesköteteket, regényeket

is. A fentiek engem folyamatosan arra figyelmeztetnek, hogy nem elég a magunk értékeinek az ismerete, az együttélő nemzetiségeknek még nagyon sok tanulnivalójuk van egymástól.

Természetesen minden területhez egyetlen ember vagy egy szűk csoport nem érhet. E sorok írója otthonosabban mozog a képzőművészet területén, de jól ismert szakemberek élnek a városunkban, aki egyedülálló, kiemelkedő tevékenységet fejtenek ki a helytörténet, irodalomtörténet, színháztörténet, egészségügy-történet, kultúrtörténet területén. A *Képzőművészeti élet Szatmáron* című kismonográfiámban közel 200 szatmári képzőművész neve szerepel, közülük több tucat a szakma országosan ismert kiválósága.

Az, hogy Mohy Sándor, Aurel Popp, Litteczky Endre neve szerepel a táblákon, magától értetődő. A többiek hol vannak? A Szatmáron tevékenykedő képzőművészek, építészek közül ismerősen cseng-e Bartók Lajos, Bittheuser József, Cordea Aurel, Erdődi Lukács, Foerk Ernő, Góth Móric, Hild József, Jakobey Károly, Lantay Lajos, Ligeti Antal, Makár Alajos, Mándy Laura, Mezey József, Mikola András, Ócsvár Rezső, Olajos Béla, Orlay Petrich Soma, Pesky József, Szegedi Mihály, Tóth Gyula, T. Rác Péter, Zolnay Géza neve?

Az egyházművészet területéről, országos hírű, rangú alkotókról, megvalósításaikról számoltam be egy közel 80 cikkből álló sorozatban az elmúlt másfél év alatt. Lenne miből válogatni. Akiket nemzetiségi kultúránk kiválóságai érdekelnek, azoknak szeretettel ajánlom az *Otthonom Szatmár megye* sorozat mind a 30 kötetét.

Ami az író papok egy részét illeti, az *Otthonom Szatmár megye* sorozat 10. kötete (Tempfli Imre–Sipos Ferenc: *A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye író papjai*, 2000, Szatmárnémeti) közel 150 olyan lelkész munkásságát ismerteti, akik cikkek, tanulmányok, kötetek szerzői voltak. Ha valamennyiüknek emléktáblát szeretnénk állítani – mert amúgy megérdemelnék –, ahhoz a Corneliu Coposu sétány nevetségesen rövid és szűk lenne. Többek között ezért is kellene nagyon gondosan válogatni, mert ha mi most nem tesszük meg, kis kitérővel, de megteszi helyettünk az idő.

Azt, hogy a történelem bizonyos időszakában mit nem lehetett megírni, megfesteni stb, nem lehet figyelembe venni? Csak most, majd két évtized elteltével kezd tudatosodni az emberekben például az, hogy a diktatúra évtizedeiben nem a publikálás, a véleménynyilvánítás lehetőségének a megvonása volt a legelszomorítóbb, hanem az, amit a jobb sorsra érdemes alkotók, művészek, tudósok az öncenzúra miatt meg sem írtak, festettek stb.

A *Szatmár kulturális emlékezete* címet viselő összeállításnál körülbelül 100 személyiséget számoltam össze. Nemzetiségi eloszlás szerint döntő többségük

román, 30-32 magyar, német, ukrán, sváb, zsidó stb. is van köztük. Vannak olyanok is, akik két nemzetiséghez tartozónak vallották magukat. Aurel Popp édesapja román, édesanyja magyar volt. Ő Budapesten végzett, kitűnően beszélt, írt magyarul, nevében a két „p” betű is ezt a kettősséget jelzi, de mindennek nincs jelentősége.

Egy ilyen listát nemzetiségi arányok szerint vizsgálni legalább olyan nevetéses, kommunista gondolkodásmódra utaló eljárás lenne, mintha egy iskola éltanuló-táblájára a nevek nem a tanulmányi eredmények, hanem nemzetiségi hovatartozás meg holmi előre kitalált, kiokoskodott százalékok alapján kerülének fel.

Ezért felejtjük el azt a megközelítést, és maradjuk annál, hogy egy ilyen összeállításhoz több tucat személy, intézmény javaslataiból kellene válogasson egy legalább 10-15 olyan tagból álló zsűri, akik eddig már érdemben foglalkoztak ezzel a témakörrel. Amikor Kölcsey Ferenc szobrát avattuk 1991-ben, az egyik szónok, a megye akkori alprefektusa töredelmesen bevallotta, hogy a szobor avatásáig nem tudta, ki volt Kölcsey Ferenc. Tisztelettel megkérdezném, hogy milyen javaslatokat tehet, milyen döntéseket hozhat egy ilyen ember szobrok, emléktáblák felállításával kapcsolatban Szatmárnémetiben?

Dsida Jenő, Szilágyi Domokos, Páskándi Géza szobra

Az 1989-es változásoknak köszönhetően a szatmári magyaroknak is több lehetőség kínálkozott arra, hogy kellő megindoklással a számukra fontosnak tartott személyiségeknek szobrot állítsanak. A szobor- és emléktábla-állításokban jelentős szerepe volt Muzsnay Árpád újságírónak is.

Dsida Jenő Szatmáron született, itt járt iskolában, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos ifjúsága, iskolai évei is Szatmárnémetihez kötődnek. Dsida Jenőnek, Szilágyi Domokosnak köztéri mellszobra van Szatmáron, Páskándi Géza szobra pedig a Kölcsey Ferenc Főgimnázium folyosóján áll. Mindhármójuk írói, művészi fejlődésében meghatározó szerepet játszott a város, költészetükben számos utalást találunk erre a tényre.

Szilágyi Domokos szobrát Kolozsi Tibor (sz. 1965) kolozsvári szobrászművész készítette 1993-ban. A szobor a megyei kórház előtti kis parkban, a 15-ös negyedben áll. Első változata műköből készült, ezt az évek során többször megromgálták. 1995-ben súlyosan megcsonkították, 1996-ban állították fel helyette a szobor bronz változatát, amelyet Marosvásárhelyen öntöttek. A kijavított műkő

szobrot előbb patinázták és ezek után először a Kölcsey Ferenc Főgimnázium udvarán, majd a magyartanári műhely előtt, az új épületrészben helyezték el.

1997-ben a szigetlankai református templom előtti parkban, alig száz méterre a költő egykori lakóházától leplezték le Dsida Jenő mellszobrát, Andrassy Kurta János magyarországi szobrászművész alkotását, aki számos köztéri szobor, emléklakett, dombormű alkotója Magyarországon. Dsida Jenő élete, munkássága ezer szállal kötődik a városhoz, nevét utca őrzi, emléktáblája az egykori kenyérgyár (ma a Kölcsey Ferenc Főgimnázium bentlakása) épületén áll.

Páskándi Géza 1933. május 18-án született Szatmárhegyen, Szatmárnémetiben járt iskolában, majd bukaresti lapok munkatársa volt. 1974-ben települt át Magyarországra, ahol a Kortárs szerkesztőségében dolgozott. 1991-től 1995. május 19-én bekövetkezett haláláig a Nemzeti Színház irodalmi tanácsadói tisztét látta el. Utolsó lakhelyén, Budapesten 1997 májusában avatták fel emléktábláját.

Páskándinak két szobra is van a megyében. Az egyik, mint korábban említettem, a Kölcsey Ferenc Főgimnázium folyosóján látható, ezt születésének 65. évfordulója alkalmából, 1998-ban leplezték le, Magyarországról kapta az iskola ajándékba. Kicsit szájbarágó, kevésbé nívós munka, sajnos a szerzőjének a nevét nem sikerült megjegyezni. Mondhatnám azt is, hogy aránytalan (itt a fej és a test közötti arányokra gondolok) ez a munka, az pedig, hogy a szobor egy könyvön áll, legalább annyira érdekes, találó, újszerű ötlet, mintha az Arany Jánost vagy Jókai Mórt ábrázoló szobrok az alakokat tollal és tintásüveggel a kezükben jelenítenék meg.

A szatmárhegyi szobrot Erdei István (sz. 1951) készítette 2003-ban, a költő születésének 70. évfordulója alkalmából.

Szoborpark Szatmárnémetiben

Szatmárnémetiben nem csupán köztéri szobrok, hanem modern szoborpark is létezik. Ezt 1990 nyarán avatták a 16-os negyed Csend parkjában. Modern, érdekes hangvételű kőszobrokat, térplasztikákat láthat itt a szemlélődő. Némelyik befejezetlennek tűnő munka, a szakma szerint tipikus szobrásztábor-alkotások, amelyeket a tevékenység végeztével készítőik általában magukra hagynak.

A szoborpark létesítésének a története egyszerű. A megyei kultúrbizottságnak maradt némi pénze, ebből a Román Képzőművészek Szövetségével karöltve országos szobrásztábort rendeztek a strand melletti üdülőövezetben. Az itt készült alkotásokat – amelyek között néhány figyelemre méltó is akad – a városnak ajándékozták, és ezek után valamennyit az akkoriban létesített Szentlélek-tempom melletti park füves területein helyezték el. Itt van a város második mesterséges dombja is. Az első a várdomb, a várak kiásásakor felgyülemlett földből keletkezett. Ez a domb a negyedben épített házak alapjainak kiásásakor összegyűlt és a jobb híján erre a helyre összehordott földből állt össze. Mit jelent a „jobb híján” kifejezés? Nem volt elegendő üzemanyag, pakura a föld elhordására, ezért az építők az olcsóbb megoldást választották.

Szép ez a park, fontosságát, létjogosultságát mi sem igazolja jobban, mint az a tény, hogy jó időben benépesítik a környéken lakó idősök, fiatalok. Nem tudom, közülük hányan nézték meg figyelmesebben a szobrokat, gyanítom, hogy legtöbbször szinte semmit sem tud ezekről. Annak idején elbeszélgettem a művészekkel, sajnos a neveikre már nem emlékszem, az ország különböző részeiről jöttek Szatmárra.

Már akkor megragadta a figyelmemet egy román nyelvű, tábla formájú oszlop, amelyen szépen faragott és komponált betűkkel, hevenyészett fordításban a következő szöveg olvasható: „Mindennek, ami él, feladata, hogy megtalálja az egyensúlyt, az önuralmat, a lelki békét és az örömet”. A kolléga elmesélte, hogy az ókori indiai művészetből, Asóka kora inspirálta. Ő a korai indiai történelem egyik legnagyobb alakja, az első indiai király, aki uralma alatt szinte egész India területét egyesítette. Rendeleteit sziklákra és oszlopokra vésette, ezek az indiai irodalom legrégebbi fennmaradt írásos emlékei. Nem tudom, hányan olvasták el figyelmesen ezt a táblát és hányan értették meg az üzenetét, tény, hogy ezzel a munkával a buddhista tanok, a békesség és emberszeretet tanai érkeztek törékeny demokráciánkba.

Van még itt egy hatalmas kéz is, amelynek kis fantáziával szintén lehetnek transzcendentális értelmezései. Lényegében ezek a szobrok városunkban az első kézzelfogható bizonyítékai az 1989-es szemléletváltásnak a képzőművészetben.

Szemléletváltást írtam, bár ez a gondolkodásmód, látásmód mindig is létezett, de a tiltások, az öncenzúra miatt csak most érvényesülhetett. Még elgondolni is rossz, mivé degradálódhatott volna Constantin Brâncuși művészete, kifejezőmódja, ha történetesen nem Párizsban, hanem a romániai szocializmus keretei között, az „osztályharc és a kommunizmus végső győzelmében vetett mélységes hit” jegyében él és alkot.

Szépek, kifejezőek, kicsit általános jellegűek az itt látható térformák, amelyek néhol egyetlen tömbből, néhol több, egymáshoz kapcsolódó darabból állnak.

Szüksége volt ezekre a szobrokra Szatmárnémetinek? A válasz egyértelműen igen. Minden olyan térformára szükségünk van, amely kicsit változatosabbá, érdekesebbé, kevésbé egyhangúvá teheti a szürke szocialista negyedek unalmas, fantáziátlan, embertelen kockarengetegét.

Van ezen a téren, a templom közvetlen közelében még egy munka – a nemrég felújított Pieta-szoborról van szó – amely formavilága, arányai szerint amatőr próbálkozás. Ennek a szobornak nincs semmi köze sem művészi, sem tartalmi szempontból a szoborparkban látható alkotásokhoz, elsősorban eszmei értéke van. A mészke, amelyből készült kopott, elszíneződött, ezért legutóbb lefestették fehér festéssel a teljes felületét. Talapzata nincs, jobb híján az építkezéseken használt járólapokra helyezték. Ezek sem méretben, sem kinézetben nem felelnek meg a szobrok talapzatával szemben támasztott legelemibb elvárásoknak sem.

Petőfi Sándor szobra, emléktáblája Szatmárnémetiben

Az Eminescu-szobor kapcsán említettem, hogy annak leleplezése után ötven év telt el, amíg sikerült Szatmárnémetiben Petőfi Sándornak szobrot állítani. Pedig bővelkedünk Petőfi-emlékekben Erdődön, Szatmárnémetiben és Koltón is, Petőfi korában ugyanis Koltó szintén Szatmár vármegyéhez tartozott. Szatmárnémetiben jelenleg van Petőfi utca, emléktábla és Petőfi-szobor is. A szobrot 2004. november 14-én avattuk a szatmári Szent István téren (P-ța Eroii Revoluției), a városi kórház melletti parkban. Kifejező, szép alkotás, a romantikus Petőfit ábrázolja, akit – mint köztudott – elsősorban szerelme, házassága köti Szatmár vármegyéhez.

Petőfiről szemtanúk vallomásait, visszaemlékezéseit is olvashatjuk a Borovszky által szerkesztett Szatmár vármegye monográfiában. Berenczei Kovács Jozefa (Pap Endre felesége) tárgyilagos visszaemlékezései szerint ilyen volt a költő: „Petőfi ez időben minden társadalmi tekintély és összeköttetés nélkül, szeleburdi fiatal ember volt, a ki szilajságában gyakran még a társasági megszokott formákat is figyelmen kívül hagyta. Petőfi, Riskó barátja társaságában tette Szatmárról első látogatását, 1846 szept. havában, Szendrey Júliánál a szomszédos Erdődön. Midőn azután rövid idő után levélben kérte meg a kezét, életírója szerint, azt a választ kapta atyjától, hogy »Én önt nem ismerem, leányom még igen fiatal, örvendeni fogok, ha önt mentől többször látom s egy év múlva beszélhetünk erről az ügyről bővebben«. – Petőfi e levél vétele után rögtön Erdődre sietett, összeveszett a »zsarnok apával« és nagy elkeseredéssel vált el tőle. Erre az időszakra esik feldúlt lelki és kedély-állapotában szerelmi csapongása, Koltón, gróf Teleki Sándor barátjánál, Pila Anikóval, a szép cigányleánnyal; hirtelen elhatározott, de abbamaradt házassága Prielle Kornéliával és udvarlási szándékból való közeledése Szatmáron, Olchváry Bertához.”

A továbbiakban a monográfiában még szó esik a kibékülésről és Petőfi Sándor más Szatmár megyei barátairól is: „Petőfi 1847. év májusában, Térey Mária nagykarolyi közös barátnőjük útján békült ki Júliával. Ez időtől kezdve ismét többször látogat el Szatmáron át Erdődre, rendszeren lóháton, a Pap Endre lovai közül választva ki egy-egy paripát. Egyik ily kirándulása alkalmával történt meg vele az a baleset, hogy a »Zsuzsi« levetette. Többé nem is ült erre a lóra. Kirándult továbbá Luby Zsigmondhoz, Fülöpösdarócra és Csaba Ignác-hoz Szamoskóródra is. Többször és huzamosabban mulatott Berenczei Kovács Lajosnál, gróf Széchenyi István bizalmasánál Berenczén, kinek »Kati« nevű háta lován gyakran tette meg az utat Erdődre. Ezt az állatot utóbb Pesten is

sokat emlegette. – Szatmáron Riskó Ignác, az Ormós Péter földbirtokos özvegyének, jelenleg postahivatalul szolgáló, Deák-tér 4. számú emeletes házában (a korzó sarkán ma is álló Ormós-házról van szó) lakott. Petőfi gyakran járván Riskóhoz, ennek révén ez úrnővel is ismeretségben állott. Gyakori vendég volt Szatmáron az Olchváry Pál két házának, melyek egyike a Rákóczi-utca 3. sz. alatt, a mostani Deutsch-féle ház (szemben a Kölcsey Ferenc Főgimnáziummal), másika pedig ugyanezen utca 20. sz. alatt, a jelenlegi középponti áll. elemi iskola helyén (Rákóczi úti Általános Iskola, Șc. Gen. Grigore Moisil) állott; végül pedig a Kiss Gedeon Mailáth-utca (Popp Aurel utca) 4. sz. alatti kedélyes és sok szép napot látott kis házának. Pap Endre költő házáat (Eötvös, Cuza Vodă utca), mint Petőfi lakóhelyét, a Kölcsey-kör 1902-ben emléktáblával jelölte meg, mely azonban hibás szövegű, mert a költő nemcsak 1847-ben, hanem már 1846-ban is lakott sőt még 1848-ban is megfordult itt. Ugyancsak a Pap Endre özvegyétől kapta meg a Petőfi társaság a költő egyik sétabotját.”

Nagyon fontos helyszín Erdőd is. Erdődön van a várkastély ma már romos épülete (ennek kápolnájában volt az esküvő), valamint a bástya falán látható és a közelben álló emlékmű plakettjei emlékeztetnek a költő házasságára és az itt töltött napokra. Ezek után feltevődik a kérdés, hogy katolikus volt-e Petőfi Sándor? Petőfi, akit Petrovics Alexanderként kereszteltek, szlovák származású édesanyját követve evangélikus vallású volt, akárcsak Kossuth Lajos. Szendrey Júlia volt katolikus, és ezért lehetett az erdődi várkápolna az esküvő színhelye.

Mi köti Petőfi Sándort még Szatmárnémetihez, Szatmár megyéhez? Többek között az a közel negyven vers (fordítás, elbeszélő költemény), amelyet itt alkotott. A költő itt írta többek között a *Falu végén kurta kocsmá, Levél Arany Jánoshoz, Csalogányok és pacsirták, Álmodtam szépet, gyönyörűt, Búcsú a nőtlenségtől, Kard és lánc* stb. című verseit, itt fordította Heine *Koronázás* című versét, valamint itt írta a *Szécsi Mária* című elbeszélő költeményét is, hogy csak a legismertebbeket említsem. Nagyon sok szó esik különböző kiadványokban Petőfi Sándor irodalmi kapcsolatairól, hiszen Pap Endre és Riskó Ignác is írt verseket, szűkebb környezetük költőként ismerte őket. Kevesen tudnak Petőfi felesége, Szendrey Júlia irodalmi tevékenységéről, pedig volt ilyen. Verseket is írt és magyarra fordította Andersen meséit. Petőfi szatmári kapcsolatairól, itteni kötődéseiről jórészt irodalmárok, vagy az irodalomhoz közel álló személyek írtak, ezért a leírásokban, beszámolókbán, visszaemlékezésekben alig szó esik Petőfi Sándor képzőművész barátainak szatmári kötődéseiről, tevékenységéről. Pedig gazdag téma ez is, e sorok írója több cikket közölt erről a Szamos című kulturális hetilapban. Orlay Petrich Soma Petőfi

rokona, barátja volt, ő az egyik legismertebb Petőfi-arckép szerzője. Ő készítette a Szatmár megyei Mezőpetri római katolikus templomának az oltárképét, ez Árpád-házi Szent Erzsébetet ábrázolja. Mezey József festőművésszel Petőfi Sándor Bem József oldalán vett részt az erdélyi hadjáratban. A szabadságharc bukása után egyházmegyénk püspökétől, Hám Jánostól Mezey József ötven oltárkép elkészítésére kapott megrendelést, ezek nagyrészt sikerült azonosítani az egyházmegyei leltár alkalmával.

2006-ban a Szatmárnémeti Református Egyházközség gyülekezeti termében újraavatták a már elveszettnek hitt és felújított Petőfi-szobrot, ahogyan arról a Szatmári Hírportál is tudósított. Azóta Szatmárnémetinek két Petőfi-szobra is van.

Milyen Petőfi emlékeket, relikviákat láthat manapság a megyeközpontba érkező? Itt található a püspöki palota kápolnájában az oltár, amely előtt Erdődön az esküvő zajlott. Ugyanitt, a lépcsőházban van az a gyönyörű feszület, amely annakidején az oltár felett függött és amelyet manapság sándrai feszületként ismerünk, mert egy ideig a krasznasándorfalui templom szentélyének volt az ékessége. A korpuszról a püspökség három példányban másolatot készítettet, ezekből egy Krasznasándorfaluba, egy Erdődre, egy pedig Kaplonyba került.

Van Szatmáron emléktábla is, ezt a kilencvenes években helyezték el az Ormós-ház falán Petőfi látogatásainak az emlékére. Pap Endre házát, amely egykor az Eötvös (Cuza vodă) utcában állt, már sajnos nem láthatjuk, hiszen lebontották és helyébe a fogászati rendelők modern épülete került. Szatmárnémeti mai lakosai ezt már csak fényképről ismerhetik, amelyen azt láthatja az érdeklődő, hogy az utcát régebben piaci kofák és vásárlók népesítették be. Mit kerestek itt? Az alakuló park a városközpontban (ez volt régen a Piac tér) ide szorította őket, a nagypiac csak a második világháború után került a mai helyére, a város régi, részben lebombázott zsidó negyedének a területére, a Martirilor Deportati utcára.

Az egykor Pap Endre házán álló emléktáblát megőrizték, a Művészeti Múzeum egyik raktárhelyiségében, irodaféljében láttam legutóbb, az egyik szekrény háta mögött tartják. Az emléktábla elhelyezéséről adatokat szintén az 1907-es monográfiából ismerünk: „Pap Géza polgármesterségének első napjaiban (1902), május 25-én leplezte le a Kölcsey-kör a Petőfi márványemléktáblát a régi Pap Endre, ma Morvay János-házon, midőn Mátray Lajos megnyitója után Koroda Pál tartott díszbeszédet, dr. Fechtel János pedig átadta Morvay János háztulajdonosnak, a ki át is vette megőrzés végett az emléket.”

Demokrácia

Mint említettem, a kommunizmus idején kevés, inkább általános jellegű, jelkép értékű szobrok, emléktáblák készültek. Az 1989-es változások után, az ingajárás törvényének megfelelően, szobor- és emléktábla-állítások, leleplezések özöne kezdődik el Szatmárnémetiben. Rengeteg volt a pótolnivaló, a sárba taposott érték, ugyanakkor egyfajta nemzetiségi, politikai versengés is elindult, és lassacskán már annak is tétje volt, hogy ki, melyik társadalmi vagy politikai csoportosulás, melyik nemzetiség állít több emléktáblát, szobrot minél rövidebb idő alatt. Ezt a magatartásmódot legtöbbször a minőség bánta és itt nem csupán a művészi minőségére, hanem a kiválasztott személyiségek, példaképek emberi minőségére, helyi kötődéseire, vagy ezek teljes hiányára gondolok.

Kezdett felénk is egyre nagyobb teret hódítani az a gyakorlat, hogy váratlanul elneveznek egy jeles, de minden konkrét, kézzelfogható helyi kötődés nélküli személyiségről egy utcát. A következő lépésben az utcában található iskola felveszi ugyanennek a személynek a nevét, akinek rövidesen az iskola előtt, vagy valahol a környéken szobrot állítanak. A kérdés az, hogy lehet-e ilyen módszerekkel tartós hagyományt teremteni? Szerintem nem, de ez csak egy vélemény. A gyakorlat, az idő hosszú távon igazolja vagy cáfolja majd az ilyen praktikák létjogosultságát, ahogyan azt eddig is tette.

Vajon utána nézett-e eddig valaki annak alaposabban, hogy mi a helyzet a szatmári utcanevekkel? Az utcanevekről úgy általában, ezek többszöri megváltoztatásáról, változatairól, a nemzetiségi arányokról, vélt vagy valós kifogásokról eddig elég sokan cikkeztek, írtak, de arról még alig olvastam, hogy valaki alaposabban, pontosabban bemutatta volna azt, hogy kikről, milyen alapon neveztek el utcákat a városban, arról, hogy milyen az illető személyiségeknek a szatmári szerepe, kötődése, ahogyan arról is csak ritkán esik szó, hogy az utcákban lakók közül csak nagyon kevesen tudnak valamit a névadóról. Miért hozom ezt szóba? Mert lényegében ebben a könyvben is a szatmári szobrok, emléktáblák ürügyén a város, a megye kiemelkedő személyiségeiről esik szó. A lakosok tájékozatlanságán az illetékesek is elgondolkodhattak, hiszen az utcátáblákon az utóbbi években már évszámok és foglalkozások is olvashatóak. Szerintem az lenne az igazi, ha egyáltalán nem lenne szükség ilyen magyarázatokra. Gyermekkorom utcáját régen *Míg lakhatom* utcának, később *Nagy utcának* hívták. Ezek népies elnevezések voltak, a „míg lakhatom” elnevezés például arra utalt, hogy bizonyos részeken csak a Szamos kiságának a kiáradásáig lehetett nyugodtan aludni. A negyvenes, ötvenes években mindenki *Mátyás király*

utcának nevezte, és akkoriban senkinek sem kellett megmagyarázni, hogy ki volt Mátyás király. Később *Ștefan Gheorgiu*, majd *Pietroasa* lett a neve, most *Liviu Rebreanu* utcának hívják. Emlékszem, hogy Ștefan Gheorghiu kiléte még tanult szüleimnek is gondot okozott, a szomszéd néniről nem is beszélve, aki „Pietroasa”-ról azt hitte, hogy valami kommunista (ő kumonistának nevezte) hős volt. Ha valaki vásárol egy várostérképet és figyelmesen végigolvassa a szatmári utcaneveket, döbbenet tapasztalja majd, hogy milyen keveset tud saját városáról, hiszen az utcák névadói közt olyan személyiségek is akadnak, akikről e sorok írója se nagyon hallott eddig.

Szatmáron van *Lucian Blaga sugárút*, van róla elnevezett iskola, és szobra is van a jeles személyiségnek, ezt Erdei István készítette. Kifejező, szép munka, jó helyen áll, sajnos a szobor talapzata nem a megfelelő méretű, túl nagy, túl széles a szoborhoz képest. Sokan a könyvem olvasva azt gondolhatják, hogy érzek valamilyen megmagyarázhatatlan ellenszenvet a szatmári szobrok talapzatai iránt. Természetesen semmi ilyesmiről nincs szó, csupán az arányérzékem, az egység, harmónia iránti vágyam berzenkedik olykor, amikor úgy érzi, hogy jogos igényeit semmibe veszik. Miről is van szó? A klasszikus görög oszloprendek arányai évszázadokon át alakultak olyanná, amilyenek ma ismerjük ezeket. Nincs olyan építész, aki ne tisztelné ezt az arányrendszert, az ilyen magatartásmód ugyanis a szakmai hozzáértést kérdőjelezné meg. A mellszobrok és azok talapzatai közötti arányok sem egy-két évtized alatt alakultak olyanná, mint ahogyan azt a klasszikus példák százai mutatják Európában és szerte a világon. Lehet-e ezen a területen újítani? Természetesen újítani minden területen lehet úgy, hogy tiszteletben tartjuk az alapvető szakmai szabályokat, elvárásokat, vagy ha úgy tetszik axiómákat, és szem előtt tartjuk azt is, hogy az újításnak nemcsak a szobor vagy talapzat részleteire kell kiterjednie, hanem egységesen a munka egészére. Aki képes a szobrászi kifejezésmód ilyen megújítására, az zseni, abból pedig nemcsak Szatmáron, hanem világszerte is nagyon kevés van.

Természetesen azt sem ártana tisztázni, hogy ki volt Lucian Blaga, hiszen sokan vannak Szatmáron olyanok, akik naponta mennek el a szobra előtt, vagy közlekednek a róla elnevezett sugárúton, látják a kétszáz lejes bankjegyen, de szinte semmit sem tudnak róla. Kiváló költő, filozófus, dramaturg, egyetemi tanár, diplomata volt, a két világháború közötti román tudományos, kulturális élet kiemelkedő személyisége. Vannak-e tevékenységének szatmári vonatkozásai? Lehet, hogy vannak, de nem lehetnek nagyon fontosak, hiszen a rendelkezésemre álló forrásanyagokban nem találtam erre egyetlen utalást sem. Természetesen alaposabban is utánanézttem, -nézettem a dolognak, több román szakos tanár-

nőtől is érdeklődtem, de egyikük sem tudott arról, hogy Blaga eljutott-e valaha Szatmárra. Ezek után talán nem felesleges megkérdezni, hogy kialakulhat-e a városban egy, az általánosságnál több, tartalmasabb érzelmi kötődés is Lucian Blaga szobrával, személyiségével kapcsolatban?

A Rákóczi úti általános iskola Grigore Moisil (1906–1973) kiváló román matematikus, akadémikus nevét viseli. Állítólag egy itt dolgozó tanárt tanított valaha (?), ám Szatmáron ő sem járt soha. Amikor az iskola nevet választott magának, az volt az indoklás, hogy Moisil kiváló matematikus volt és az iskolában tanuló gyerekek is jó eredményeket értek el az évek során matematikából.

Van Szatmáron egy kevésbé sikerült Ion Creangă-szobor is, ez a róla elnevezett iskola előtt áll. A sikertelenség okát elsősorban nem a szobor formavilágában, hanem itt is a talapzat formájának és méreteinek az aránytalanságában kell keresni. Emiatt valahogy úgy néz ki az egész, mintha egy nagyon kis gyerek nagyon nagy csizmát vett volna a lábára. Eredetileg a 10-es iskolának szánták a szobrot és a nevet, azzal az indoklással, hogy Ion Creangă szerette a gyerekeket és a „10-es iskolába gyerekek járnak”. Ez az idézésre méltó alapigazság, indoklás az iskola egykori igazgatónőjétől származik. Creangă híres író, a román irodalom meghatározó személyisége volt, szatmári kötődése neki sincs, ugyanúgy, mint Iuliu Maniu esetében se nagyon találhatunk ilyen epizódokat. Maniuról Szatmáron, Nagykárolyban utcát, iskolát neveztek el. A politikus elfogadható minőségű, hivalkodástól, eredetieskedő ötletektől mentes szobra Szatmárnémeti főterén, a püspöki palota melletti kis parkban áll. Ez is Radu Ciobanu alkotása.

Ami a szatmári iskolaneveket illeti, a fentiekén kívül van Petőfi–Bălcescu, Mircea Eliade, Avram Iancu, Octavian Goga, Constantin Brâncoveanu nevét viselő általános iskola is. Az ő „szatmári kötődéseiket” nemcsak azért nem taglalom, mert nincsenek, hanem azért sem, mert ez a könyv elsősorban a szobrokról és emléktáblákról szól, bár a jövőnk érdekében az iskolanevek is megérdemelnének egy alapos, körültekintő, elfogultságoktól, érzelmi telítettségtől mentes tanulmányt.

Csipler Sándor mesteredző, Szatmárnémeti díszpolgára szobrát a szatmári vívóterem előtt állították fel, Erdei István készítette. Csipler volt az a kiváló és eredményes sportember, edző, aki a hatvanas–hetvenes években Szatmárnémetit vívó világközponttá avatta. Ő volt a világ- és olimpiai bajnokok felkészítője, rangos vívóiskolát teremtett szinte a semmiből városunkban. Elvitathatatlan érdemei voltak abban is, hogy az új vívóterem – amely szintén az ő nevét viseli – létrejött. Ezek után megkérdőjelezheti-e valaki szobrának létjogosultságát Szatmáron? Erre az utóbbi évtizedben senki sem vetemedett, de a neve

megváltoztatásával többször, többen próbálkoztak. Egy időben a Csipler Sándor feliratot is leverték róla, ahogyan az a könyvben reprodukált felvételen is látszik.

Van Szatmárnémetiben az Iparos Otthon falán Bartók Béla (1881–1945) emléktábla. Volt egy George Enescu (1881–1955) plakett, dombormű is, de ezt barbár módon leszedték, ellopták. A dombormű helyére később emléktáblát tettek, de ennek is nyoma veszett. Mindkét híres zeneszerző, -művész megérdemli, hogy Szatmáron is emlékezzünk rájuk, hiszen városunkban is koncerteztek a két világháború közötti időszakban, a húszas években az Iparos Otthon nagytermében. Hogy milyen kulturális, zenei élet volt itt ebben az időszakban, milyen szerepet játszott Szatmár életében az Iparos Otthon, arra többek között ez a „kis epizód” is utal. Ezért is érthetetlen számomra az a tény, hogy ezt a patinás, nagy áldozatokkal felépített, közösségi épületet hogyan lehet napjainkban ennyire elhanyagolni?

Mit keres Ács Alajos (1930–2002) színművész emléktáblája (Lakatos Pál alkotása) a stúdióterem falán? Ő a szatmári színtársulat egyik alapítója, igazgatója, évtizedekig, lényegében haláláig oszlopos, vezető tagja, a város díszpolgára, Szatmárnémeti kiemelkedő kulturális személyisége. A fentiek miatt a stúdiótermet is róla nevezték el. A domborművet Lakatos Pál saját bevallása szerint belső térbe szánta, innen eredeztethető a jól elkapott, kifejezően megjelenített pillanatnyiság, az egész felület impresszionista vonásai. Szerintem ez a munka a külső falon is megállja a helyét, Ács Alajos ilyen volt.

A dombormű mellett látható Cazimir Tănase (1921–1980) színművész emléktáblája is, ő ennek a kis teremnek a színpadán halt meg. Szemtanúk – akik máig emlékeznek erre a tragikus eseményre – állítják, hogy ez volt a legjobb alakítása.

A közelmúlt szatmári emlékművei, emléktáblái közül jelentőségével, súlyával kiemelt figyelmet érdemel a Szatmárról és környékéről elhurcolt és jórészt megsemmisített közel 18 000 zsidó számára emelt hatalmas márványtömb a Várdomb utcai zsinagóga udvarán. A nagytemplom falán, a kőtömb közvetlen közelében helyezett fekete márványlapokon sorakozik az áldozatok egyre gyarapodó, folyamatosan bővülő névsora. Ez a hely lett a holokausztra való szatmári megemlékezések egyik központja.

Sok emléktábla került még az utóbbi években a szatmári házak falára? Attól függ, mit nevezünk soknak. Az 1998-ban tragikus hirtelenséggel, 47 évesen elhunyt Ion Bledea író, újságíró, főszerkesztő emléktáblája az egyik. Bledea tehetséges író volt, tíz éve halott. Mintha azóta kicsit megfeledkeztünk volna róla is.

Liviu Borlan (1936–1994) zeneszerzőnek, zongoristának, karmesternek is van Szatmáron emléktáblája. Nagybányán a művészeti iskola viseli a nevét, tevékenysége is inkább ide kötődik.

Dr. Ilie Carol Barbul (1883–1946) egykori szenátor, prefektus emléktáblája a háza falára került, amely a Rákóczi (M. Viteazul) utcán áll, ez a város talán egyetlen neoromán stílusú magánháza.

Márványtábla idézi Szatmárnémeti első román nyelv- és irodalomtanárának, a görög katolikus papnak, Petru Brannak (1821–1876) az emlékét, akiről utcát is neveztek el városunkban. Vajon ki lehetett a városban az első német-, angol- vagy magyartanár?

Alexandru Ferentiu (1840–1892) ügyvéd volt, az ő háza adott helyet annak a gyűjtőtevékenységnek, amely az erdélyi román színhátság érdekében zajlott 1872-ben.

Gabriel Georgescu (1911–1973) költő, műfordító, tanár emléktáblája a Mihai Eminescu Kollégium főbejáratánál látható, ahol 1946–1963 között tanított. Az ő nevét viseli ma a régi Vajay utca is, ahol lakott.

Van emléktáblája a Liberális Párt Szatmár megyei, két világháború közötti székhelyének is, ez a volt Megyei Könyvtár épületének falán látható.

A szatmári korzón Ion Popdan (1935–2000) festőművészre emlékezik egy emléktábla. Popdan a helyi képzőművészek egyesületének tagja volt a XX. század hetvenes, nyolcvanas, kilencvenes éveiben, és az emléktáblával jelölt ház első emeletén volt néhány évig a szövetség megyei fiókjától kapott műterme.

Volt háromnyelvű emléktáblája Kovács Leónak (1834–1908), Garibaldi egyik tisztjének, ezredesének is a Károlyi-köz egyik emeletes házán, az Auróra szálloda hátánál. Ezt az utóbbi időben eltávolították innen. Ha megnézzük, hogy melyik párt székhelye lett az épület, akkor nincs mit csodálkozni ezen.

Tudor Daneş (1943–1989) író, több kötet szerzője, tanár a szatmári kiegészítő iskolában dolgozott, 46 évet élt, neki is van Szatmáron emléktáblája. Úgy tűnik, róla is megfigyelte, alig találtam újabb adatokat, megemlékezéseket egykor termékeny, aktív irodalmi munkásságáról.

Ivan Fedco (1938–1979) tanár, irodalmár volt, ukrán nyelven publikált, emléktáblája a Tanügyiek Háza falán látható.

Dr. Giuran Andrei (1898–1982) az emléktáblája tanulsága szerint ügyvéd, politológus, történész volt. Szinte semmilyen további, részletesebb adatot nem sikerült találnom a tevékenységével kapcsolatban.

A Kölcsey Ferenc Főgimnázium udvarán, az épület falán is vannak emléktáblák. Az In memoriam-emléktábla az intézmény elhunyt tanárainak, tanulói-

nak az emlékét idézi, és a vendiák-találkozók alkalmával koszorúzzák meg a volt diákok.

A több mint 450 éves múltra visszatekintő iskola valamennyi kiváló, országosan ismert tanárának, növendékének nem is lehetne emléktáblát állítani, ahhoz kevés lenne az épület fala.

Van az intézmény volt növendékének, Bánhidi Antal, Széchenyi-díjas mérnöknek is emléktáblája itt, és külön márványtábla emlékezik az 1989 decemberében, Brăilan meghalt ifjú Sófalvi Györgyre, aki az 1989-es változások egyik szatmári áldozata.

Gheorge Bulgăr (1920–2002) Szaniszlón született, egyetemi tanár, Eminescu-kutató (eminescolog), vagyis irodalomtörténész volt. Fontos a nyelvészeti tevékenysége is, több szótár társszerzője. A Megyei Könyvtár olvasóterme viseli Szatmáron a nevét, az épület falán látható az emléktáblája is.

Jakabffy Elemér (1881–1963) emléktáblája annak a háznak a falán látható, amelyben az európai hírű szatmári politikus, képviselő élete utolsó éveit töltötte.

Két emlékműve is van Szatmáron a görög katolikus egyház mártírjainak. Az egyiket a Vasile Lucaciu sugárút parkjában, az ortodox templom közelében állították fel, a másik a Tűzoltótorony melletti parkban látható. Emléktáblát állítottak a görög katolikus papoknak (erről a korábbiakban már esett szó), mely a püspöki palota melletti templom bejáratánál látható.

Alexandru Ioan Cuza (1820–1873) szobra a Megyei Rendőrség központi épülete előtt kapott helyet. Az utca (Eötvös utca), amelyen áll, ma szintén az ő nevét viseli. Az egyesülés fejedelme szobrának Szatmáron jelképes üzenete van, tevékenységének nincsenek helyi vonatkozásai. Megtetszhetett a szobor az erdői polgármesternek is, hiszen egy másolata Erdőd központjában látható. És ha már szóba jött Erdőd, megemlíteném, hogy rövid idő alatt a szobrok városa lett. Van itt szobra még dr. Augustin Mircea ügyvédnek, polgárjogi harcosnak, van új Hősök emlékműve, Baba Novac- és Károlyi Sándor-emlékmű, Petőfi-szobor, Bakócz-szobor, de nincs szobra Erdődi Lukács festőművésznak, aki innen származik, Dévai Bíró Mátyásnak, Drágffi Gáspárnak.

A Dr. Vasile Lucaciu sugárút egyik házfalán van dr. Czira Árpád (1889–1964) ügyvéd, alpolgármester emléktáblája, ő a szerzője a *Menekülés a szibériai fogságból, 1914–1916* című kötetnek.

Az Avram Iancu Általános Iskola homlokzatán látható Paul Dobreanu szatmári rajztanár mozaikképe a kommunizmus idejéből, alatta néhány éve márványtábla áll, Avram Iancu (1824–1872) idézettel. Mivel tudtam egy szoborról is, keresni kezdtem, de alig sikerült rátalálnom az iskola előcsarnokában. Az

öklömnyi szobrocskát (sokszorosított öntvény) csak nehezen sikerült felfedeznem és lefotóznom a ráboruló fikusz levelei miatt. Szerettem volna némi kapaszkodóhoz, kiindulópontozhoz jutni a névadással kapcsolatban, de itt a már szinte megszokott logika sem követhető. Az iskola ugyanis nincs az Avram Iancu utcán, az a város túlsó felén, a Kossuth-kert közelében található, a negyedet pedig Horeáról nevezték, aki különben hasonlóan Avram Iancuhoz, legjobb tudomásom szerint nem járt soha Szatmáron. Azért még itt is találni olyan adatokat, amelyek nem szétválasztanak, hanem összekötnek bennünket. A Wikipédia adatai szerint Avram Iancu szerelme, élettársa Farkas Tamás lánya, Farkas Johanna volt, aki egy alkalommal, 1848-ban az életét is megmentette. Még mielőtt gyanút fogna valaki, közlöm, hogy a leány édesapja unitárius, az édesanyja római katolikus vallású volt. Ami a Horea negyed nevét illeti, a szatmáriak szinte soha nem használják, hanem következetesen „16-os mikró”-nak hívják. Ez nem az ő hibájuk, hanem azoké, akik olyan neveket találnak ki a város polgárai számára, hogy esély sincs azok széles körű elterjedésére.

Az Avram Iancu Általános Iskolától nem messze van a Bălcescu–Petőfi Általános Iskola, szobrok után kutatva ide is eljutottam. Mellszobrok helyett csak két reprodukciót találtam, a focșani-i számozású George Tattarescu Bălcescuról festett arcképét, valamint Orlay-Petrich Soma Petőfiről készített portróját. Vajon akik idehelyezték az arcképeket, tudják-e, hogy a két személyiség közül nemcsak Petőfinek, hanem Petrich Somának is vannak szatmári kötődésői. Szatmáron van Bălcescu- és Petőfi-szobor is, a Kölcsey Ferenc Főgimnázium vagy a Dariu Pop Általános Iskola mintájára, esetleg ide lehetne helyezni ezek patinázott gipszből készült másolatát.

Krúdy Gyula (1878–1933) emléktáblája nemrég került a dr. Boromisza Tibor római katolikus püspök által építtetett konviktus falára. A nagy író rövid ideig (1887–1888), kisgyermekként Szatmáron járt iskolába. Ezt a kitérőt így idézi az emléktábla szövege: „Túl szigorú volt a Jézus-társasági barátok alma matere, így Krúdy Gyula egy év után elhagyta szatmári iskoláját. Miután az édesapja meglátta a gyenge bizonyítványát, a jezsuita gimnáziumból átíratva a podolini kegyesrendi papokhoz.”

Nem vagyok meggyőződve arról, hogy az ilyen, valljuk be, jelentéktelen epizódok feljogosítanak bennünket arra, hogy emléktáblát állítsunk, hiszen mint láttuk, nem az író, nem a felnőtt Krúdy, hanem az alig tízéves kisdíák nem túl eredményes szatmári iskolai évről szól a történet. Ráadásul személyiségeink, kiválóságaink közül sok olyan akad, akinek helyi gyökerei, itteni kimagasló tevékenysége megkérdőjelezhetetlen és ennek ellenére se szobruk, se emlék-

táblájuk nincs még Szatmáron. Amúgy Krúdy egyik kedvenc íróm, a kérdés azonban úgy tevődik fel, hogy használhat-e a „minden áron való megemlékezés” az írónak? Használ-e nekünk az, ha ugyanolyan hibákat követünk el, mint a többségi nemzet képviselői? Szerintem nem, hiszen ha tíz emléktábla közül egy indokolatlanul kerül a falra, az a maradék kilenc értékéből is sokat levonhat.

A fenti, csak megközelítően teljes felsorolás is igazolja, hogy bővelkedünk emlékhelyekben. Itt a számszerűség azonban nem sokat mond. A szobrok, emléktáblák további sorsa ugyanis elsősorban nem azon múlik, hogy milyen politikai, nemzetiségi, konjunkturális igyekezet hozta őket létre, milyen összeköttetések, utánajárások, kapcsolatok, pillanatnyi nekibuzdulások, szereplési vágy vagy politikai érdekek révén jutott egyik vagy másik személy, személyiség emléktáblához. Ezek rendkívül mulandó, törekeny, tiszavirág-életű kis akciók, epizódok. A valódi kérdés az, hogy az itt lakó, itt élő emberek mennyire kötődnek az idézett személyek emlékéhez, mennyire őrzik szívükben azok helyhez kötődő tevékenységét, alkotásait, a közösség érdekében tett erőfeszítéseit.

Néhány éve láttam egy remek filmet, amely a túlvilágról szólt. A címére nem emlékszem, de a film hangulata máig úgy él bennem, mintha tegnap néztem volna meg. Arról szólt, hogy az emberek haláluk után egy luxusszállodában minden igényt kielégítő, hangulatos, kényelmes lakosztályt kapnak, ahol zavartalanul folytathatják földi életük legkellemesebb, legszórakoztatóbb tevékenységeit. Ahogyan azonban az emléküik kopik, homályosodik azokban a közösségekben, amelyekben éltek, úgy költöztetik őket egyre kisebb komfortú, egyre kényelmetlenebb, zsúfoltabb helyekre addig, amíg be nem olvadnak a szállodán túli, hatalmas, hömpölygő, sötét tengerben hánykódó névtelen és jellegtelen egyedek tömegébe. Miről jutott mindez eszembe? Így hirtelenjében nem is tudom...

Stílustörés, stílusalanság

A stílusalanság, a giccs természetesen nem kíméli a szobrok, emléktáblák világát sem. Mint mindenhová, ide is beférkőzik, térhódítása a globalizációhoz hasonlóan szintén a demokráciának betudhatóan feltartóztathatatlan, megállíthatatlan folyamat.

Van néhány olyan terület, ahol a dolgok jellegéből adódóan nagyobb eséllyel, intenzitással jelentkezik. Ilyen az egyházművészet és a temetői emlékművek, szobrok területe. Az utóbbiak esetében találkozhatunk leggyakrabban giccses megoldásokkal, amelyek egyrészt a megrendelők kiérleletlen ízlésvilágából, másrészt a kivitelezők felkészületlenségéből adódnak. Amúgy az utóbbiak kicsit értenek a kőfaragáshoz, betonöntéshez, betűíráshoz, de ahogyan azt számtalan példa igazolja, ha szobrászati feladattal bízzák meg őket és azt önkritika hiányában el is vállalják, akkor a következmények kiszámíthatatlanná válhatnak.

A temetői giccs fogalmánál nem szívesen időznék, nem mutatnék be példákat, bár Szatmáron is sok van belőlük. Mindez egyrészt magánügy, másrészt kegyeleti okokból sem foglalkoznék ezzel a területtel, nem szeretném senki érzékenységét, jó szándékú igyekezetét sérteni.

Mikor válik közüggé a sírkőfaragók „művészi”, szobrászati tevékenysége? Amikor közterületeken, templomudvarokban felállított emlékművek, domborművek, szobrok készítésére vállalkoznak. Erre számos példát sorolhatnék megyszerte, de itt elsősorban a megyeszékhelyen látható munkákkal foglalkozom.

Könnyű, egyszerű, egyértelmű és mindenki számára érthető lenne kijelenteni, hogy a gyenge, kiérleletlen, giccses munkákat kizárólag amatőr szobrászok, vagy jobb híján a sírkőfaragókból szobrásszá előléptetett botcsinálta művészek készítik. Ez a kijelentés azonban így, ebben a formában nem fedi a valóságot. Miért? Mert vannak kiváló sírkőfaragók, akik a maguk területén, a maguk keretei között nagyszerűen teljesítenek és vannak olyan szobrászok is, akik képesek ugyan egy arcot, alakot elfogadható minőségben megformálni, de abban a pillanatban, amikor túllépik a jól bevált, hagyományos kereteket, megoldásokat, rögtön eltévednek. Miért történhet ez meg? Mert valójában nem kiforrott egyéniségek, alkotásaik nem jól felépített, öntörvényű művek, hanem esetlegességek, amelyek gyakran a megrendelő szubjektív igényei vagy pillanatnyi, kiforratlan ötletek alapján sodródnak ebbe vagy abba az irányba.

A sodródás minden esetben magába foglalja a tévelygés lehetőségét is. A tévelygés egyik, immár klasszikus szatmári példája a Corneliu Coposu-szobor. Egészen más miatt zavarbaejtő a szatmári tanfelügyelőség épülete előtt és a 20-as

iskola (Dariu Pop Általános Iskola) előcsarnokában álló Dariu Pop-mellszobor formavilága. Miért? Ha kicsit utánanézzünk Dariu Pop tevékenységének, életútjának, rögtön kiderül. Azt olvastam róla, hogy kiváló kultúrember, tanár, publicista, költő, festőművész, tanfelügyelő, folklorista, zeneszerző volt. Soknak tűnt nekem ez a szerteágazó tevékenység, ezért kicsit utánanézttem a dolognak azon a területen, amelyhez jobban értek, vagyis elsősorban a festőművész Dariu Pop érdekelt. Nos, ő amatőr, autodidakta festő volt, tehetségét állítólag „Szatmáron fedezte fel”, népies hangvételi képei (Avasi férfi, Pásztorfiú) a kordivat szerint elsősorban Grigorescu hatásáról, elég kevés eredetiségről, szakmai tudásról árulkodnak. Csak reménykedem abban, hogy jobb költő, folklorista, publicista, tanár vagy zeneszerző volt. Elkötelezte magát a kultúra sokoldalú szolgálatára, erről szólt az élete. Hatalmas erőfeszítéssel próbálta meg a lehetetlent; megkísérelt helyt állni egyszerre több, egymáshoz nagyon távol álló területen. Ezt a szobrász úgy próbálta szemléletesen kifejezni, hogy az arcot realista módon ábrázolta, de a testet – fittyet hányva anatómiára, arányokra, szerkezetre – feldarabolt, gyötrődő masszaként jelenítette meg. Ez a formai, kifejezésbeli ellentmondás a nevetségesség határát súrolja. Érzi ezt mindenki, ehhez nem kell esztétának lenni, csak kevesen tudják a miéltre a magyarázatot. Pedig minden művészeti középiskolába járó diáknak tudnia kellene, hogy ugyanazon a műalkotáson a különböző stílusban megjelenített részletek, felületek stílustöréshez vezetnek. Innen pedig már csak egy rövid lépésre van a stílustalanság. Dariu Popnak (1877–1965) emléktáblája is van Szatmáron, utcát, iskolát neveztek el róla. A volt 20-as számú Általános Iskola előcsarnokában, mint az iskola névadójának áll a kicsit átalakított, „átszabott” mellszobra. Ezen már a testből, a gyanítható okok miatt sokkal kevesebb látszik, a felét ugyanis „nagyvonalúan lehagyták”, de még így is nagyon zavaró az egész összhatása. Csak részben ismerem a több mint sokoldalú tanárkolléga életútját, de szívből és őszinte együttérzéssel sajnálom mindazért, amit szobrászat ürügyén műveltek vele.

A régi főtér egyik szórakozóhelyének Oszkár-szobrai, a vendéglők előtt álló szakácsszobrok vagy a rózsafüzéres virágvázákat tartó puttók, illetve azok helyi változatai, a kerti törpék, „bejárati oroszlánok” stb., már tipikus giccstermékek. Rohanó világunkban úgy tűnik meglepően sok felesleges dologra futja egyesek idejéből. Még hozzávetőleges statisztikám sincs arról, hogy jelenleg a szatmári házak bejáratánál, udvarán hány oroszlán, urna, figurális díszítésű virágváza, kőkeret, romantikus szökőkút, kerti törpe stb. található, de ilyen kimutatásra nincs is szükség. Átmeneti kortünetről van szó ugyanis, egy kialakulatlan társadalom önmagát, a helyét keresi. A túlnyomó többség vélt helyét mindenki számára

látható, tapintható külsőségekben próbálja kortársai tudomására hozni. Jó példák erre a soktornyú, többemeletes cigánypaloták országszerte, amelyek lényegileg nem sokban különböznek a lajosvölgyhutai villasor márványlapoktól, cifra erkélyektől roskadozó épületeitől.

Van ennek a jelenségnek természetesen pozitív oldala is. A kommunisták által elrabolt, kisajátított, államosított épületeket a visszaszolgáltatások után csak kevesen tudták megtartani a jogos tulajdonosok közül. Mert az előző rendszer tönkretette, perifériára szorította az egykor tehetős polgári családokat, legtöbbször se nekik, se a leszármazottaiknak nem volt elég pénzük ahhoz, hogy felújítsák, lakhatóvá tegyék az idő közben lelakott, lepusztult, korszerűtlenné vált ingatlanokat. Amit az értékek pusztítása terén a rendszernek nem sikerült véghezvinni, azt a polgárság erkölcsi normáinak továbbélése tetőzte be. Elvekkkel, egyenes gerinccel ugyanis nem lehet boldogulni egy alapvetően korrupt, primitív és ideológiailag a teljes, fenntartások nélküli behódolásra berendezkedett társadalomban. Ezeket az épületeket újjgazdagok vásárolták fel, és sokan közülük dicséretes módon az eredeti formájukban újjtatták fel. Ez nyilvánvalóan nyereség volt a városnak, hiszen legalább ilyen módon sikerült átmenteni a polgári értékek egy kis hányadát. Aki a felújítók közül úgy gondolja, hogy a házakkal együtt az egykori polgárság helyét is megkaparintotta, az alapvetően téved. Oda a pénznél azért egy kicsit több kellene.

A tehetősebbek közül a legtöbben új családi házakat, villákat építettek, és ezek dekorálását gyakran egyéni módon oldották meg. Az oroszlan mint díszítőmotívum nagyon sok helyen látható a mezopotámiai, mükénéi civilizáció klasszikus példáitól napjainkig. Ki ne ismerné mondjuk a budapesti Lánchíd oroszlánjait, miért ne lehetne használni ezt a motívumot szatmári házakon is? Persze ezek az oroszlanok sokkal kisebbek, lényegesen idétlenebbek, nem kőből vagy bronzból készülnek, hanem olcsó öntvények, tucattermékek és még hosszan sorolhatnám.

Az urnák is közkedvelt díszítőelemek voltak a századok során, a barokk kor gyakran használt motívumai. Ezek olcsó anyagokból készített, sokszorosított, lekicsinyített, bearanyozott szatmári rokonai ugyanolyan giccstermékek, mint a kerti törpék.

A fenti példák nagy erénye, hogy legtöbbször nem is szeretnének másnak látszani. Nem akarják eljátszani senkinek a köztéri szobor, a műalkotás szerepét, számomra talán ezért tűnnek kevésbé veszélyeseknek az előző részben taglalt határesetekkel szemben.

Van a régi szatmári központban pár éve egy úgynevezett troica is, amelynek megítélésénél már kicsit bonyolultabb a helyzet. A kilencvenes évek elején sajtóvita is zajlott erről városunkban, amelynek kapcsán a sokoldalú, hangsúlyozott és tántoríthatatlan nemzeti érzelmeiről közismert Vasile Săvinescu, Szatmár megye akkori kultúrfőnöke állította, hogy tipikus giccstermékéről van szó, és megítélése szerint nincs sok keresnivalója a patinás főtéren.

A troica orosz eredetű szó, Szent Keresztet, olykor Szentháromságot jelent. Gondoljunk csak Rubljov Troica (Svatája Troica) című kompozíciójára, amelyen a három angyalalak és az eukarisztikus kehely egyértelműen a Szentháromságra utal. A troica Szent Kereszt-értelmezése is több és díszesebb tárgyat jelent, mint egy átlagos kereszt, feszület. A szatmári változat azonban csak formailag ortodox jelkép, valójában történelmi jelentéstartalommal bír, figurális részletei Avram Iancu, Horea, Cloșca és Crișan arcképeit, valamint feliratokat is tartalmaz. Ami a faragást, az írás minőségét, a kompozíciót illeti, leginkább a népiesen naiv munkák közé sorolnám, de nélküli azok egységét, üdeségét, közvetlenségét, báját. Vagyis: művészi szempontból ezúttal egy egyházi burokba zárt történelmi mondanivalót próbáltak zavaros formában és nem a megfelelő helyen, meglehetősen alacsony színvonalon közvetíteni. Ez annál súlyosabb, mivel a felirat tanulsága szerint a szerzőnek tanácsadói is voltak.

Tévhit, hogy a giccs csak negatív fogalomként értékelhető, mutatható be. Gondoljunk csak a kortárs Jeff Koons művészetére, aki *Michael Jackson és a majom* vagy *Balloon Dog-Magneta*, *Virágcsendélet* stb. műveivel a giccset az ezredfordulón művészi rangra emelte. Persze ez már egy egészen más kategória, terület, amellyel érthető okokból itt nem foglalkozom bővebben.

Új szobrok

Könyvem kéziratát 2008 végén véglegesítettem, már amennyire egy ilyen témájú munkát véglegesíteni lehet. Az 1989-es változások után készített szobrokról, emléktáblákról írt fejezet bevezető részében megemlítettem, hogy: „A változások után, az ingajárás törvényének megfelelően, szobor- és emléktábla-állítások, leleplezések özöne kezdődött el Szatmárnémetiben.”

Ez a hullám két évtized után sem csendesedett, a megyeközpontban, megszerzte új szobrok, emlékhelyek avatásairól tudósítottak a médiák. Az új szobrok közül menet közben is bekerült néhány a folyamatosan bővülő kéziratba, ebben a fejezetben pedig azokról szeretnék szólni, amelyek eddig még kimaradtak.

Erdődről az előző részekben is esett szó, ugyanitt az utóbbi néhány hónapban három magyar személyiség szobrát állították fel. A Károlyi Sándor-szobrot Radu Ciobanu készítette 2008-ban, az erdődi polgármester, Ovidiu Duma felkérésére. Nem véletlenül áll az erdődi várrom mellett, hiszen a Károlyiak a várkastély egykori tulajdonosai voltak. Károlyi Sándor nem csupán II. Rákóczi Ferenc tábornoka, a szatmári béke megkötője volt, hanem ő a nagy telepítő, aki a sváboknak hazát és megélhetést biztosított. A térség nagyhatalmú főura volt, bőkezű kegyúr, aki évtizedeken keresztül az egyház, iskolaügy, kultúra következetes támogatója. Szobra az egyetlen a megyében, ez 2008 májusában készült el. Radu Ciobanu a tőle megszokott színvonalon, jó forma- és karakterérezéssel oldotta meg az arcot, amelyhez kiindulópontul nagy valószínűséggel a kaplonyi kripta koporsóján látható portrét használta fel. Kevésbé megszokott a szobor oszlopszerű talapzata, amely a temetői emlékművek formavilágát idézi. Hasonló megoldású volt az első szatmári Kölcsey-szobor is (1864), amin azért nem lehet csodálkozni, mert szerzője, Gerenday Antal Budapesten elsősorban sárkőszobrászként működött, vált ismertté.

Ami a Károlyi-szobornál formailag zavaró, hiányérzetet kelt, az a nyak, a test részletének, a vállaknak a hiánya. Emiatt első ránézésre a fej, a keskeny és karcsú oszlop egyenes folytatásának tűnik. A háttér nemesen egyszerű kompozíció, amely klasszicista formavilágot idéz. A téglával kitöltött ív valószínűleg az építkező Károlyi Sándorra utal. Miért klasszicista és nem barokk ez a háttér, hiszen gróf Károlyi Sándor a barokk korban élt és alkotott. Megítélésem szerint ennek ebben az esetben nincs jelentősége, és a kérdés ilyen formában való megfogalmazása téves.

A Petőfi Sándort és Szendrey Júliát ábrázoló szoborkompozíció Erdőd központjában áll. Alkotója Sánta Csaba szobrászművész, művét 2009 márciusában leplezték le. Sánta Csaba 1990-ben végezte a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola szobrászati szakát, jelenleg Szovátán él és több romániai köztéri szobor szerzője Tordaszentlászlón, Farkaslakán, Hármásfalun stb., képzőművészeti életünk aktív szereplője. Nem volt könnyű feladata, hiszen a kettős szobor nem csupán a költő szerelmének, hanem Szendrey Júliának is emléket állít, aki maga is költő, műfordító és ez a XIX. század közepe táján több mint rendhagyó jelenség, akár szabályerősítő kivételnek is nevezhetnénk.

Petőfi Sándornak nemcsak a térségben, de Szatmár megyében, a megyeközpontban elég sok (ha nem a legtöbb) szobra, emléktáblája van. Kiváló, karakteres, letisztult formavilágú mű a nagykárolyi Petőfi Sándor-mellszobor, Petrovics István alkotása, de figyelemre méltó munka a szatmárnémetiben álló mellszobor is, amelyet a Szent István-téri (P-ța Eroii Revoluției) parkban lehet látni. Börvely számára a szatmári szobrászművész, Erdei István készített Petőfi-szobrot 2003-ban, Börvely központját Petőfi térnek nevezik, a település kultúrthozza szintén a költő nevét viseli.

2009 márciusában Sárközújlakon is leplezték egy Petőfi-mellszobrot, ezt Kovács Albert lázári kőfaragó készítette. Ő már készített egy Petőfi-emlékművet Nagypeleskén. Nem volt könnyű dolga, hiszen ebben a témakörben jól képzett, országosan ismert és elismert művészekkel kellett vetélkedjen. Küzdelme az anyaggal, a formákkal és az egységre való sikertelen törekvése mindkét munkájánál nyomon követhető és tetten érhető.

A nemrég várossá avansált Erdőd számos szobra, emlékműve közül kétségtelenül a legkiválóbb alkotás, a nemrég (2009. június 22.) felavatott Bakócz Tamás-mellszobor. Ugyanaz a Gergely Zoltán készítette, aki a szatmári Árpád-házi Szent Erzsébet szobor alkotója. Bakócz Tamás korának legnagyobb hatalmú főura volt, az egyetlen magyar pap, akinek komoly esélye volt arra, hogy pápává válasszák. Úgy gondolom, hogy a saját alkotását legjobban maga a művész jellemezte a szoboravatáson tartott beszédében. Ebből idézek: „Ha Mátyás király udvarára gondolunk, vagy a Mediciek palotáira, eszünkbe kell jusson a tiszta, kiforrott reneszánsz stílus, a formák és arányok derűs kiegyensúlyozottsága, a párkányokkal tagolt nem túl tobzódó, ízléses részletgazdagság. Ez jellemző az esztergomi Bakócz-kápolnára is, és ennek szellemében készítettem el a szobrot.”

Nemes egyszerűség, stabilitás, jó forma- és karakterérzék jellemzi ezt az alkotást, amelynél a helyszín kiválasztása, a talapzat formája, méretei, díszei,

arányai, az anyag és színhatás egysége, a szűkebb és tágabb értelemben vett korszerűség mind-mind elsődleges, alapvetően fontos tényező volt a művész számára. Gergely nem „még egy szobrot” szeretett volna készíteni úgy általában vagy Erdőd számára (ahol ebből már amúgy is elég sok van), hanem egy olyan alkotást, amely túlmutat egyetlen személyen, koron, konjunkción, amely példaértékűvé válhat a ma és jövő generációk számára is. Fontos szerepet játszott itt az is, hogy az alkotó nyilvánvalóan, egyértelműen nagy tisztelője a reneszánsz művészetének, amelyet elsősorban a maga, de valamennyiünk számára példaértékűnek tart. Pontosán tudja, hogy Bakócz reneszánsz ember volt és a stílus magyarországi elterjedése között szoros összefüggés van. Mit bizonyítanak a fentiek? Csupán azt, hogy tehetség, azonosulni tudás, hit, empátia, elkötelezettség is kell egy jó szoborhoz a szakmai, művészettörténeti, helytörténeti ismeretek mellett. Aki egy szobor elkészítését rutinfeladatnak tekinti, annak rutinos, manierista munkái lesznek. Aki jobb híján csak a külsőségekre koncentrál mintázás, faragás közben, annak az üzenete magától értetődően a külsőségeknél reked majd meg.

Milyen különbségek adódhatnak két mellszobor között, ha mindkettőnek van talapzata, mindkettő hasonlít kicsit az ábrázolt személyiségekre, mindkettő nemes anyagokból készült, mindkettő szépen rendezett, gondozott téren áll? Óriási, szinte alig mérhető különbségek adódhatnak, és nagy tévedés lenne azt hinni, hogy ezek csak az alkotókat minősítik. A szobrok minősége jellemzi a megrendelőket, valamint azt a közösséget is, amely számára készült.

Firkált, megcsonkított szobrok

Még mielőtt felütné a fejét a „minket mindig bántanak” szindróma, szeretném ünnepélyesen leszögezni, hogy a firkálások, csonkítások területén napjainkban az indíték egyre kevésbé köthető nemzetiségi ellentétekhez vagy pillanatnyi „patrióta” fellángolásokhoz. Aminek nincs nemzetiségi vagy politikai színezete, amin csupán a rongálás, az ártani akarás vagy a felelőtlen pusztítás jelei ismerhetők fel, annak alapvetően hiba lenne más értelmezést, hangsúlyt adni.

Tudjuk, miért fejezték le az első Kölcsey-szobrot, miért bontatták le az első világháborús katonai emlékművet, milyen meggondolásokból változtatott helyet többször is Vasile Lucaciu szobra, miért verték le kalapáccsal a Szent Imrét ábrázoló domborművet a Királyi Katolikus Főgimnázium homlokzatáról és még sorolhatnám.

Az már kevésbé érthető, hogy miért lopták el a George Enescu-emléktáblát, miért firkálták össze az In memoriam-emléktábla környékét, a Vasile Lucaciu-emlékmű domborművét, a szoborparkban látható alkotások hátoldalát, Dsida Jenő szobrát, miért fejezték le a főtéri szórakozóhely egyik Oszkár-szobrát, miért verték le Ion Creangă mellszobráról a feliratot. Erre egyetlen logikus válasz adható: csak! Kik tehették? Ugyanazok, akik telefirkálják a középületek, magánházak falait, a hidakat, aluljárókat, transzformátor-állomásokat, vagonokat, mindent, amihez hozzá férközhetnek, ami mellett nincs állandó felügyelet.

Aki azt hiszi, hogy ezek az unatkozó, olykor csapatba verődött, mindennel elégedetlen fiatalok csak Szatmáron firkálnak, az nagyon téved. Jeleiket ugyanúgy láthatjuk, nyomon követhetjük Kolozsváron, Bukarestben, Temesváron, Nagyváradon, Bécsben, Brüsszelben, Salzburgban, Párizsban, Rómában, Londonban, Barcelonában, Prágában, Budapesten – mint a járvány vagy a futótűz terjed szerte a világon a „városi folklór”. Csak a falakat firkálják? Szó sincs róla, hiszen firkálják az arcukat, a testüket, a gipszelt kezeket, lábakat, a padokat, könyveket, füzeteket, táskákat.

Tiltani könnyű, feltárni, megérteni, kezelni, esetleg helyes mederbe terelni a jelenséget már jóval nehezebb feladat. Mi okozza a nehézséget? Az, hogy a legtöbben érzelmi alapokon, felháborodva, büntetésekkel próbálták megakadályozni a nem kívánt nyomok terjedését, és közülük csak kevesen gondolkodtak el azon, hogy mindez tiltakozás a meglévő értékrend, a szabályok, a felnőttek által kínált, örökbehagyott világ ellen, amelyet nem értenek, nem tekintenek a

magukénak. Tény, hogy ez a tiltakozás olykor primitív, agresszív formákat ölt, de nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy ez a műfaj is képvisel értékeket, a graffitik között olykor figyelemre méltó alkotásokra; kompozicionálisan, színhatásban, mondanivalóban nemes, esztétikus üzenetekre is bukkanhatunk.

Ilyeneket Szatmáron alig találni, ezért rajztanárként néhány éve úgy döntöttem, hogy nem kezelem tabutémaként a graffitik világát, hanem beszélgetünk ezekről, valamint a firkákról általában, és megpróbáljuk külön választani az öncélú, spontán, minden vizuális kultúrát, civilizált üzenetet nélkülöző firkákat a tudatosan felépített, esztétikus, a rajztudást és az intellektust is igénybe vevő jelektől. Ehhez természetesen megfelelő mennyiségű és minőségű képanyagra volt szükségem. A világháló fotói is használhatóak időnként, de meggyőződésem, hogy igazán hatékonyan a saját gyűjtésű képekkel lehet dolgozni, főleg akkor, ha ezek a helyhez, a környékhez, az iskola körzetéhez kötődnek. Mivel így a reprodukciók alapján néhányan a tanítványaim közül felismerték a saját munkáikat is, tovább beszélhettünk minőségről, igényességről, a megfelelő hely kiválasztásáról, eszközökről, technikákról. Ezek után sor kerülhetett graffititervek készítésére is, ez volt tanítványaim körében a múlt év egyik legnépszerűbb képzőművészeti feladata. Elkészítése közben rádöbentek arra is, hogy a kivitelezésnél messzemenően használhatják a rajzórakon szerzett ismereteiket.

2008-ban Párizsban jártam, ahol a Sorbonne bejáratánál hatalmas fekete-fehér fotók emlékeztettek az 1968-as diáklázadásokra; a sérültekre, a barikádokra, a negyvenéves esemény hangulatára. Ez a lázadás se úgy kezdődött, hogy a fiatalok váratlanul, minden ok nélkül felszedték az utca kövezetét és barikádokat emeltek. Akkor is voltak előzetes jelek, szerintem ma is vannak, és ezekre oda kellene figyelni. Kiknek lenne ez a feladata? Többek között azoknak, akik 1968-ban voltak elégedetlen, lázadó fiatalok.

Szobrok, domborművek a szatmárnémeti temetőkben

Hol látható a legtöbb szobor és emléktábla Szatmárnémetiben? Természetesen a temetőkben. Melyikben? Lényegében szinte valamennyiben akadnak figyelemre méltó kripták, szépen faragott díszes sírkövek és olykor szobrok, domborművek is.

A fentiek miatt úgy gondolom, hogy egy ilyen összeállításban szükség van egy külön fejezetre, amelyből ha vázlatosan is, de a temetők szobrait, domborműveit is megismerheti az olvasó. Természetesen a temető csak részben közterület, ennek ellenére várostörténeti, kultúrtörténeti szempontból valamennyi kiemelt jelentőséggel bír egy multikulturális, sokfelekezetű városban.

Közhely, hogy a templomok, temetők kora, helye, a bennük látható tárgyak minősége stb. sok mindent elárul az itt élő emberek múltjáról, szokásairól, gazdasági helyzetéről, igényességéről, kulturális hagyományairól. Ilyen szempontból is érdemes feltérképezni, megismerni, látogatni a temetőinket. Erre eddig már sokan rájöttek, hiszen külön kiadvány, térképpel ellátott részletes ismertető jelent meg a kolozsvári XVI. századi Házsongárdi temetőről, a nagybányai római katolikus temető bejáratánál tábla figyelmeztet az itt található jelentősebb művészsírokra, a máramarosszigeti római katolikus temetőről pontos és átfogó felmérés készült, hogy csak néhány példát említsek.

Hány temető van Szatmárnémetiben? Sok, valamennyivel ebben az összeállításban nem is foglalkozhatunk. Ha szép, díszes, régi sírokat, kriptákat, szobrokat, domborműveket keresünk, feltétlenül el kell látogatnunk a római katolikus temetőbe, a vasút melletti református és görög katolikus (ortodox) temetőbe. Nem hagyhatjuk ki a Nagybányai út közelében a zsidó temetőket sem, de szobrokat, díszes sírokat találhatunk a Magyar utcai (str. Rodnei) és a Mátyás király utcai (str. Liviu Rebreanu) református, illetve görög katolikus temetőkben is. Az amaci úti temető viszonylag új, tehát képzőművészeti szempontból nem sok érdekességgel kecsegtet, azonban feltétlenül meg kell ismernünk a Hősök temetőjét a Zsadányi úton (B-dul Cloșca), ahol több emlékmű és katonai sír is látható.

Római katolikus temető

A legtöbb figurális ábrázolást, a legdíszesebb megoldásokat az egyházi szokások, előírások jellegéből adódóan a római katolikus temetőben találhatjuk. Szatmárnémetiben egyetlen római katolikus temető van, ami természetesen nem azt jelenti, hogy máshol nincsenek római katolikus sírok. A bejárat közelében egy szép Szűzanya-szobor látható, erről már a bevezetőben is megemlítettem, hogy minősége, régisége egyháztörténeti, helytörténeti és kultúrtörténeti kincset sejtet. Ebből adódóan ezt a kiváló barokk alkotást meg kell menteni, fel kell újítani, biztonságos, fedett, védett helyen kell őrizni, hiszen itt teljesen tönkremegy. Restaurálni mészkőből készült szobrot nem lehet, a konzerválás viszont lehetséges és esetleg készíthető erről a példányról egy, vagy akár több új, pontos másolat is.

Gazdag, szép ez a temető szatmári viszonylatban, ami nem azt jelenti, hogy a Szatmári Római Katolikus Egyházmegyében, mondjuk Nagybányán, Máramarosszigeten, Nagykárolyban nincsenek régibb, művészi szempontból értékesebb temetők, hogy a kaplonyi kriptáról, a Károlyi grófok temetkezési helyéről ne is beszéljünk.

A temetői szobrok, domborművek készítőinek a neveit csak a legritkább esetekben jegyezték fel. Ennek természetesen több oka is van, ezek közül említенék meg néhányat.

Az első, talán legfontosabb ok, hogy ez a terület mindig a szobrászat mostohagyerekének számított. A periférián általában csak ritkán végeztek ilyen jellegű munkákat élvonalbeli műhelyek, alkotók. Ha mégis vállaltak hasonló feladatot, akkor azt családi vagy baráti okokból és általában névtelenül tették. A XX. századi neves szobrásznak, Ferenczy Béninek, Ferenczy Károly fiának is van síremléke a nagybányai temetőben, igaz, édesanyja, Fialka Olga (Ferenczy Károlyné) sírjára készítette.

A névtelenség második oka is a munka jellegéből és az ezzel járó kötelező, olykor kényszerű igazodásokból adódik. Emiatt ezek a munkák nemcsak a kivitelező művész, hanem gyakran a megrendelő ízlésvilágát is tükrözik.

Harmadik okként megemlíthető, hogy az egyházművészeti alkotásokhoz hasonlóan a temetői emlékművek legtöbbször nem eredeti művek, hanem a kivitelező által használt néhány népszerű alaptípus helyhez, igényekhez, a megrendelő pénztárcájához adaptált változatai.

A római katolikus temetőben a klasszikus temetői szobrok szatmári változataiból megemlíthetőek a puttók, a legváltozatosabban megjelenített (térdeplő, álló, legtöbbször imádkozó, fejüket kezükbe hajtó) angyalalakok, de vannak itt az el-

hunyt személyt, személyeket megörökítő domborművek, mellszobrok is. Látható itt Fájdalmas Szűzanya-szobor, a kápolna előtt pedig szépen faragott és csúnyán átfestett feszület áll. Milyen ezeknek a munkáknak a minősége? Változó, egyrészt arról árulkodnak, hogy a város nem volt és ma sem egy nagy művészeti, szobrászati központ, valamint arról is, hogy anyagiak hiányában a megrendelések is szerényebbek voltak városunkban mint mondjuk Nagyváradon, Kolozsváron stb.

Másrészt azt is tapasztalhatjuk, hogy a fentiek ellenére is nagyon változatos motívum- és formavilágú díszítések tárháza egy ilyen temető. Ha valaki komolyabb erőfeszítést tenne annak érdekében, hogy felleltározza és típusok, díszítmények, a feliratok betűtípusai szerint csoportosítsa az itt fellelhető sírköveket, minden bizonnyal ő maga is meglepődne az eredményen. A változatos motívumvilág mellett az tapasztalná, hogy ennek a temetőnek a sírkövei olykor olyan megkérdőjelezhetetlen mesterségbeli tudásról, anyagismeretről, szakmai tapasztalatról tanúskodnak, amely közelebbi megismerése egy uniformizálódó, amerikanizálódó világban kiemelt fontossággal bírhat.

Arról, hogy hányféle nonfigurális dísz, sordísz, figurális dombormű fedezhető fel a szatmári sírköveken, épületeken, ezek ismerete és értő alkalmazása milyen szakmai tapasztalatot, alkotó-, újító kedvet, játékosságot igényelt a maga idejében, hosszú tanulmányt vagy akár vaskos kötetet is lehetne publikálni.

Egy kissé nyugodtabb időszakban, néhány éve rászántam pár órát, napot arra, hogy a szatmári római katolikus temető vasrácsait tanulmányozzam. Ezeket összevettem a városban található régebbi kovácsoltvas erkélyek, kapuk, ablakrácsok stb. motívumvilágával. Ilyenkor döbbenhetünk rá ugyanis valójában arra, hogy szegényesnek tűnő kinézete ellenére milyen gazdag ez a város.

A temető egyik legszebb, legmutatósbab részlete a közelmúltban felújított temetőkápolna hátánál látható Meszlényi-mauzóleum, a püspököt ábrázoló, szép, karakteres domborművel. Aki azt gondolja, hogy a temetőkápolna mögötti épületrész teljes egészében a Meszlényi-mauzóleum, az téved. Magát a kápolnát Hám János idejében (1827–1857) építették, ekkor alakították ki a hátsó bejáraton át megközelíthető alagsori kriptát, amelyet azonban nem használtak kiemelkedő egyházi személyek temetésére, hiszen az egyházmegye rendelkezésére állt a székesegyház szentélye alatt kialakított kriptá is, ahová többek között Hám Jánost, Scheffler Jánost stb. is temették. Boromisza Tibor és Reizer Pál püspökök, Szvoboda Ferenc egyházmegyei kormányzó, Hámon József, Irsik Ferenc és dr. Scheffler Ferenc kanonokok sírját például ugyanebben a temetőben fedezhetjük fel.

Meszlényi Gyula a szatmári Tüzoltótorony építője, a püspöki képtár alapítója, a székesegyház felújítója volt. 1905-ben bekövetkezett halálakor a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye vezetősége, hívei kiemelt helyre szeretnék volna temetni, ezért átalakították, feldíszítették, emléktáblával, Meszlényit ábrázoló domborművel látták el a temetőkápolna hátsó bejáratát. Az érckoporsót a bejárat rész felett kialakított alacsony kriptában helyezték el. Ez a fenti teraszos részről, a füzérdísszel keretezett kis ablakokon át tekinthető meg. A mauzóleumot a püspök halálának centenáriumára újjátarta fel a Szatmári Római Katolikus Püspökség.

Természetesen az itt található szobrok, emlékművek, díszítmények, műhelyek szerint is csoportosíthatóak, sajnos még ilyen felmérés sem készült a szatmári római katolikus temetőről. A vasút megépítése után pár évtizeddel, az ezredforduló táján már a szatmáriak is rendeltek síremlékeket nagyobb magyarországi városokból vagy budapesti műhelyekből is.

Méltó ez a temető egy alaposabb, átfogóbb bemutatásra, megismerésre, ezért is szorgalmazom már évek óta a temető egyházművészeti, helytörténeti és kulturális értékeit bemutató füzet megjelentetését.

Hősök temetője

Szatmárnémetiben a Hősök temetője a Zsadányi úton (B-dul Cloșca) található, a vasút közelében. Érdemes lenne közvélemény-kutatást tartani arról, hogy a szatmáriak közül hányan tudnak róla. A legtöbben valószínűleg csak Nagykároly felé menet a vonat ablakából látták, ami természetesen nem azt jelenti, hogy azt is tudják, hogy mit láttak. Rohanó korunk úgy tűnik, nem kedvez a hősöknek. Miből gondolom mindezt?

A városban – ahogyan azt már az előbbieken bemutattam – található a Megyei Múzeum közelében az Ismeretlen katona emlékműve, az újközpontban és a Kölcsey Ferenc Főgimnázium udvarán még van három 1989-es emléktábla.

A háborúban, forradalomban elesett hősök többi emlékműve a város peremén van, egy olyan parkban, sírkertben, amelyet gondolnak ugyan, de csak nagyon ritkán látogatják. Honnan lehet ezt tudni? Többször jártam arra, és sohasem láttam egyetlen látogatót sem, többek között ezért is tartottam fontosnak a temető, a benne található emlékművek bemutatását.

Lényegében az egész bekerített területen egy első világháborús emlékmű, a második világháborús Szovjet hősök emlékműve, valamint egy 1989-es sír látható.

Közülük monumentális hatású, igazi hősi emlékmű csak egy van. Ez a leg-
régebbi, valamint a köréje csoportosított katonasírokkal a legnagyobb.

A központi tömb, obelisztk tömegelosztását, egyszerű monumentalitását a
függőleges elemek még jobban kihangsúlyozzák. Monumentális hatású a köz-
ponti részt körbefogó, elől nyitott oszlopsor is, amely hasábalakú kettős oszlo-
paival, visszafogott, az ünnepélyesség hangulatát fokozó diszkrét ornamentikájá-
val már belépéskor tiszteletet parancsol, főhajtásra ösztönöz. A központi felirat:
Pro patria, hosszú magyarázó szöveg helyett direkt módon utal az áldozatra.

Nem ismerem az emlékmű tervezőjének a nevét, de a munkája alapján meg-
vagyok győződve arról, hogy jó szakember, építész lehetett, hiszen ennek az
emlékműnek minden részlete, a sírok elrendezése, az arányok erről árulkodnak.
Egyetlen részletről, apróságról éreztem csak azt, hogy kissé idegen az egésztől.
A román nyelvű felirat melletti kőutánzatot nem tartom túl szerencsés meg-
oldásnak, még az is lehet, hogy egy későbbi felújítás alkalmával került a felü-
letre. Mindez természetesen csak feltételezés.

A Szovjet hősök emlékműve eredetileg Szatmárnémeti régi városközpont-
jában állt. A második világháborút követően állították ezt a több mint szerény
emlékművet. Jellegtelenségét még jobban kidomborítja az a tény, hogy ma az
első világháborús emlékmű közvetlen közelében látható, amellyel se méreté-
ben, se arányaiban, se díszítésében nem veheti fel a versenyt. 1989 után került
ide a központi parkból, amikor dr. Vasile Lucaciu szobrát visszaköltöztették az
eredeti helyére, a régi városközpontba. Akkoriban azt lehetett olvasni róla a
helyi sajtóban, hogy a szatmári temetőkből összeszedett sírkövekkel burkolták a
felületét. Ez a szállítás előtti szétbontásánál derült ki. A fentiekben nincs mit
csodálkozni, hiszen a katonai parancsnokság utasításait azonnal kellett teljesí-
teni úgy és olyan anyagokból, amelyek rendelkezésre álltak.

Háromnyelvű (orosz, román, magyar) felirata a következő szöveget tartal-
mazza: **ÖRÖK DICSŐSÉG A SZOVJET HADSEREG KATONÁINAK KIK
AZ EMBERISÉGNEK A FASISZTA RABSÁGBÓL VALÓ FELSZABADU-
LÁSÁÉRT FOLYÓ HARCBA ÉLETÜKET ADTÁK.**

Ezen az obeliszken látható ma már talán az egyetlen helyen a városban, a
fénykorában öröknek tűnő kommunista szimbólum: a sarló és a kalapács.

A harmadik emlékhely tulajdonképpen nem emlékmű, hanem egy viszony-
lag egyszerű, átlagos sír a következő felirattal: Erou căzut în revoluție, Király
Mihály (1970–1989), Dormi în pace.

Sic transit gloria mundi.

A vasút melletti református temető

Szobrok, emléktáblák, szépen faragott kopjafák, domborművek a szatmári református temetőkben is találhatóak, ezek közül az egyik leggazdagabb, legszebb a vasút melletti református sírkert, amely lényegében a szatmári rész temetője. Ha valaki tudni szeretné, meddig tartott a város a XIX. században, annak elegendő kisétálnia a Sugárút végéig, ahol a környéken nem egy, hanem négy temetőt is talál. A város végére került annak idején az állomás és a Kossuth-kert is.

Itt található díszes sírokról, domborművekről már az előzőekben is tettem említést, hiszen beszámoltam az úgynevezett Kossuth-sírról, amely lényegében emlékhely, valamint Pfaff Ferenc emlékoszlopáról, aki a szatmári vasútállomás tervezője volt. Az utóbb sem sír, hanem emlékhely. Valószínűleg azért került ide, mert a temetőben való elhelyezését nem kötötték különleges engedélyekhez. Ezekkel ebben az írásban már külön nem foglalkozom.

Van ebben a temetőben egy figyelemre méltó, kicsit szokatlan formavilágú kriptá, dr. Lükő Béla síremléke a Nagybányai, Batizi út közelében, amelyet Szatmárnémeti híres művésze, Aurel Popp (Papp Aurél) tervezett. Sokoldalú alkotó, igazi polihisztor volt a festőművész, hiszen mint látjuk, tervezett kriptát, képzőművészeti közírással is foglalkozott, főleg magyar nyelven publikált cikkeket, jegyzeteket, felhívásokat. Ő létesítette a DAC kerámiagyárat is, és mint már ebben a sorozatban is említettem, nemcsak keramikus, hanem szobrász is volt. Több szobra látható a szatmári Művészeti Múzeumban, de annak idején részt vett a szatmári Vasile Lucaciu emlékmű pályázatán is.

Milyen dr. Lükő Béla kriptája? Arányos, egyszerű, különleges motívumvilágú, a helyhez illően transzcendentális hangulatú, szerény méretei ellenére is monumentális jellegű. Jelenleg – ahogyan az a fotón is látszik – nagyon elhanyagolt az állapota, ráférne egy alapos, értő felújítás.

A szobrok közül kettőt említenék. Az egyik egy feltámadást szimbolizáló, szép formavilágú, arányos női alak. Rajta különösen a drapériák megoldását tartom kiválónak. Egyike azoknak a síremlék-szobroknak, amelynek a térség különböző felekezeteihez tartozó temetőiben több változata is ismert.

A másik szobor az Olvasó kisfiú szobra. Ennek formavilága, megjelenítése nem éri el az előző színvonalát, bár minden valószínűség szerint képzett alkotó készíthette, hiszen a kontrasztos jól szerkesztett, stabil.

A domborművek közül megemlíthető az Erdős I. Pál síron látható bronz öntvény, amely vonalvezetése, akárcsak a Sportszálló betonvasból és rézlemezről

készült faliképe idézi a művész grafikai munkáinak, rajzainak hangulatát. Sajnos a felülete erősen korrodálódik.

Nagyon szép díszítőművészeti munka Kovács Leo nyugalmazott honvéd ezredes sírköve is, kevés hasonló színvonalú, míves munkát lehet látni szatmári temetőkben. Van ugyanitt egy-két elretentő figurális példa, dombormű-féle is, de ezekkel tapintatból nem kívánok foglalkozni.

Láthatunk ebben a temetőben igényesen faragott kopjafákat, ennek a divatja az utóbbi években, évtizedekben terjedt el Szatmárnémetiben, kapásból hat-hét példát is lehetne sorolni különböző szatmári temetőkből.

Nézegetem a város nagyjainak, Thúry Lajosnak, Szathmáry Sámuelnek, Kiss Gedeonnak fekete gránitból készített, jó százéves obeliszkjeit, amelyeket az egyházközösség vezetősége a ravatalozó környékére gyűjtetett. A neveken, az évszámokon túl van még valami, ami figyelmet érdemel ezeken: valamennyi arányos, jól tagolt munka, szépen faragott, esztétikusan elrendezett feliratokkal. Vajon hová tűnt, illant el ez a biztos tudás, mívesség, anyagismeret, a szakma tisztelete néhány évtized alatt?

A Magyar utcai református és görög katolikus temetők

Tulajdonképpen amikor sokadjára elindultam fényképezőgéppel a kezemben a szatmári temetőbe, elsősorban az foglalkoztatott, hogy a városban látható szobrok és emléktáblák minősége, színvonala, a szatmári képzőművészeti élet állapota, hogyan hatott a város temetőinek szobraitra, emlékhelyeire. Sétáim során nagy meglepetések nem értek, viszont ekkor vált fontossá számomra, hogy a látottakat megosszam az érdeklődőkkel, hiszen a lakosok nagyrésze általában csak egy-két temetőt látogat, amelyben a hozzátartozói sírjai vannak, a többit kevésbé vagy egyáltalán nem ismeri.

Sírkövekről, a temetőkben nyugvó személyiségekről természetesen mások is írtak, közöltek képeket, ezek művészeti szempontból való elemzésére, bemutatására eddig azonban még nem került sor.

A Németi részen lakó reformátusoknak általában a Magyar utcai (str. Rodnei) temetőben vannak sírhelyeik. Hangulatos, gondozott, régi sírkert ez, amelyet a többihez hasonlóan mára már körbenőtt a város.

Találunk itt is egy viszonylag jó minőségű, formavilágú, karakteres mell-szobrot a Kerekes-síron, tudomásom szerint ez az egyetlen a temetőben.

Szépek, mívesek a koszorúval és pálmaággal díszített sírkövek, több is van belőle. Ez visszatérő motívum, a halál felett aratott győzelem jelképei láthatóak

rajta. Erre utal, ezt erősíti lényegében az alatta álló felirat: ABFRA. Jelentése: a boldog feltámadás reménye alatt.

A feliratok, jelképek jelentéstartalmán túl engem a sírkő díszítésének kompozíciója, a kidolgozás részletessége, a faragott betűk egysége, minősége is érdekelt. Ha ilyen szempontból vizsgáljuk a felületet, azt tapasztaljuk, hogy itt minden a helyén van, még az utólagos felírások elhelyezése, a betűk karaktere is. Kíváncsi ember lévén, figyelmesen megnéztem a temetkezések időpontját, ezek ugyanis a feliratok keletkezésének, elhelyezésének az időpontjára is utalnak. Az első temetkezés 1925-ben, az utolsó 1962-ben volt. Vajon mikor tűntek el azok a mesterek környezetünkben, akik még ilyen szinten ismerték a szakmát?

Itt is látható több, hagyományos formavilágú kopjafa is, ezek gazdagítják, változatossá teszik az összképet, amely, valljuk be, eléggé heterogén. Nagyon sok szintű, gyökerű ízlés, elképzelés keveredik, itt is láthatóak a giccs határát súroló vagy egyenesen giccses, magamutogató megnyilvánulások, amelyek bemutatását, elemzését ezúttal is elkerülöm.

Némi egységet, harmonikus összképet kölcsönöznek ennek a temetőnek a hagyományos formavilágú, elegáns feliratú, arányos, fekete gránitból készült obeliszkok, amelyekből elég sok látható itt, mondhatni domináns hatásúak.

A református temető mellett van egy görög katolikus temető is. Ez az előzőhöz képest viszonylag új, ebből is adódóan már jóval kevesebb megglepetést tartogat.

A kaputól balra látható egy nagyon szép, oszlopocskákkal, háromíves végződésű, karéjos szárvégű kereszttel díszített, hagyományos formavilágú, magyar feliratú sírkő 1929-ből.

Vannak itt is formabontó igyekezettel létrehozott, de még kiérleletlen kísérletek: rózsaszínű márványból készült, aranyozott feliratú, meghatározhatatlan formájú tömbök, virágtartók, amelyek kicsit idegenül hatnak a geometrikus alakzatú, hagyományos sírokon.

Bántó ennek a temetőnek az egyhangúsága, sivársága, amely elsősorban a vegetáció (fák, bokrok) hiányának tudható be. A közelmúltban modern formavilágú, elegáns ravatalozó épült itt.

Az ortodox izraelita temető Szatmárnémetiben

A szatmári zsidó temetőkben, a vallási előírásokból adódóan nem találkozhattunk figurális ábrázolásokkal, de ha valakit érdekel ennek a népcsoportnak a kultúrája, igényessége, annak feltétlenül el kell látogatnia a Nagybányai út mellett található ortodox és Staus Quo „élők házába”, ahogyan a zsidók a temetői-

ket nevezik. Szépen faragott, nemesen metszett szövegű, fekete gránitból, márványból, mészkőből készült sírkövek tucatjait láthatja itt az érdeklődő.

Érdemes figyelni a régebbi sírköveken található szövegekre, a betűk cizellált formáira, a szövegek kompozíciójára. Itt szinte minden tudatos, átgondolt, szakmai igényességről, mesterségbeli tudásról, anyagismeretről árulkodik. Ha összehasonlítanánk ezeket a szövegeket a maiakkal, úgy gondolom, volna amin elgondolkozniuk a megrendelőknek és a kivitelezőknek egyaránt.

Csirák Csaba Szatmári zsidó emlékek című kötete (Otthonom Szatmár megye 12, Szatmárnémeti 2001) olyan átfogóan, pontosan, jól dokumentáltan számol be erről a két temetőről, hogy ahhoz alig akad hozzátennivaló.

Az ortodox zsidó temető, ha a vasút felől közelítjük meg, a Nagybányai úton túl, bal oldalon található. Sokkal tartózkodóbbak, rejtettebbek ezek a keresztény temetőknél, magas fal védi őket a kíváncsiskodóktól. A bejárat mellett emléktábla látható, több kripta és hozzávetőlegesen 2100 sír található benne.

Egy, a hagyományokat mereven tisztelő és betartó vallástól – ahol a sírkövek tervét előre be kellett mutatni az előjáróknak jóváhagyás végett – elvárható lenne, hogy nagyon egyforma, stilárisan is homogén összkép fogadja a látogatót. Erről azonban szó sincs. Rendkívül változatos formájú sírkövek találhatóak itt.

Ezeknél, akárcsak a templomok stílusánál, a zsidóság kisebb vagy nagyobb mértékben alkalmazkodott az európai keresztény szokásokhoz. A legtöbb a sztélé-formájú (nagy méretű kőtábla) lapos, félkörben záródó sírkő, de vannak itt a református temetőben látható obeliszekhez hasonlóak, kettétört oszlop és különleges formájú monumentális sírkő, amely átmenetet képez a hagyományos zsidó és a modern keresztény sírkövek között.

A temető egyik legkiemelkedőbb építménye a piramisszerű Emléképület, ennek belső falait elborítják a haláltáborokban elpusztult mártírok emléktáblái.

A sztélé-formájú sírkövek is meglepő változatosságról árulkodnak. Ezek általában lapos, simára csiszolt kőlapokból készülnek, félkörös végződésűek, a felirat változatos fejezetű, féloszlopokkal övezett mezőkben található. A félkörös részben gyakran a közismert zsidó jelképek vésett vagy domborművű ábrája látható. Ezek közül a legtöbbször a menórával (ötágú gyertyatartó), a Dávidcsillaggal (a világmindenség egységének jelképe), az áldó kéz (ez a halott eredetére utal, aki papi szolgálatot teljesítő rend leszármazottja), valamint a kancsó (a kisegítő szolgálatot végzők jelképe).

A sírkövekhez a zsidók is változatos anyagokat használtak, kinek-kinek pénztárcája szerint láthatóak itt homok- és mészkőből készültek, van, amelyik alapanyaga márvány, beton, műmárvány vagy gránit.

A feliratok általában héber és gyakran magyar nyelvűek, a legtöbbről a régebbi szatmári keresztény sírkövekhez hasonlóan a szöveg kifogástalan kompozíciója, a betűk igényes metszése a jellemző.

Persze, ahogy Csirák Csaba is megállapítja könyvében, vannak itt egészen váratlan és meglepő jelképek is, az egyik vaskos kötömbön felismerhetően, összetéveszthetetlenül szomorúfűz látható.

A Status Quo izraelita temető Szatmárnémetiben

A zártság, a magas kerítések itt is jellemzői az összképnek, bár hangulatában egészen más ez a temető, mint amellyel az előző részben foglalkoztam. Ez a másság nemcsak a hatalmas hársfáknak, a buja növényzetnek tudható be, hanem az ide temetkezők anyagi helyzetének is. Erre utal többek között a díszes főkapu és a sírkövek mérete, anyaga is.

Csirák Csabának az előző részben is említett könyvében bőszégesen találhatunk adatokat az ide temetkezettek mesterségéről, társadalmi helyzetéről is. Innen tudjuk, hogy az 1898-ban alakult Status Quo hitközség mellett 1906-ban jött létre a Temetkezési Szentegylet – az első halottat 1907-ben temették ide. Hozzávetőlegesen 400 sír található benne, ezekből 150-en van 100 cm magasság feletti sírkő, közülük néhány meghaladja a két métert is. A legtöbbjük fehér, fekete és szürke márványból készült, de van, amelyik alapanyaga a beton vagy a műmárvány, elég kevés készült mészkőből vagy homokkőből.

A gyakrabban használt jelképek közül itt is megemlíthető a Dávid-csillag, a menóra, az áldást osztó kezek, de ezenkívül még a legváltozatosabb, a keresztény sírokon is megtalálható jelképekkel is találkozhatunk: szomorúfűz, derékba tört fa, kettőtört oszlop vagy virágos ág, könyv stb. A sírok egy része betonlappal fedett, díszes kovácsoltvas kerítéseket is láthatunk olykor körülöttük.

A zsidó temetőbe nem szokás virágot vinni, hanem kődarabkákat tesznek a sírokra, itt azonban már meghonosodott a virágtartó és a virág is.

A Status Quo hitközség tagjai jórészt olyan emberekből állt, akik kevésbé ragaszkodtak az ősi hagyományokhoz, ezért gyakrabban és merészebben ötvözték a hagyományokat az európai keresztény szokásokkal. Sok közülük jól szituált, tanult ember: orvosok, ügyvédek, tanítók, tanárok, karmesterek, színészek, zenészek, kereskedők, banktisztviselők stb. voltak. Amíg az ortodox izraelita temetőben csak ritkán találkozhatunk magyar feliratokkal, itt ez szinte általánosan jellemző a héber szöveg mellett.

Milyenek Szatmárnémeti temetői szobrai, emléktáblái? Nem sokkal jobbak vagy rosszabbak, mint a szatmári szobrok, domborművek általában és ezen egyáltalán nem lehet csodálkozni. Az érték relatív fogalom, nekünk ez jutott, erre kell megkülönböztetett figyelemmel vigyáznunk, hiszen ezek a munkák olykor művészi és minden esetben kultúrtörténeti értéket is képviselnek.

Régi mondás az, hogy aki jobban szeretne megismerni bennünket, többet szeretne rólunk tudni, annak feltétlenül ismernie kell a templomainkat és a temetőinket. Az ő dolguk a megismerés, a miénk vigyázni arra, hogy a továbbiakban is legyen mit megmutassunk nekik.

Végül

A szatmári szobrok, emléktáblák behatóbb, átfogóbb tanulmányozásakor rögtön szembetűnővé válik néhány közös jellemző. Ezekről természetesen ment közben is tettem említést, de egy összkép kialakításához megítélésem szerint szükség van erre az összefoglalóra.

Melyek ezek a közös jellemzők?

- Az első nagyon fontos jellemző a multikulturalitás. Több nemzetiség, felekezet, kultúrkör értékrendje, ízlésvilága ismerhető fel ezen a területen.
- A multikulturalitás nemcsak az értékek felhalmozódását, sokszínűséget eredményezi, hanem ugyanakkor az egységes összkép kialakításának is lehet akadálya. A szatmári emléktáblák, szobrok összképe heterogén és ez alaposan megnehezíti a tájékozódást.
- Ez a jelleg egyaránt érvényre jut a személyiségek kiválasztásánál, de a szobrok, emléktáblák kivitelezésének minőségében is.
- Mi kovácsolhatná egybe ezeket a különféle érdekeket, hagyományokat, értékrendeket, igényeket közvetítő törekvéseket? Természetesen azok az emléktáblák, szobrok, amelyek tartalmuk, minőségük, üzenetük révén egyaránt fontosak a város valamennyi lakosa, vagy legalább a többség számára.
- Hány olyan szobor, emléktábla van a városban, amely üzenetével nem szétválasztja, hanem összeköti az itt lakó polgárokat? Meglepően kevés. Ezek megnevezését, kijelölését alapos, körültekintő mérlegelés után az olvasóra bízom.
- Mi az, ami a fentiekén kívül még a kohéziós erő szerepét játszhatná? Talán a kivitelezés minősége is betölthetné ezt a szerepkört, bár valljuk be, hogy ezt veszik észre, ezt értékelik a legkevesebben.
- Szerepet kaphatna még itt egymás értékeinek kölcsönös megismerése, tisztelete is, ez azonban nem egyik napról a másikra történik, hanem hosszú, szívós és kitartó munka, felelős, érett gondolkodásmód eredményeképpen jöhet létre.

– Mi a megértés, közeledés legádázabb ellensége? A „majd mi megmutatjuk, mert megtehetjük”, a „ha ti így, mi meg úgy” álláspont, amely véget nem érő vetélkedést, újabb konfliktusokat szül. A fentiek okozták többek között a szatmári utcanevek áttekinthetetlenségét, ennek köszönhetőek az elhanyagolt szobrok, emléktáblák is. Egy biztos: „csak azért is” alapon nem lehet se emlékeket ápolni, se hagyományt teremteni, se közeledni, se hálát leróni.

–Mi az alapvető feltétele annak, hogy tisztelhessük mások értékeit? Elsősorban a saját értékeink ismerete és tisztelete tehet erre alkalmassá bennünket.

Ahhoz, hogy ki-ki eljuthasson a saját, méretre szabott végkövetkeztetéséig, nem ártana, ha előbb elvégezné az alábbi egyszerű, öt kérdésből álló felmérést:

– Nevezzen meg legalább három olyan köztéri szatmári szobrot, amely egyaránt fontos az itt élő románok, magyarok, svábok stb. számára, amely nem sérti más nemzetiségek érzékenységét.

– Van-e legalább három olyan egyházi köztéri szobor, emlékmű Szatmáron, amely valamennyi felekezet számára jelképtértékű, egyformán fontos?

– Nevezzen meg legalább három olyan személyiséget, akinek a szatmári szobra megfelel a következő alapvető követelményeknek:

a. Az illető élete, tevékenysége, megvalósításai szorosan kötődnek Szatmárnémetihez, Szatmár megyéhez;

b. Ez a tevékenység máig élénken él az emberek tudatában és elsősorban ezért ápolják, gondozzák a szobrot, emléktáblát;

c. A város lakosainak zöme jól ismeri az ábrázolt példakép tetteit, megvalósításait;

d. A szobor képzőművészeti alkotásként is magas szakmai színvonalat képvisel;

e. A szobor helye, környezetének kiválasztása, kialakítása körültekintően, a fontosabb szempontok figyelembevételével történt.

– Soroljon fel az együttélő nemzetiségek személyiségei közül legalább hármat, akikről kapásból tud mondani néhány adatot.

– Nevezzen meg három olyan köztéri szobrot a megyeközpontból, amely művészi színvonala, minősége alapján bármelyik európai fővárosban helyt állna.

A felmérő elvégzése után hosszasan elgondolkodhatunk azon, amit Deák Ferenc a valamennyiünk számára ismert „újrágombolt mellény történetében” megfogalmazott.

Megítélésem szerint kicsit pesszimistábbra sikeredett ez az befejezés, mint szerettem volna, bár lehet, hogy pont ez sarkallja majd az olvasót, kortársaimat arra, hogy tegyék rendbe, takarítsák ki az elhanyagolt emlékhelyeket és a továbbiakban folyamatosan törekedjenek az együttélő nemzetiségek példaképeinek, értékeinek behatóbb megismerésére. Ehhez próbál segítséget, kiindulópontot nyújtani többek között ez a kis könyv is, amelynek befejező részében, a *Nevek és kifejezések szótára, magyarázata* fejezetnek is ezt a szerepet szántam.

Nevek és kifejezések szótára

A nyugati példákból kiindulva elképzelhető, hogy rövid időn belül fontossá válik az itt lakó emberek számára is, hogy milyen személyiségek szobrai, emléktáblái láthatóak a városban, kik ők valójában és kik az alkotások szerzői? Egyeseket idővel a szobrok története, az ábrázolt személyiségek szatmári kötődései is érdekelhetnek, és talán még az is, hogy kiknek állíthatnának még szobrot, emléktáblát. Miattuk készítettem ezt a kis összeállítást, amely korántsem teljes, és amely magától értetődően csak az általam ismert, illetve a rendelkezésemre álló dokumentumokból átvett adatokat tartalmazza.

A mai világra a rövid idő alatt megsokszorozódó fogalmi és vizuális információáradat a jellemző, ennek ránk vonatkozó, szatmári részét senki sem fogja helyettünk összegyűjteni, megírni, közkincsé tenni. Márpedig amiről nem tudunk, arról joggal hihető, hogy nincs.

Természetesen nem szerettem volna véleményt mondani se szobrokról, se emléktáblákról, se személyiségekről addig, amíg alaposan át nem tanulmányoztam a szakirodalmat és ennek keretében *George Vulturescu: Cultură și literatură în ținuturile Sătmăruului – Dicționar 1700–2000 (Editura Muzeului Sătmărean, 2000)* című kötetét. Miért pont ezt emelem ki a több tucatnyi helytörténeti munka közül? Mert nagy valószínűséggel jórészt ennek a közel 300 oldalas könyvnek az alapján döntöttek a plakettekről, mert így kívánja a fair play is, vagyis a szabályok és főleg egymás tisztelete. Azért, mert ebben találtam a legtöbb olyan adatot, amelyet eddig sehol máshol nem olvastam. Elgondolkodtató volt számomra az is, hogy a könyv 300 év kultúráját szándékszik bemutatni, ennek ellenére jórészt az utóbbi nyolcvan-száz év adataira, történéseire hivatkozik.

A személyiségek emlékének megőrzésével, a különféle kulturális tevékenységek tartósságával kapcsolatban érdekes jelenségre figyeltem fel munkám során: ezek idővel nemcsak kopnak, hanem olykor átcsoportosulnak, átértékelődnek. A régebbi forrásmunkákból Lauka Gusztávról azt tudhatjuk meg, hogy a XIX. század második felének a legolvasottabb magyar írója volt. Kíváncsi lennék arra, hogy vajon hányan böngészik manapság az írásait?

A Borovszky Samu (1860–1912) által szerkesztett *Magyarország vármegyéi* sorozat Szatmár vármegyéről szóló kötetében olvashatunk többek között az akkor számon tartott szatmári személyiségekről is. Itt a szerző közel 150 nevet sorol fel a hozzájuk tartozó adatokkal együtt. Lehet-e 2010-ben egy hasonló összeállítás kiindulópontja ez a felsorolás? Megítélésem szerint kötelességünk ismerni minden forrást, de ami engem illet, kiindulópontként már semmiképp

sem használnék egy több mint százéves listát, hiszen azóta többször is átrendeződött a világ, egészen más hangsúlyokat kapott az értékrend, más dolgok váltak fontossá, ezért a Borovszky által szerkesztett monográfia adatainak a tíz százalékát sem közlöm. Nem foglalkoztam bővebben a XIX. század díszpolgáiraival sem. Miért? Mert megítélésem szerint a legtöbbjük tevékenysége csak érintőlegesen kötődik ehhez a térséghez.

Egy közösség életében mindig voltak maradandó, évszázadokon át tartó, évszázadokat átívelő értékek, és voltak olyan időszakos, átmeneti, a pillanatnyi konjunktúrához kapcsolódó teljesítmények is, amelyeket már egy-két évtized, olykor egy-két év is elhalványít. Minderre korunk nagy találmánya, a világháló adatai is figyelmeztetnek. Melyek ezek az adatok? Például a visszaemlékezésekről, szimpóziумokról, tematikus vetélkedőkről, koszorúzásokról, névadásokról stb. szóló híradások. Elsősorban ezekre érdemes fokozottan figyelni és közben reménykedhetünk abban is, hogy a közelmúlt megvalósításai közül néhány ilyen szempontból is időtállóan bizonyul.

Tény, hogy bővelkedünk kiemelkedő személyiségekben nem csak a XX. századból, hanem bátran beszélhetünk az utóbbi 600–700 évről is. Pontosan, dokumentumok alapján ismerjük a város bírójának a névsorát a XIV. század elejétől és a tevékenységükkel kapcsolatban is rendelkezünk megbízható adatokkal egészen 1872-ig, amikortól a bírói és polgármesteri teendők szétváltak és a város vezetője ettől az időponttól csak közigazgatási feladatokat látott el. Horvát Szabó Péter, Csütörtök Boldizsár, Csicseri Nagy Márton, Kallós István, Egri Szabó Mihály stb. főbírákról, azok 300–400 évvel ezelőtti küzdelmeiről, megvalósításairól viszonylag keveset tudunk, de épp eleget ahhoz, hogy akár be is írhatnám neveiket Szatmár kiemelkedő személyiségei közé. Felsorolhatnám természetesen valamennyi főispánt 1200-tól, és 1640-től akár az országgyűlési követeket is. Miért nem teszem? Mert úgy gondolom, hogy az ilyen jellegű kiemeléseknek nem a napi küzdelmekről, hanem a tartós szellemi, irodalmi, kulturális, művészi értékekről kell szólnia. Sohasem az a fontos, hogy ki volt mondjuk Bartók Béla vagy József Attila korában a kultuszminiszter, főispán? Ezek múltó, lényegtelen epizódok. A város főbírái, a megye főispánjai, díszpolgárai között is akad pár valóban kiemelkedő személyiség, de mellettük más kiválóságok is éltek itt. A magyar Luther, Dévai Biró Mátyás erdődi, majd szatmári pap volt, aki nemcsak terjesztője, hanem első szervezője is volt a református egyháznak. Ebben a vármegyében születtek: Erdősi Sylvester János (1505.) korának egyik legkiválóbb írója és tudósa, az első magyar nyelvtan szerzője, jeles bibliafordító; Batizi András (1510.) a híres reformátor, hithirdető

és énekszerző. Szatmár vármegyében született Károli Gáspár (1529–1592.) a felsőmagyarországi kálvinista egyházak szervezője, az első teljes magyar biblia fordítója; Károli Péter (1543–1576.) az erdélyi unitárius vallás megalapítójának, Dávid Ferencnek legnagyobb ellenfele és Melius Juhász Péternek, a magyar Kálvinnak leghűségesebb bajtársa. Innen származik Milotai Nyilas István (1571–1623.) Bethlen Gábor erdélyi fejedelem udvari papja, a tiszántúli egyházak püspöke; Bánfi Hunyadi János (1576–1650.) a londoni Gresham College híres tanára; Tótfalusi Kis Miklós (1650–1702.) a világhírű magyar könyvnyomtató, betűmetsző, jeles író és nyelvtudós. Róluk megbízható, pontos információkkal rendelkezünk, ennek ellenére közülük csak Károlyi (Károli) Gáspárról és Tótfalusi Kis Miklósról írok az alábbi felsorolásban.

Ki emlékszik ma már Bacca Péter, Bartók Ida, Cseh Lajos, Dengi János, Égely Mihály, Fándly László, Fiók Károly, Görbe Geyza, Kanizsay Zsigmond, Kelen József, Kézy Mózes, Kovács Dezső, Luby Károly, Mándy István, Marosán Viktor, Novotny Lajos, Papp Artúr, Porcsalmy Gyula, Rónay János, Schöber Emil, Szatmári Mór, Szellemy Geyza, Ujfalussy Adamil stb. alkotásaira, tevékenységére? Pedig a maguk korában ismert és elismert kiválóságok voltak.

Az alábbiakban több száz olyan román, magyar, német, zsidó stb. személyiséget mutatok be, akikről eddig még együtt, egyetlen kiadványban sem olvashattunk. A teljes anyag természetesen nem az én gyűjtésem, bár felhasználtam az általam írt könyveknek, tanulmányoknak, kismonográfiáknak, cikksorozatoknak az anyagát is, de ezeken kívül számos adatot vettem át Szirmay Antal, Irsik Ferenc, Bakcsy Gergely, Berey Géza, Tankóczy Gyula, Csirák Csaba, Banner Zoltán, Bura László, Doru Radosav, Balogh Géza, Monica Pop, Gabriela Silaghi, Ioan Viman, Tempfli Imre, Fazekas Lóránd, Benedek Zoltán, George Vulturescu, dr. Vonház István, dr. Tempfli Imre stb. munkáiból is.

A felsorolás nem teljes, de talán jelzi, hogy a témakör alaposabb ismerete hosszú, kitartó, körültekintő és a más nemzetiségek, felekezetek, kultúrkörök megvalósításait is tisztelő munkát igényel. Románok, magyarok, zsidók, ukránok, svábok, németek valamint római, görög katolikus, református, izraelita, unitárius, ortodox stb. vallású emberek tevékenységéről esik szó, ennek ellenére vallásról, nemzetiségről csak indokolt esetben írok, a papoknál ugyanis ennek a megemlézése elkerülhetetlen.

Ami az írókat, művészeket illeti, ott megítélésem szerint se a kornak, se a vallásnak, se a nemzetiségi hovatartozásnak nincs jelentősége. Merem remélni ugyanis, hogy a művészet és a kultúra nem megosztható, hanem egységes, közös produktumunk tehát egyben közös tulajdonunk is.

Miről szól egy ilyen összeállítás? Az mindig attól függ, hogy ki írja. Ami engem illet, úgy gondoltam, hogy elsősorban és feltétlenül tartalmaznia kell azokat a neveket, kifejezéseket, amelyek előfordulnak a szövegben és magyarázatra szorulnak. Ezen túl még kötelességemnek tartottam (természetesen a teljesség igénye nélkül) megemlíteni néhány olyan személyiséget, akiknek a tevékenysége megítélésem szerint a továbbiakban képezheti emléktábla vagy szoborállítás tárgyát.

A felsorolásnál – ahogyan az a bevezetőből is kiderül – kínosan vigyáztam arra, hogy elkerüljem a túllícitálásnak még a látszatát is. Nem azért hagytam ki személyiségek, nevek százait, mert nem rendelkezem a megfelelő adatokkal, információkkal róluk, hanem abból a meggondolásból, amelyet a bevezetőben alapelvként is szorgalmaztam: olyan tartós, évszázadokon átívelő teljesítményeket kell kiemelnünk, amelyekhez generációk múlva sem kell bonyolult magyarázatokat fűzni. Azzal, hogy a magyar nemzetiségűek közül kikkel egészítettem ki az összeállítást, jelezni szerettem volna, hogy milyen értékrendre, kiemlésekre vágyom. Az összeállítás még így is több mint 330 címszavat tartalmaz, ezekből legalább 300 a jeles személyiségekről szól.

Ady Endre 1877–1919, költő, publicista, a Szatmár megyei Érmindszenten (ma Adyfalva) született. Ady a XX. század egyik legjelentősebb magyar költője, a magyar politikai újságírás legnagyobb alakja volt. Szatmáron is járt, jó ismerősei, barátai laktak itt, utcát neveztek el róla, neve az újközponti plakettek egyikén is szerepel. A kötetét, tevékenységét csak azért nem taglalom bővebben, mert ezeket minden középiskolás diáknak illik ismernie.

Acsády Ignác 1845–1906, Nagykárolyban született, történész volt, a MTA levelező tagja. Történelmi munkái mellett számos szépirodalmi, kritikai munkája jelent meg különböző lapokban, kiadóknál. Korának egyik legnagyobb történészeként tartották számon.

Alpini Constantin 1809–1846, pap, író, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve. Érmindszenti származású, akárcsak Ady Endre. Egyetlen egyházi jellegű munkáját ismerjük, 1838-ban jelent meg Nagykárolyban, ez volt az első Szatmár megyében kiadott latin betűs román könyv.

- Anderco Alexandru** 1859–1945, tudós (?), az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve, további információkkal a tevékenységéről nem rendelkezem.
- Anderco C. S.** 1915–1975, költő, újságíró volt. Máramarosi származású, a második világháború után Szatmáron telepedett le, az újközponti plakettek egyikén látható a neve. Egy posztumusz verseskötetéről tudok (Hotare pentru vis, 1998), utcát neveztek el róla Szatmáron.
- Andron Ioniță G.** 1917–1989, ügyvéd volt és etnográfus, fényképeket készített az Avasról. Iskolát neveztek el róla Avasfelsőfaluban, több kötetben jelentek meg fotói, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.
- Antal Péter** 1917–2002, magyar–német szakos tanár volt Szatmárnémetiben, egész élete, tevékenysége ide kötődik. Cikkek, tanulmányok, tankönyvek szerzője, illetve társszerzője. Az Utunk, Igaz Szó, Művelődés, Korunk, Előre, valamint a helyi lapok rendszeres munkatársa, korának országosan ismert és elismert szatmári pedagógusa volt.
- Antonescu Nae** 1921–2008, tanár, irodalomtörténész, publicista. Krasznaterebesen élt, ott volt iskolaigazgató, egy ideig igazgatója volt a Tanügyiek Házának is. Több kötet szerzője, elsősorban a két világháború közötti publicisztika érdekelte. 1980–2002 között hét kötete jelent meg, mondják rendkívül értékes könyvtára, folyóirat-gyűjteménye volt. Neve az újközponti plakettek egyikén olvasható.
- Ardelean Ioan sen.** 1908–1974, Felsőszoporon született, mint tudós szerepel az újközponti plakettek egyikén. Képesítése szerint tanító volt. Tanítóként és iskolaigazgatóként Tasnádon, Zilahon stb. dolgozott, Szilágy megyének volt a főtanfelügyelője. Számos írása jelent meg. Vulturescu könyvében mint Ardeleanu, Ioan Senior szerepel, a plaketten Ioan Ardelean sen. a neve.
- Asóka** i. e. 273–237, ő a kora indiai történelem egyik legnagyobb alakja, az első indiai király, aki uralma alatt

egész India területét (Dél-India kivételével) egyesítette. Rendeleteit sziklákra és oszlopokra vésette, ezek az indiai irodalom legrégebbi fennmaradt írásos emlékei. Mintájukra készült a szatmári Csend parkban álló „feliratos kőtábla”.

Atlaszos ház

A Kazinczy (Ștefan cel Mare) utcán álló százéves épület, amelynek homlokzatán Atlaszt ábrázoló alakok, domborművek láthatóak. Egy régi, XX. század eleji képeslap felirata szerint ez az épület is Pap Endre háza volt.

Augustin Mircea dr. 1878–1954, ügyvéd, politikus volt, a románok nemzeti jogaiért harcolt, Erdődön állítottak szobrot neki.

Ács Alajos

1930–2002, szatmári színművész, a szatmári magyar társulat alapító tagja, évekig a színház igazgatója, élete végéig vezető színművésze, Szatmárnémeti díszpolgára. Róla nevezték el az Északi Színház stúdiótermét, a Lakatos Pál által róla készített dombormű a terem utcai falán látható.

Árpád-házi Szent Erzsébet 1207–1231, II. Endre és Gertrúd – a Bánk bán-féle összeesküvés áldozatául esett merániai királyné – házasságából született. A legismertebb, legnépszerűbb magyar női szentek egyike. Szatmári szobrát – a kolozsvári Gergely Zoltán alkotását – 2008-ban szentelte fel Schönberger Jenő, Szatmár püspöke, a Szent János-templom előtti téren áll.

Bacâru Livia

1921–1998, Szamosborhídon született, könyvszakértő volt. Bukarestben dolgozott, egyik munkája az *Ősnyomtatványok katalógusa*. Mint műfordító is jelentős a tevékenysége, többek között ő fordította románra Liviu Rebreanu ifjúkori, magyarul írt (!) prózáit, amely kötetben a *Szamárlétra* címmel jelent meg. Románra fordította számos romániai magyar és magyarországi szerző művét is. Lupu Iona írt könyvet róla 1999-ben. Más szatmári vonatkozásokat a továbbiakban születési helyén kívül nem találtam, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.

- Bagaméri István** A XVII. század végén, a XVIII. század elején élt Szatmáron. Szatmári városi tanácsos, aki az 1703-as ostromkor egy ház falába rejtette el a város jegyzőkönyveit, valamint a református egyház kegytárgyait, így mentve meg azokat a pusztulástól.
- Bagossy Bertalan** 1868–1950, római katolikus pap, tanár, iskolaigazgató volt. 1911-ben adta ki a Szatmármegyei Gazdasági Egyesület történetét (Pázmány-Sajtó), amelyben az első szatmári Kölcsey-szobor megrendelésének, felállításának a folyamatát is megírta. Több kötete jelent meg, tudományos folyóiratok és helyi kiadványok munkatársa, a város kulturális életének kiemelkedő személyisége, a Borovszky Samu által szerkesztett monográfia munkatársa volt.
- Baias Ion** 1950–2005, költő. Szatmáron született, helyettesítő tanárként, valamint különböző kulturális intézményekben dolgozott. Több kötete jelent meg, központi rangos kiadványokban is publikált költeményeket, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.
- Bala Corneliu** 1930–2006, újságíró, költő, műfordító, tanár volt, Nagykárolyban dolgozott. Több kötete jelent meg, az újközponti plakettek egyikén látható a neve.
- Bakcsy Gergely** 1860–1945, tanár, iskolaigazgató, író, a Németi Egyházközség főgondnoka. Megírta többek között a református főgimnázium történetét (1896), a Kiss Gedeon által kezdeményezett szatmári múzeum őrzője, gondnoka, továbbvivője, a város köztisztviselőiben álló közéleti személyisége volt. Az újközponti plakettek egyikén olvasható hibásan a neve: Bakcsi Gergely.
- Bakócz Tamás** 1442–1521, Erdődön született, Szatmáron járt iskolába, dominikánus pap, bíboros, egri, majd esztergomi érsek, konstantinápolyi pátriárka volt. Évtizedekig az ország legnagyobb hatalmú ura. Az egyetlen magyar pap, akinek komoly esélye volt, hogy pápa legyen.

- Bánhidi Antal** 1902–1994, Széchenyi-díjas gépészmérnök volt. Szatmárnémetiben született, itt érettségizett. Saját építésű repülőgépével (Gerle 13) világrekordot ért el. Nevét viseli a Bánhidi Alapítvány, amelyet a Szatmári Református Gimnázium tanulói számára létesített. Emléktáblája, arcképe a Kölcsey Ferenc Főgimnázium udvari falán látható.
- Banu George Maria** 1943–1997, író, újságíró, Apában született és Nagybányán halt meg. Szatmári és nagybányai irodalmi társaságok, egyesületek (Afirmarea, Nord, Arta) tagja volt. Három kötetet publikált, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.
- Barbul Eugen Pavel** 1875–1960, történész, tudós, könyvtárigazgató volt. Szamoslippón ünnepelték, a helyi általános iskola falán emléktáblát helyeztek el a tiszteletére (2007), az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.
- Barbul Ilie Carol dr.** 1883–1946, szenátor, prefektus volt, emléktáblája az egykori háza falára került, amely a Rákóczi (M. Viteazul) utcán áll, ez a város talán egyetlen neoromán stílusú magánháza. Egyike az UNIO gyár megalapítóinak.
- Barbul Vasile dr.** 1926–1994, szakorvos a szatmári Járványkórházban, amelyet 1978–1992 között vezetett. 25 éven át tanított az egészségügyi technikumban. Számos szakcikket, cikket, jegyzetet, tanulmányt közölt különböző lapokban.
- Bartók Béla** 1881–1945, a XX. század egyik legnagyobb zeneszerzője, zongoraművész, népzenekutató, a közép-európai népzene nagy gyűjtője, a Zeneakadémia tanára. Szatmáron az Iparos Otthon bejáratánál emléktábla, dombormű emlékeztet koncertjére (1922).
- Bartók Lajos** 1851–1902, szatmári származású festőművész volt, a budapesti mintarajziskolában tanult. A szatmári református gimnázium (Kölcsey Ferenc Főgimnázium) tanári szobájának a faliképeit készítette 1882–1883 között. Ezek a város laikus festészetének legrégebbi ránk

maradt, az egész térségben ritkaságszámba menő produktumai.

Batizi „diákdomb”

A 1672-ben elesett diákok emlékére a Szatmári Református Főgimnázium emeltetett emlékművet. A batizi emlékoszlopot 1914-ben állították. 1957-ben a 438 éves szatmári iskola diákjai és tanárai megemlékeztek a csata mártírjairól. Hosszú éveken keresztül az emlékezetes napon staféta vitte a minden évfordulón elhangzó azonos szöveget: „Szöllőskei István és ti, többi ismeretlen hősei e közös sírnak! A 438 éves híres Scuola Sathmariana diákjai és tanárai itt vannak és emlékeznek rátok. Eljöttek leróni az évszázados adósságot! 327 év óta mindenkor elmarasztalt benneteket a történelem: rebellisek, üldözöttek voltatok. Örökös kurucsors volt osztályrészetek. Ti meghaltatok s nekünk hagytátok a nagy tanulságot. Áldozatok fényénél tisztábban áll előttünk: múlt, jelen, jövő. Lélekben és elhatározásban megerősödve távozunk tőletek. Magunkkal visszük a szabadságszeretetnek azt az olthatatlan lángját, melyért ti 1672-ben fiatal életeteket áldoztátok a batizi síkon. Eb ura fakó.”

Bem József

1794–1850, József Zachariasz Bem (magyarosan *Bem József*) lengyel hadvezér volt, a szabadságharc erdélyi hadjáratának vezére, tábornoka. A hadjárat kezdetén Szatmárnémeti főterén állította csapatait hadrendbe. Szatmárnémetiben utcát neveztek el róla, ennek a nevét később megváltoztatták.

Benjamin Zeef Mandelbaum 1842–1897 között szatmári főrabbi, templómépítő volt, az új központ plakettjeinek egyikén olvasható a neve.

Bereczky József dr.

1888–1953(?), református lelkész volt, egyházmegyei tanácsos Tasnádon. Számos egyházi jellegű cikk, tanulmány szerzője, több kötete jelent meg. Tasnád város társadalmi, kulturális életének aktív, közismert tagja volt, amíg teljesen el nem vesztette a látását.

- Berey Géza** 1908–1982, újságíró volt, több kötete jelent meg Szatmáron, Nagykárolyban, Szegeden, Budapesten. Évekig nagykárolyi és szatmári lapok munkatársa volt. Szegeden és Budapesten is dolgozott több lapnál, Szegeden a Délmagyarország főszerkesztője, később az ügyvezető igazgatója lett. Jelentős a sajtótörténeti munkássága is, amelyben az erdélyi újságírás történetét mutatja be.
- Bíró Lajos** 1856–1931, tudós, Tasnádról származott, európai hírvivartani és néprajzkutató volt. Új-Guineában hét évig gyűjtötte a pápuák néprajzi adatait, tárgyait. Benedek Zoltán nagykárolyi tanár írt könyvet életéről, tevékenységéről. A debreceni egyetem meghívta tanárnak, a szegedi egyetem díszdoktora volt.
- Bittheuser József** A XVIII. század második felében volt építész Szatmár megyében. Bécsben tanult, a Károlyi grófok uradalmi építőmestere, a püspöki palota, a Károlyi kastély tervezője és számos templomot (Mezőpetri, Nagymajtény, Krasznasándorfalu), kápolnát épített az egyházmegyében. Többek között az ő alkotásainak köszönhetően jelenik meg térségünk építészetében az európai színvonal.
- Blaga Lucian** 1895–1961, kiváló költő, filozófus, dramaturg, egyetemi tanár, diplomata volt, a két világháború közötti román tudományos, kulturális élet kiemelkedő személyisége. Tevékenységével kapcsolatban nem találtam szatmári vonatkozásokat. Szatmáron iskolát, sugárutat neveztek el róla. A szobra, Erdei István alkotása a város egyik parkjában, a róla elnevezett sugárút közvetlen közelében áll.
- Bledea Ion** 1951–1998, író, újságíró volt Szatmáron, 1989 után a Gazeta de Nord-Vest főszerkesztője. Régi munkahelyének, a szerkesztőség épületének falán látható az emléktáblája a Mihai Viteazul (Rákóczi) utcán.

- Bodnár Gáspár** 1861–1921, római katolikus paptanár, író. Több lapot szerkesztett, az 1884-ben Szatmárnémetiben alapított Szatmár és Vidéke lap egyik kezdeményezője volt. Több kötete jelent meg a XIX. század végén, színpadi művek szerzőjeként is ismert a neve.
- Bogdan Mircea** Mircea Bogdan, a kolozsvári professzor, szobrász, Romul Ladea kedvelt tanítványa készítette 1958-ban a szatmári Mihai Eminescu-mellszobrot, amely a Kollégium épülete előtt áll. További adatokat egyelőre nem sikerült találnom róla.
- Boitor George** 1934–1976, költő, vasutas, Felsőszoporon született, Alsószoporon van eltemetve. Nagybányán és Câmpinán is dolgozott, autodidakta, nonkonformista költő volt. Ismert irodalmi folyóiratokban közölt verseket, Ploiești-en lett öngyilkos 1976-ban. Egy kisebb teret neveztek el városunkban róla, az új központ plakettjeinek egyikén is olvasható a neve.
- Borghida István** 1918–1982, művészettörténész, egyetemi tanár. Szatmáron született, Krizsán Jánosról, Leon Alexről, Ziffer Sándorról, Jakobovits Miklósról, Balázs Imréről, Cseh Gusztávról írt kismonográfiát, az újközponti plakettek egyikén olvasható hibásan (Borgida) a neve.
- Borghida Pál** 1899–1972, festőművész. Szatmárnémetiben született, a nagybányai szabadiskolában tanult, 1927–1928-ban a Szamos napilap tudósítójaként számos cikket írt a szabadiskolában zajló tevékenységről, ahol több szatmári művész is tevékenykedett. A nagybányai szabadiskolát, annak tevékenységét Nagybánya városa ugyan kisajátította, de köztudott, hogy a múlt századfordulón Máramaros, tehát Nagybánya is Szatmár vármegyéhez tartozott.
- Borlan Liviu** 1936–1994, zeneszerző, zongorista, karmester volt, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve. Nagybányán a művészeti iskola viseli nevét, tevékenysége is inkább ide kötődik.

- Boromisza Tibor dr.** 1840–1928, római katolikus püspök Szatmáron (1906–1928). Újjáépítette a Kálvária-templomot, megépítette a Pázmány konviktust, ő szentelte fel a Szent János-templomot, az iskolaügy, kultúra következetes támogatója volt. Az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve, ott mecénásként említik.
- Böszörményi Károly** 1822-ben született. Szatmárnémeti polgármestere volt 1872 és 1901 között. Nagymértékben hozzájárult Szatmár városiasodásához, közel harminc évi polgármester-sége idején alapvetően megváltozott Szatmár arculata. Az utakat rendbehozatta, iskolákat, kórházat, színházat, szállodát építtetett. Utcát neveztek el róla a szatmáriak, ám ezt később átkeresztelték.
- Bran Ion** 1942–1988, autodidakta költő volt. Szatmári és erdélyi lapokban publikált verseket, kötete is jelent meg, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.
- Bran Petru** 1821–1877, görög katolikus pap, költő volt. 1862–1869 között Olvasó Egyletet, könyvtárat szervezett a Királyi Katolikus Líceum keretében (ma D-na Stanca Kollégium). 1859-ben engedélyt nyert a román nyelvű oktatásra ugyanitt, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve. Élete vége felé elborult az agya, egy budapesti szanatóriumban kezelték, ahol 1877-ben meghalt. Szatmárnémetiben a Golescu híd környékén utca viseli a nevét.
- Brázay János** 1830–1908, Nagykárolyban tanult, Mezőpetriben 42 éven át volt pap. Helytörténettel kapcsolatos cikkeket írt, ő gyűjtötte össze Hám János szentbeszédeit, amelyek kiadása Meszlényi Gyula püspök nevéhez fűződik. Brázay János volt az 1875-ös tűzvész után a mezőpetri templom újjáépítője, ő rendeli Orlay Petrich Somától a főoltárképet, olyan értékek megmentése, teremtése kötődik nevéhez, amelyekkel máig büszkélkedhetünk.

- Breduşianu Iacob** 1825–?, író, csak annyit tudunk róla, hogy valahol az Avasban született, a halála éve sem ismeretes, verseket közölt és az avasi népszokásokról írt. Az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.
- Bretter György** 1932–1977, esszéíró, filozófiai szakíró, egyetemi tanár volt, szakmája országosan elismert kiválósága. Középsiskolai tanulmányait Szatmárnémetiben végezte, számos cikket, tanulmányt közölt az Utunkban, a Korunkban és az Előre című napilapban. Több kötete jelent meg.
- Bródy Miklós** 1877–1949, Nagykárolyban született, zeneszerző, karmester és sakkvilágbajnok volt, fontos a publicisztikai tevékenysége is. Operetteket írt, megzenésítette Ady, Áprily és Heine verseit.
- Bulgăr Gheorghe** 1920–2002, Eminescu-kutató, egyetemi tanár volt. Szaniszlón született. Fontos a nyelvészeti tevékenysége is, több szótár társszerzője. A Megyei Könyvtár olvasóterme viseli Szatmáron a nevét, az épület falán látható az emléktáblája is, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.
- Bura László dr.** 1932-ben született Szatmárnémetiben, tanár, egyetemi tanár, nyelvész, helytörténész, a város díszpolgára. Cikkek, tanulmányok, 33 nyelvészeti, helytörténeti, iskola-történeti kötet szerzője, szakmai szervezetek, alapítványok vezetőségi tagja. A város művelődési, kulturális életének meghatározó személyisége, 1990 után több városi tanügyi intézmény alapítója, igazgatója volt.
- Buteanu Ioan** 1848–1849, tudós az egyik újközponti plakett felirata szerint, valójában görög katolikus pap, tanár. Nagykárolyban született, Nagybányán, Nagykárolyban, Kolozsváron, Zágrábban tanult. Belényesen, Nagyváradon dolgozott, a tudományos tevékenységéről annyit tudunk, hogy írt egy tankönyvet. 1905-től a budapesti parlamentben volt képviselő.

- Casagrande Marco** 1805–1880, velencei szobrászművész, aki Pyrker János egri érsek meghívására jött Magyarországra. 1837-ben Pesten telepedett le, előbb Egerben dolgozott, 1841 után az esztergomi bazilika szobordíszait készítette, 1856 után pedig az Egerben elkezdett szobrait fejezte be. Nagy valószínűséggel feltételezzük, hogy ő a szerzője a székesegyház homlokzatán látható Szent Péter és Szent Pál szobroknak, valamint a vihar által ledöntött Krisztus-szobornak is.
- Cherejan (Chereji) Ion** 1918–1986, a Szatmár megyei Szaniszlón született, költő, tanár, egyetemi tanár, publicista volt, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve. Több kötete jelent meg, 1986-ban halt meg Marosvásárhelyen.
- Ciobanu Radu** 1963-ban született, Iași-ban végezte a művészeti akadémiát, több szatmári köztéri szobor (Corneliu Coposu, Iuliu Maniu, Ion Creangă stb.) szerzője
- Coposu Corneliu** 1914–1995, parasztpárti politikus, az 1989-es fordulat után az ellenzék vezére volt Romániában. Szatmáron a régi központot az új központtal összekötő sétányt nevezték el róla, szobra eredetileg az új központban volt, 2008-tól a nevét viselő sétányon áll.
- Cordea Aurel** 1937–2006, Szatmárnémetiben született képzőművész, a Ion Andreescu Képzőművészeti Intézet tanársegéde volt. Szatmáron mint tanár, muzeológus, díszlettervező dolgozott, volt a megyei lapok (Szatmári Hírlap, Cronica Sătmărena) grafikus és aktivista is. A Román Képzőművészek Szövetségének tagja, több csoportos kiállításon vett részt munkáival, plakátok, könyvborítók, szórólapok, különböző szatmári kiadványok grafikai szerkesztője, illusztrátora.
- Coroianu Iuliu** 1847–1927, memorandista, ügyvéd, Vasile Lucaciú védőügyvédje volt. Szatmáron, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.

- Covalschi Gavril** Kiváló bukaresti román szobrász (sz. 1925.), több emlékmű, köztéri szobor szerzője. Munkáit Besztercén, Botoşani-ban, Suceaván stb. láthatja az érdeklődő. Ioan Slavici szatmári mellszobrát készítette, amely a Közgazdasági Líceum udvarán áll.
- Creangă Ion** 1837–1889, a román irodalom klasszikusa, egyik legnagyobb személyisége. Szobra van Szatmárnémetiben, utcát és iskolát is elneveztek róla. Tevékenységének nem ismeretesek szatmári vonatkozásai, alkotásait minden kisiskolás jól ismeri.
- Cupcea Petru** 1875–?, görög katolikus pap, író, tankönyvszerző, műfordító volt, Nagykárolyban dolgozott. Az új központ egyik plakettjén szerepel a neve, Vulturescu könyvében a neve: Petre Cupcea.
- Cuza Alexandru Ioan** 1820–1873, szobra a Megyei Rendőrség központi épülete előtt áll. Az egyesülés fejedelme szobrának Szatmáron jelképes üzenete van, tevékenységének nincsenek helyi vonatkozásai. Úgy került Szatmárra, hogy ez előtt már volt Cuza Vodă (eredetileg Eötvös) utca, és mint annyiszor, előljáróink úgy gondolták, hogy jól jönne ide egy szobor is. A szobor másodpéldánya Erdőd központjában látható.
- Czibalmos László** 1910–1986, fizika szakos középiskolai tanár volt Szatmárnémetiben. Természettudományi író, aki főleg az úrkutatással kapcsolatban közölt cikkeket és tanulmányokat helyi és központi lapokban, ennek a témakörnek az egyik legkiválóbb romániai magyar szakértője volt. Magyarországi konferenciák rendszeres meghívottja, moszkvai úrkutatókkal levelezett, írásainak legjava A Hét című bukaresti lapban jelent meg.
- Czira Árpád dr.** 1889–1964, ügyvéd és alpolgármester volt Szatmárnémetiben, emléktáblája a Vasile Lucaciu sugárút egyik épületén látható, egy posztumusz kötete jelent meg.

- Czumbel Lajos dr.** 1891–1967, egyházmegyei kormányzó, filozófus, publicista, a filozófia doktora, író, tanár, számos könyv és tanulmány szerzője volt, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.
- Csapó Sándor** 1913–1979, rajztanár, szobrász volt Szatmárnémetiben. Évtizedekig a református gimnázium, a pedagógiai líceum rajztanára, az 1970-ben létrehozott művészeti líceum alapítója, annak tanáraként ment nyugdíjba. Az ő alkotása dr. Lükő Béla szobra, ez a városi kórház épülete előtt áll.
- Csehi Gyula** 1910–1976, Szatmárnémetiben született, irodalomtörténész, egyetemi tanár volt. Egyetemi tanulmányokat a párizsi Sorbonne-on, a bécsi és a kolozsvári tudományegyetemen folytatott. 1947-től a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem professzora volt. Irodalomtörténeti munkája igen jelentős, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.
- Csengery János** 1856–1945, műfordító, egyetemi tanár volt, a MTA tagja. Szatmáron, Debrecenben tanult, a kolozsvári, majd a szegedi egyetemen tanított. Évekig szerkesztette a „Magyar Pedagógiát”.
- Csipler Sándor** 1909–1999, mesteredző. Már 18 évesen országos bajnokságot nyert, miután elvégezte a párizsi vívóakadémiát, elkezdte a „bajnokgyártást” előbb egy kis, egészségtelen helyiségben a Kazinczy (Ştefan cel Mare) utcában, majd a korszerű, új vívóteremben, amelynek felépítésében lényeges és meghatározó szerepet játszott. Növendékei – közöttük világ- és Európa-bajnokok, olimpiai érmesek – vitték el a világ legtávolabbi pontjaira az általa teremtett iskola hírnevét: Stahl Katalin, Ardeleanu (Weisböck) István és Zsuzsanna, Jenei Ilona, Szepeschy József, Kuki Péter, Ferenczi Elena, Haukler István, Marcela Moldovan és a többiek büszkén vallották és vallják magukat ma is Csipler Sándor tanítványainak. 1997-ben, rendkívüli sporttevékenység-

gének az elismeréseként a város díszpolgára lett. Szobra (Erdei István alkotása) az általa létesített vívóterem előtt áll, a termet is róla nevezték el.

Csirák Csaba

Kultúraszervező, egészségügyi asszisztens (sz. 1942.), a szatmári Szent-Györgyi Albert Társaság társelnöke, több kötet, tanulmány szerzője, az Otthonom Szatmár megye sorozat felelős szerkesztője. Igen jelentősek színháztörténeti kutatásai, ő írta meg a szatmári zsidóság és egészségügy történetét is. A Hajnal akar lenni és a Gellért Sándor Nemzetközi Vers- és Prózamondó Verseny kezdeményezése és lebonyolítása is az ő nevéhez fűződik.

Csúry Bálint

1886–1941, középiskoláit Szatmárnémetiben, egyetemi tanulmányait Kolozsváron végezte. Nyelvész, egyetemi tanár, a MTA levelező tagja. Ő gyűjtötte össze a Szatmár megyei szamosháti nyelvjárás szókincsét. Gyűjtésének alapja az Egriben használatos élő beszéd volt, az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.

Dance Iacob

1940–2000, etnográfus volt Szatmáron, az ő neve is az újközponti plakettek egyikén olvasható

Daneş Tudor

1943–1989, tanár, író volt. Szatmáron tanított, több kötete jelent meg a Dacia Kiadónál. 46 évet élt, Szatmáron emléktáblája van, ez volt munkahelye, a kisegítő iskola falán látható, az újközponti plakettek egyikén is szerepel a neve.

Davidescu Anton

1891–1988, publicista, az újközponti plakettek egyikén látható a neve. A Satu Mare lap igazgatója volt a két világháború között, több kötete jelent meg ebben az időszakban Szatmárnémetiben.

Debreczeni István

1887–1973, református lelkész volt Szatmárnémetiben. Több egyházi és irodalomtörténeti kötet szerzője, a Kölcsey Kör elnöke, irodalmi társaságok vezetőségi tagja, Szatmárnémeti kulturális életének meghatározó személyisége volt.

- Demokratikus Konvenció** 1996–2000 között volt a romániai politikai élet vezető koalíciója, ehhez az időszakhoz több szobor és emléktábla állítása is kötődik Szatmáron.
- Dénes Sándor** 1880–1944, publicista volt, a Szatmár megyei Mikolában született. 1908-tól 30 éven át a Szamos című szatmárnémeti napilap szerkesztője, később főszerkesztője volt. Több kötet szerzője, az újságíró szervezet helyi tagozatának elnöke, a Kölcsey Kör alelnöke volt. Neve az újközponti plakettek egyikén szerepel.
- Dier Lajos** 1827–1903, római katolikus pap, fizika- és természet-tanár volt. Szatmáron, Ungváron, Krasznasándorfaluban, Túrterebesen dolgozott, szaktanulmányok szerzője, fordítója, korának megbecsült, országosan ismert szakembere, tudós tanára volt.
- Ettinger János (Johann)** 1883–1947, római katolikus pap, Krasznaterebesen született, Szatmáron tanult. Szatmáron, Színfaluban dolgozott, német nyelven egyházi írásokat közölt. Az ő nevét vette fel a szatmári német líceum. Azért tartottam fontosnak, hogy megemlítsen a nevét, mert tapasztalatom szerint Szatmáron csak elenyészően kevesen tudják, hogy ki ő valójában.
- Dittler Ferenc** Budapesti műépítész volt, az ő tervei alapján épült 1904-ben a szatmári Tűzoltótorony, ennek egyik emléktábláján a neve ma is olvasható. Sokoldalú ember volt, a székely–hun–magyar rovásírásról írt egy igen érdekes könyvet, *Az ősi magyar rovásírás és mai alkalmazásai* címmel.
- Dobrian Paul** 1940–?, szatmári képzőművész, rajztanár. Tevékenységének javát a hatvanas, hetvenes években fejtette ki, több mozaikképet készített szatmári iskolák számára (Ioan Slavici Kollégium, Avram Iancu Általános Iskola) és templomfestéssel is foglalkozott
- Domokos Lehel** Szobrászművész (sz. 1945.), középiskolai tanulmányait Szatmáron, egyetemi tanulmányait Bukarestben vé-

gezte, jelenleg az Amerikai Egyesült Államokban él. Ő készítette a szökőkutat a központi parkban, a Dacia (Pannónia) szállóval szemben.

- Doroş Athanasie** 1886–1932, pap, tanár volt, Máramarosszigeten és főleg Nagytarnán tevékenykedett, ahol könyvtárat, bankfiókot alapított. A főutca és a könyvtár ma az ő nevét viseli. Az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.
- Dsida Jenő** 1907–1938, költő, a két világháború közötti romániai magyar irodalom kiemelkedő személyisége volt. Szatmárnémetiben született, itt végezte középiskolai tanulmányait. Szatmáron emléktábla, utca, szobor őrzi az emlékét, az új központ plakettjeinek egyikén is olvasható a neve.
- EMKE** Az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület*, rövidebb és ismertebb nevén az *EMKE* 1885-ben alakult meg Kolozsváron.
- Enescu George** 1881–1955, nemzetközi híró román zeneszerző, hegedűművész, pedagógus, zongorista és karmester volt. Az Iparos Otthon bejáratánál előbb dombormű, később plakett emlékeztetett szatmári koncertjére, mindkettőt ellopták.
- Erdei István** Született 1951-ben, szobrászművész, tanár, több szatmári és Szatmár megyei köztéri szobor szerzője (Csipler Sándor, Lucian Blaga, Bethlen Gábor, Páskándi Géza stb.)
- Erdódi Lukács** A Szatmár megyei Erdődről származott, 1569 előtt tevékenykedett mint Báthori András erdélyi fejedelem udvari festője. István, Miklós, Tamás nevű fiai szintén festők voltak Báthori udvarában.
- Erdős I. Pál** 1916–1987, grafikusművész, Állami-díjas, a Művészet Érdemes Mestere. Neve szerepel az új központ plakettjeinek egyikén, volt műterme, amely a Dacia (Pannónia) átjáró, a Tűzoltótorony közvetlen közelében van, ma emlékház.

- Enescu Radu** 1925–1994, esszéíró volt. Szatmáron született, de tevékenységét főleg Nagyváradon fejtette ki. Az új központ emléktábláinak egyikén olvasható a neve.
- Fazekas Lóránd** 1935-ben született, nyugalmazott tanár, iskolaigazgató, biológiai és helytörténeti kötetek, cikkek, tanulmányok szerzője. Több civilszervezet tagja, szatmárnémeti kulturális életének aktív, ismert személyisége.
- Fechtel (Fechti) János dr.** 1859–1912, tanár, római katolikus pap. Nagy műveltségű, több nyelven beszélő ember, több szatmári kulturális egyesület vezetőségi tagja volt. Cikkei, tanulmányai, kötete jelent meg, ő szerkesztette a Kölcsey Kör kiadványait, részt vett a Borovszky Samu által szerkesztett Szatmár vármegye monográfia megírásában is.
- Fedco Ivan** 1938–1979, emléktáblája a Tanügyiék Háza falán áll, ahol egy ideig dolgozott. Tanár, író volt, ukrán nyelven publikált, és több kötete is megjelent.
- Ferenczy Béni** 1890–1967, Kossuth-díjas magyar szobrász, éremművész, grafikus, Ferenczy Károly festőművész fia. Az ő alkotása a nagybányai római katolikus temetőben édesanyja, Fialka Olga sírján látható dombormű.
- Ferenczy Károly** 1862–1917, a magyarországi impresszionizmus legjelentősebb mestere, a nagybányai szabadiskola egyik alapítója, tanára, egyetemi tanár Budapesten. Mindhárom gyermeke (Béni, Valér, Noémi) neves képzőművész volt.
- Fényi István** 1919–1994, költő, műfordító, tanár, a kaplonyi általános iskola viseli a nevét. Kaplonyban született, 1966–1996 között több verseskötete jelent meg.
- Ferențiu Alexandru** 1840–1892, ügyvéd volt, az ő háza adott helyet annak a gyűjtőtevékenységnek, amely az erdélyi román színjátzás érdekében zajlott 1872-ben. Emléktáblája van Szatmárnémetiben.
- Fialka Olga** 1848–1930, Ferenczy Károly felesége, Ferenczy Béni édesanyja, cseh–osztrák származású festőművésznő, aki házassága után felhagyott az alkotással.

- Filepp George** 1823–1895, mecénás, az új központ plakettjeinek egyikén olvastam a nevét, a tevékenységével kapcsolatban még megemlítik, hogy a háromszáz bécsi memorandista egyike volt. A memorandista kifejezést sem a Magyar Értelmező Szótár, sem az Idegen szavak szótára nem ismeri.
- Fischer István báró** 1754–1822, Szatmár első püspöke volt, később egri érsek. Igen jelentős az irodalmi tevékenysége is, számos írást közölt latin és magyar nyelven.
- Fodor Kálmán** 1929–1980, festőművész, tanár volt. A petrozsényi művésztelep tagja, egyik vezetője volt. 1970-ben hazaköltözött Sárközújlakra és haláláig tevékenyen részt vett Szatmár megye képzőművészeti életében. Több egyéni kiállítást rendezett, a Képzőművészek Szövetsége Szatmári Fiókjának vezetőségi tagja volt.
- Foerk Ernő** 1863–1934, építész volt, a historizmus jelentős magyarországi képviselője. Nevéhez fűződik a szatmári püspöki kápolna díszítése, ő tervezte a szatmárnémeti Szent József-templomot, részt vett a krasznabélteki, szaniszlói templomok radikális átépítésében, kibővítésében is.
- Földi János** 1755–1801, orvos, természetbúvár, nyelvtudós és költő volt, Csokonai Vitéz Mihály barátja, kora művelődési életének kiválósága. 1788-ban Szatmárnémetiben dolgozott.
- Gaál József** 1811–1866, Nagykárolyban született, országosan ismert és elismert író, költő, drámaíró volt, a MTA levelező tagja. Költeményeket és satirikus munkákat publikált, írásait Abafi Lajos adta ki 1881-ben, három kötetben.
- Geleji Katona István** 1589–1649 erdélyi református püspök, egyházi író, a református egyházi irodalom legmarkánsabb egyénisége, a *Magyar grammatikácska* szerzője, a szatmári zsinat szervezője volt.

- Gellért Sándor** 1916–1988, költő, műfordító, nyelvész. Tanulmányait Szatmárnémetiben és Kolozsváron végezte, magyar szakos tanárként Szatmáron és Mikolában dolgozott. Ő a névadója a Gellért Sándor Nemzetközi Vers- és Próza-mondó versenynek. Több kötete jelent meg, nevét viseli a mikolai iskola, Szatmárnémetiben egy kisebb utcát neveztek el róla, amely a 16-os negyed hátánál húzódik.
- Georgescu Gabriel** 1911–1973, költő, műfordító, tanár volt, emléktáblája a Mihai Eminescu Kollégium főbejáratánál látható, ahol 1946–1963 között tanított. Az ő nevét viseli ma a régi Vajay utca, ahol lakott. Két kötete jelent meg, helyi és központi lapokban publikált költeményeket, jelentős a műfordítói tevékenysége is.
- Gerenday Antal** 1818–1887, szobrászművész volt. Budapesten, a Kerepesi út végén sírkötelepet tartott fenn. Őt kérték fel a szatmáriak 1864-ben az első Kölcsey-szobor elkészítésére.
- Gergely István** 1939–2008, szobrászművész, Kolozsváron élt és dolgozott. Számos köztéri szobor alkotója, de elsősorban a magyar történelem, művelődéstörténet nagyjairól készített plakettjei révén vált igazán ismertté a neve. Az ő műve a nagyváradi Lórántffy Zsuzsanna-szobor, először őt kérték fel a szatmári Szent Erzsébet-szobor elkészítésére. Ebben a 2008 tavaszán bekövetkezett halála akadályozta meg.
- Gergely Zoltán** 1973-ban született, Kolozsváron végezte a művészeti akadémiát, a szatmári Szent Erzsébet-szobor alkotója.
- Gonczeky János** 1803(?)–1849, tábori lelkész, a szabadságharc vértanúja volt, teológiai tanulmányait Szatmáron végezte. A Zárdatemplom építkezéseit irányította, forradalmi tevékenysége miatt, 1849. október 8-án kivégezték.
- Goschy Mátyás** 1888–1964, mérnök, építész, a város polgármestere volt. Ő tervezte a fedett stadiont, ezenkívül templo-

mokat, hidakat, polgármesterként pedig a második világháború után meghatározó szerepe volt a lebombázott Szatmárnémeti újjáépítésében

- Góth Móric** 1873–1933, festőművész volt. A Szatmár megyei Avasfelsőfaluban született, Bécsben, Párizsban tanult, Amszterdamban halt meg. Szatmáron elsősorban arcképeket festett, Hérmán Mihályról és Böszörményi Károlyról készített portréit a Művészeti Múzeumban őrzik.
- Göde József dr.** 1887–1956, sebész, nőgyógyász, egészségтанár volt Szatmárnémetiben. Jelentős szerepet vállalt városunk modern egészségügyének a megteremtésében.
- Groza Ferenc** 1883–1955, latin–görög–filozófia szakos tanár, nyelvész, tankönyv és szótárszerkesztő volt. A Szatmárnémeti Katolikus Főgimnázium, valamint a Mihai Eminescu Líceum tanára volt, később egyetemi tanárként működött Kolozsváron.
- Grünwald Juda** 1897–1920 között szatmári rabbi volt, az újközponti plakettek egyikén a neve mint teológus, mecénás szerepel.
- Gryneus Alajos dr.** 1804–1860, római katolikus pap volt. Máramaroszigeten, Szatmárnémetiben, Rónaszéken szolgált, sokoldalú és termékeny író volt. Verseket, beszédeket és szentbeszédeket, valamint egyházi írásokat, könyveket publikált.
- Gvadányi József** 1725–1801, császári lovastábornok, költő és író volt. 1763-tól térségünkben szolgált, többször járt Peleskén, és az ottani emberekről mintázta a peleskei nótárius alakját.
- Gyene Károly** A Szatmármegyei Gazdasági Egyesület pénztárnoka volt a XIX. század második felében Szatmárnémetiben, ő az első Kölcsey-szobor 1864-es állításának kezdeményezője és lebonyolítója.
- György Albert** 1949-ben született, rajztanár, szobrászművész volt a hetvenes években Szatmárnémetiben. Rendszeresen részt vett a szatmári csoportos kiállításokon, egyéni tárlato-

kat rendezett. Jelenleg Svájcban él, ő készítette a szatmári Nicolae Bălcescu-mellszobrot, valamint a Ioan Slavici Kollégium mozaikképeit kiegészítő domborműveket is.

- Haas Mihály dr.** 1810–1866, szatmári püspök volt, cikkek, tanulmányok szerzője. 13 nagyobb terjedelmű írása jelent meg. Dolgozott bécsi és külföldi lapok számára is, és számos cikket közölt a Religio folyóiratban.
- Hantz Jenő dr.** 1864–1935, a szatmári református gimnázium tanára, később igazgatója, a város kulturális életének kiemelkedő személyisége. Tíz éven át szerkesztette a Szamos című lapot, számos irodalmi és kulturális intézmény vezetője, a Kölcsey Kör és a Széchenyi Társulat titkára volt. Cikkeket, jegyzeteket, tanulmányokat publikált.
- Harag György** 1925–1985, színi rendező, műfordító, a szatmári Állami Magyar Színház első igazgatója volt. A szatmárnémeti színház magyar társulata az ő nevét vette fel.
- Haugg Leo** 1846–1910, római katolikus pap volt, Szatmáron, Krasznaterebesen és Nagymajtényban dolgozott. Számtalan cikke, tanulmánya jelent meg és hat kötetéről tudunk.
- Havas Miklós dr.** 1876–1944, ügyvéd, újságíró, zeneszerző, drámaíró volt Szatmárnémetiben. Meghatározó szerepet játszott a város zenei életében, több kötete jelent meg.
- Hám János** 1781–1857, szatmári püspök, esztergomi érsek, a modern Szatmárnémeti egyik megteremtője. Mellszobra, Lakatos Pál alkotása a székesegyház előtti téren áll, az ő nevét viseli a katolikus iskolaközpont, Szatmárnémetiben, utcát neveztek el róla. Emlékiratai, szentbeszédei posztumusz jelentek meg Meszlényi Gyula püspöksége idején.
- Hild József** 1789–1867, építész, a magyarországi klasszicista építészet egyik legnagyobb alakja. Tervei alapján zajlott a szatmári székesegyház építése, ezzel párhuzamosan az egri Főszékesegyház építkezési munkálatait (1831–36)

is vezette. Meghatározó szerepe volt a reformkori Pest arculatának kialakításában is.

- Hildegárda** A szatmári Szent János-templom népszerű elnevezése, az előtte álló téren avatták fel 2008-ban Árpád-házi Szent Erzsébet szobrát, Gergely Zoltán alkotását.
- Hinoveanu D.** 1905–1963, tanító, költő volt. Lajosvölgyhután dolgozott öt évig mint helyettes pedagógus. Több verseskötete jelent meg, Craiován halt meg.
- Hoffmann Ferenc** 1873–1945, karmester, zeneszerző volt. 1919-ben Szatmárnémetiben telepedett le. 1921-ben egyik megalapítója a Szatmári Filharmónikusok Társaságának, nyilvános zeneiskolát tartott fenn, az Iparos Dalárda karnagya, a város zenei életének meghatározó személyisége volt.
- Horvay János** 1873–1944, magyar sírkőszobrász volt, Bécsben tanult. Az ő műve a ceglédi, valamint a budapesti Kossuth-szobor, Budapesten ő készítette a Herman Ottó-emlékművet, a Gárdonyi-szobrot és a Beethoven-szobrot. Ennek a kiváló szobrászművésznak az alkotása volt az 1903-ban leplezett Kiss Gedeon-szobor a Kossuth-kert bejáratánál.
- Horváth Imre** 1906–1993, költő és publicista volt, tevékenysége javát Nagyváradon fejtette ki, számos kötetet publikált. 1930-ban és 1931-ben a Szatmári Újság és a Szamos napilap munkatársa volt.
- Horváth István** 1913–1972, vallástanár volt Szatmárnémetiben, majd 1959-től haláláig a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet tanára, számos cikk, kötet, tanulmány szerzője.
- Hóstánc** Hochstadt, felsőváros. 1680-ban elpusztult református templomát mindkét hídon túli református templom (a kültelki és a Bethlen Gábor téren álló) elődjének tekintik. A templom nagy valószínűséggel Bethlen Gábor fejedelemsége idején és annak támogatásával épült. Ennek az 1680-ban elpusztult templomnak az előde volt 1590-ig a hóstánci Szentlélek-templom, amelynek késői

utóda a 16-os negyedben épített Szentlélek-templom. Egyes történészek szerint a református és katolikus templom épülete ugyanaz, ezt, vagy ennek az ellenkezőjét ma már nagyon nehéz lenne bebizonyítani.

- Hölzel Albin** 1869–1941, osztrák származású szobrászművész, a Kálvária-templom főoltárának és nagy valószínűséggel a kapuzat domborművének a szerzője. A munka elvégzésére Szatmáron telepedett le, nyolc hónapig dolgozott itt, az oltárt 1910. április 21-én szentelték fel.
- Huszár-szobor** Szatmárnémetiben, a Megyei Múzeum előtti téren állt, ez a lebontott szatmári szobrok egyike.
- Ilosvai Lajos** 1861–1957, szatmári apátkanonok, nagyprépost, a székesegyházon látható Szent István- és Szent László-szobrokat újraállító bizottság elnöke a negyvenes évek elején. Szentbeszédei Szatmáron több kötetben (1894, 1897) jelentek meg.
- Ilosvai Selymes Péter** A XVI. században élt, országos hírnévű epikus, énekszerző. 1514-ben Szatmáron volt tanító.
- Iluțiu Vasile** 1833–1888 költő, teológus, Szilágy megyében iskolát neveztek el róla (Ciocmai, Csokmány), az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve. Vulturescu könyve szerint 1886-ban halt meg, a plaketten az 1888-as évszám szerepel.
- Immaculata** A szeplőtlenül fogantatott Szűzanya latin elnevezése.
- Irsik Ferenc** 1822–1896, szatmári kanonok volt, a Püspöki Líceum igazgatója. Könyvet írt Hám János életéről, tevékenységéről. Számos cikke, tanulmánya jelent meg, írásai-ban egyházi, nevelési, oktatási kérdésekkel foglalkozott, árvaházat létesített Szatmáron, a városban közismert volt a kulturális és karitatív tevékenységéről.
- Jakabffy Elemér** 1881–1963, európai hírnévű politikus, parlamenti képviselő volt, emléktáblája annak a háznak a falán látható, amelyben élete utolsó éveit töltötte Szatmáron.

- Jakobey Károly** 1825–1891, festőművész volt. Pesten és Bécsben tanult, arcképeket, oltárképeket festett. A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye tulajdonában több tucatnyi alkotása található, ezek túlnyomó többsége másolat.
- Jandrisics János** 1837–1899, római katolikus pap, paptanár, író Szatmárnémetiben. Vezetőségi tagja volt a Kölcsey Körnek, az irodalmi szakosztály elnöke, cikkek, tanulmányok, kötetek szerzője.
- Janitzky-gyűjtemény** Janitzky Pál (1929–1993) szatmárnémeti tanár fotó- és képeslapgyűjteménye.
- Janitzky Pál** 1929–1993, fizika–matematika szakos tanár volt Szatmáron. Helytörténész, fotó- és képeslapgyűjteménye egyike a legértékesebbeknek városunkban, néhány képet ebből jelen kötetben is láthatnak.
- Kaczér Illés Ignác** 1887–1980, író, újságíró volt, első novellái a szatmári Szamos napilapban jelentek meg, több kötete látott napvilágot Budapesten, Kolozsváron, Pozsonyban, Berlinben, Londonban. Élete végén Tel-Avivban lakott és dolgozott.
- Kaffka Margit** 1880–1918, író, költő volt. A szatmári irgalmas nővéreknél tanítóképzőt végzett, az itteni évekről, tapasztalatairól több írásában, kötetében is szó esik.
- Kazinczy Ferenc** 1759–1831, író, nyelvújító, a magyarországi klasszicizáló irodalmi törekvések irányítója, vezéralakja volt. A jakobinus beállítottságú „Diana” vadásztársaság szatmári fiókjának szervezője, vezetője. Utcát neveztek el róla Szatmáron, ez jelenleg Ștefan cel Mare nevét viseli.
- Kádár Ambrus dr.** 1845–1911, római katolikus pap, az egyházmegye vikáriusa volt. Templomok (Hildegárda, Szent József-templom) díszítését, építését támogatta. Bölcséleti, teológiai és egyházi cikkek, tanulmányok szerzője volt.
- Kálvária-templom** A templom mesterséges dombra, a szatmári várdombra épült Hám János püspöksége idején, ez a XIX. század

végén a laza talaj miatt repedezni kezdett, életveszélyessé vált és ezért a XX. század elején teljesen újjá kellett építeni. Mi ebben a formában ismerjük.

- Károlyi Gáspár** 1530–1591, teológus, református esperes, bibliafordító volt, családi nevén Radics. 1562-ben, a vár ostromakor Szatmár várában volt tábori pap. Fő műve az első magyar bibliafordítás, az ún. „Vizsolyi biblia”, irodalmi nyelvünk fejlődésére is nagy hatást gyakorolt, több mint száz kiadást ért meg.
- Károlyi György gróf** 1802–1877, Szatmár vármegye leggazdagabb főura, az MTA egyik alapítója és tagja. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület megalapítója, elnöke, a római katolikus egyház és iskola bőkezű támogatója. Kaplonyban temették el.
- Károlyi László** Károlyi Lászlóról és feleségéről, Sziny Kláráról, Károlyi Zsuzsanna szüleiről nagyon kevés adatunk van. Nagybirtokosok voltak Szatmár megyében, a családnak ebben az időben még nincs bárói vagy grófi rangja.
- Károlyi Antal gróf** 1732–1791, katona, tábornok, főúr volt, ő építtette a nagykárolyi Kalazanci Szent József-templomot és kolostort, amelyben a piaristák líceuma is működött.
- Károlyi Sándor gróf** 1668–1743, Szatmár megyei főúr, II. Rákóczi Ferenc távozása után a kuruc seregek fővezére, ő kötötte meg kuruc részről 1711-ben a szatmári békét. Ezenkívül templomokat, iskolákat alapított, a kultúra bőkezű támogatója volt.
- Kiss Áron** 1815–1908, református püspök volt, tevékenységének legjavát Szatmárnémetiben és térségünkben fejtette ki. Könyvtárakat létesített, nagy gondot fordított az iskolákra is. Jelentős egyháztörténeti munkák szerzője, többek között a református zsinatok történetét írta meg.
- Kiss Bertalan** 1936-tól a szatmári Lánchos-templom lelkésze volt, a filozófia doktora, többkötetes szerző, parlamenti (felsőházi) képviselő Budapesten stb.

- Kiss Gedeon** 1823–1898, rendőrkapitány, tűzoltó parancsnok, a „fák ezredese”, a Kossuth-kert alapítója. 1903-ban a város szobrot emelt neki a Kossuth-kert főbejáratával szemben, ezt a megyésítés után eltüntették.
- Kis Szent Teréz templom** Fiedler István megyéspüspök (1930–1939) idején épült a Pálfalvai úton, 1935-ben fejezték be. Neoromán stílusú, a keszhelyi Karmelita Bazilika leegyszerűsített mása.
- Királyi Katolikus Főgimnázium** 1912-ben épült szatmárnémeti tanintézet, eredetileg egyházi iskola volt, 1920 óta a Mihai Eminescu Líceum (Nemzeti Kollégium) nevet viseli. A régi jezsuita házak helyére épült a város történelmi magjában.
- Klobusitzky Péter** 1752–1843, szatmári püspök, kalocsai érsek, a papnevelő intézetre 100 000 koronát költött. Az 1816–1817-es éhínség alatt saját költségén élelmezte a városba tóduló vidékieket. Teológiai cikkei, halotti beszédei, prédikációi jelentek meg nyomtatásban.
- Kolozsi Tibor** Szobrászművész, (sz. 1965), a szatmári Szilágyi Domokos-mellszobor, több hazai és magyarországi köztéri szobor alkotója.
- Koons Jeff** 1955-ben született amerikai képzőművész, aki a giccses ezredvégen alkotásaival átértelmezte, művészi rangra emelte.
- Korom Mihály** Templomépítő szatmári római katolikus esperes (1792–1823).
- Korona Szálló** A régi szatmári főtéren, a Vécsey-házzal szemben, a XIX. század elején épült reformkori, klasszicista stílusú szálloda, ma lakások, üzlethelyiségek vannak az épületben.
- Kovács Albert** Lázári kőfaragó, aki Szatmárnémetiben és Szatmár megyében számos emléktáblát és emlékhelyet készített az 1989-es fordulat után.

- Kováts Eduárd** 1823–1898, jogász, bíró volt. Számos tiszteletbeli állást, küldetést vállalva sokat tett Szatmár megyéért a XIX. század második felében. Igen értékes könyvtára volt.
- Kováts Lajos** 1812–1890, politikus, publicista, közlekedési államtitkár. Mint közgazdasági szakíró, korának egyik legképzettebb szakembere volt. 1839-ben Szatmár vármegye követe a pozsonyi országgyűlésen, gróf Széchenyi István bizalmasa, barátja.
- Kovács Leó** 1834–1908, Garibaldi tisztje, ezredese volt. A Károlyi-köz egyik épületén, az Auróra szálloda hátánál volt emléktáblája, de ezt az utóbbi időben eltávolították. Sírja a vasút melletti református temetőben van, élete utolsó szakaszában Szatmáron fejtett ki közéleti tevékenységet.
- Kölcsey Ferenc** 1790–1838, költő, politikus, a Himnusz szerzője. Szatmár megyében, Szódemeteren született, vármegyei jegyzőként a szatmári ún. „tornyos házban” dolgozott. Alig 23 éves korában visszahúzódott a szatmárcsekei „szép, de fölötte magányos” birtokára. Megyének országgyűlési képviselőjeként „az eltaposott jogokról” beszélt, az anyanyelv és a szólásszabadság érdekében emelt szót. Szatmáron szobra van, az ő nevét viseli a Főgimnázium, a Véndiákszövetség, a Szatmárnémeti Kölcsey Kör. Volt természetesen Kölcsey utca is a városban, azonban ennek nevét az 1989-es fordulat után Iuliu Maniu utcára változtatták.
- Kölcsey Ferenc Véndiákszövetség** Az 1992-ben alakult szatmári szövetség, tiszteletbeli elnöke, Ligeti László Zoltán javaslatára Kölcsey Ferenc nevét vette fel.
- Köllő Béla** 1929–1985, színművész, a szatmári társulat alapító tagja, 16 éven át dolgozott itt volt évfolyamtársaival, számos darabban nyújtott emlékezetes alakítást, később Kolozsvárra szerződött.

- Kretzulescu-templom** A Kretzulescu-templom az egyik legfontosabb bukaresti vallási műemlék. 1722-ben a város északi bejáratánál emeltette Iordachie Kretzulescu bíró, Constantin Brâncoveanu uralkodó veje. Ennek a közelében található Corneliu Coposu mellszobra.
- Krúdy Gyula** 1878–1933, író, hirlapíró, a modern magyar prózaírás kiváló mestere volt. Egy rövid, jelentéktelen epizód köti Szatmárnémetihez, tíz éves korában egy évig a jezsuiták iskolájában tanult. A Boromisza Tibor építtette konviktus falán, 2008-ban leplezték le emléktábláját.
- Ladea Romulus** 1901–1970, szobrászművész, egyetemi tanár, több köztéri szobor, íróportré szerzője volt.
- Lakatos Pál** 1960-ban született szobrászművész, Szatmáron járt iskolában, jelenleg Kecskeméten él. Több szatmári köztéri szobor, dombormű (Hám János, Kölcsey Ferenc, Ács Alajos) szerzője.
- Lantay Lajos** 1861–1946, szobrászművész, többek között a temesvári vasútállomás allegorikus szobrait is ő készítette. Szatmáron a székesegyház belső tere számára készített szobrokat, egy kisebb munkája a Szent Alajos konviktusban látható.
- Lauka Gusztáv** 1818–1902, író, élclopokat szerkesztett, a XIX. század második felének egyik legolvasottabb írója volt. 1849-ben belügyminiszteri titkár, a szabadságharc bukása után Szatmárnémetiben, Szaniszlón telepedett le, később Budapesten élt.
- Lazăr Gavril de Purcăreți** 1839–1907, tudós, polgárjogi harcos, Szaniszlón volt pap. Az új központ plakettjeinek egyikén látható a neve.
- Láng Ferenc dr.** 1889–1950, római katolikus pap, tanár, helytörténész volt, több kötete jelent meg.
- Ligeti Antal** 1823–1890, festőművész volt, Nagykárolyban született, Olaszországban tanult. 1861-től a Nemzeti Múzeum Képtárának őre volt Budapesten.

- Ligeti Imre** 1893–1959, tanár, iskolaigazgató Szatmárnémetiben, Máramarosszigeten évekig az egyetlen magyar nyelvű újság szerkesztője volt. A két világháború közötti Szatmár jelentős kulturális személyisége, hosszú ideig ő őrizte a szatmári Kölcsey-relikviákat is.
- Ligeti László Zoltán** 1920–1996, magyartanár, ő volt 1990 után a Kölcsey Ferenc Véndiákszövetség létrehozója, a szatmári Kölcsey Kör újrateremtője, a Rákóczi Kollégium felépítésének kezdeményezője, a szatmári Kölcsey-kultusz legkövetkezetesebb ápolója. Ligeti Imre tanár, iskolaigazgató fia.
- Litteczky Endre** 1880–1953, szatmári képzőművész, festőművész volt, egy ideig ő szerkesztette a Szamos című napilapot is. Az új központ plakettjeinek egyikén olvasható a neve.
- Lucaciu Vasile dr.** 1852–1922, memorandista, pap, paptanár volt. Apában született, élete utolsó éveit Szatmáron töltötte. Petru Bran után ő kapta a román katedrát a Katolikus Líceumban (1878–1885). Ekkor írta háromkötetes művét, melynek címe: Confesiuni filozofice. Nagybányán katolikus újságot adott ki, mint görög katolikus pap, tevékenységének legjavát a máramarosi Șișeșt-en (Lacfalu) fejtette ki, ahol templomot építtetett. Szatmáron van emléktáblája, sugárutat neveztek el róla, a városközpontban monumentális szobra látható, de van szobra Nagykárolyban, Apában is. Apában iskolát neveztek el róla, szülőfalujában pedig emlékháza van, a Szatmár megyei Börvely község egyik faluja (Lucăceni) is az ő nevét viseli.
- Lugossy József** 1812–1884, tanár volt, nyelvész, archeológus, a MTA tagja. A szatmárnémeti református egyház papja volt, majd Máramarosszigeten, Debrecenben tanított. Főműve a *Magyar csillagászat*.
- Lükő Béla dr.** 1883–1936, szatmári sebészorvos, a szatmári modern egészségügy, kórház megalapítója, igazgató főorvosa volt. Nevét a városban utca őrzi, szobra (Csapó Sándor alkotása) a városi kórház előtt látható, ez műköből

készült 1941-ben. Síremlékét Popp Aurel tervezte, a vasút melletti református temetőben látható.

Magyar Bálint

1886–1957, római katolikus pap volt, Szaniszlón, Nagysomkúton dolgozott. Jelentős a költészete, műfordítói tevékenysége. Hét kötete jelent meg.

Maior Grigore

1715–1785 teológus, görög katolikus püspök. Szatmári vonatkozású adat, hogy Tasnád Szarvodon született. Ez a Szilágyságban van, de jelenleg Szatmár megyéhez tartozik. Erdély püspöke volt, ebben a funkcióban sokat tett egyházi és tanügyi vonalon. Az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve

Majoros Károly

1870–1901, festőművész volt, Szatmáron született, rajztanárként ugyanitt működött, valószínűleg a székesegyház szentélye mennyezetképének és a Szent István- valamint a Szent János-oltárképek szerzője

Makár Alajos

1927–1989, festőművész volt. Nagykárolyban született, a tevékenységét elsősorban Kolozsváron fejtette ki, de Szatmáron, Nagykárolyban is rendezett egyéni tárlatokat.

Maniu Iuliu

1873–1953, erdélyi román politikus, a Román Nemzeti Parasztpárt elnöke, több alkalommal Románia miniszterelnöke. Kolozsváron, Budapesten és Bécsben végzett jogi tanulmányokat, Romániában a Görög Katolikus Egyház ügyvédje volt, 1906-ban képviselő a Magyar Parlamentben. 1947-ben a pártot feloszlatták, letartóztatták, internálták, ahol 1953-ban meghalt.

Marchiș Otilia

1873–1971, Bölöni Györgyné, Ady Itókának nevezte. Román származású író, Homoródon született, iskolatársa volt Kaffka Margitnak Nagykárolyban. Ady életrajzírója, Rodin, Brâncuși köréhez tartozott, Anatole France titkárnője volt, élete végén Hollandiába emigrált, ott halt meg.

Marchiș Georgiu

1836–1884, költő, publicista, Marchiș Otilia édesapja. Pesten a Familia című lapban közölt verseket, írásokat,

akárcsak Mihai Eminescu. Az új központ plakettjeinek egyikén van a neve. Vulturescu könyvében Marchiș George néven szerepel, de használta a Georgiu Marchișiu nevet is.

- Marcu Ioane** 1831–1886, görög katolikus pap, főpap volt Szatmárnémetiben. Iskoláknál olvasóköroket szervezett, papként a püspöki palota melletti (azóta lebontott) régi görög katolikus templomban dolgozott.
- Mándy Laura** 1906–1993, festőművész volt, a nagybányai szabadiskolában tanult. A nyolcvanas, kilencvenes években Szatmáron élt, több szatmári csoportos kiállításon szerepelt, egyéni kiállításokat rendezett.
- Mărășești–Tisza-emlékmű** A városközpontban állított első világháborús emlékmű volt. Mint művészi alkotás nem tartozott a kiváló köztéri munkák közé, ez is a lebontott szobrok egyike.
- Mărcuș Ștefan** Művész és történész volt az egyik újközponti emléktábla szerint (1886– ?). Valójában ügyvéd volt és színházügyi felügyelő Szatmárnémetiben. Érdekes, hogy az emléktáblán nem ismerik a halála évét, Vulturescu könyvében viszont szerepel az adat: 1907. Elsősorban a szatmári színházi élettel és színháztörténettel foglalkozott írásaiban.
- Markovits Rodion** 1884–1948, író, jogász, újságíró volt, Szatmárnémetiben ügyvédként dolgozott. Ismertebb kötetei: Szibériai garnizon, Sánta farsang stb. Az új központ plakettjeinek egyikén olvasható a neve.
- Makray József** A székesegyház karzatán elhelyezett emléktábla felirata szerint 1912–1915 között volt itt orgonista.
- Mátray Lajos** 1859–1937, tanár, író, a református főgimnázium tanára, a szatmári Kölcsey Kör létesítője (1891). 1892-ben az ő alkalmi színdarabjával nyílt meg a máig használatban lévő színházépület. Igen jelentős költészete és irodalomtörténeti munkássága is.

- Medrea Cornel** 1877–1964, szobrászművész volt, ő készítette 1936-ban Szatmárnémeti számára a Vasile Lucaciu-szobrot. Ez az alkotás a legjelentősebb műve és a két világháború közötti román szobrászat egyik kiemelkedő alkotása.
- Meszlényi Gyula** 1832–1905, szatmári püspök volt 1887–1905 között. 24 templomot építtetett, iskolákat alapított, irodalmi kört szervezett, politikai és társadalmi lapot indított. Ő ajándékozta a városnak 1904-ben a Tűzoltótornyt, létrehozta a püspöki képtárat. Kiadatta Hám János szentbeszédeit, számos cikk, tanulmány szerzője volt.
- Mezey József** 1823–1882, festőművész, Bem oldalán részt vett a szabadságharcban, Petőfi barátja volt. A Szatmári Római Katolikus Egyházmegyében több mint 50 oltárképet festett a szabadságharc leverése után. Hám János (1827–1857) püspöksége idején történik mindez, a nagy építkezések, átalakítások korában. Ekkor fejezik be a székesegyházat, megépül a Zárdatemplom, a püspöki palota, a csomaközi templom, radikális átalakítások, felújítások zajlanak Nagybányán, Máramarosszigeten és még hosszan sorolhatnám. Égető szükség van nem egy, hanem több jó festőre is, így kap megrendeléseket Pesky József és így dolgoznak bécsi festők vagy Lotz Károly is az egyházmegyében.
- Mészáros János** 1906–1977, római katolikus pap, író volt. Tárcaikat, novellákat, jegyzeteket, verseket, irodalomtörténeti és társadalmi tematikájú cikkeket közölt szatmárnémeti lapokban és több kötete is megjelent.
- Miclea Ioan** 1902–1982, görög katolikus pap, filozófus volt, az új központ emléktábláinak egyikén olvasható a neve. Több egyházi, filozófiai kötet szerzője volt, Szatmár megyében született, élete, tevékenysége azonban más erdélyi városokhoz – Balázsfalvához, Nagyszebenhez, Kolozsvárhoz – kötődik.

- Mikó Ervin** Szamosborhídon, Szatmár megyében született 1919-ben, a középiskolai tanulmányait Szatmárnémetiben végezte, újságírói tevékenységét a Szamos napilap munkatársaként kezdte, nyugdíjaztatásáig a kolozsvári Utunk munkatársa volt. Több kötete jelent meg, az új központ plakettjeinek egyikén olvashatjuk a nevét.
- Misztótfalusi Kis Miklós** 1650–1702, a leghíresebb magyar nyomdász, de ugyanakkor író is volt. Szatmár vármegyében, Misztótfalun született.
- Mohy Sándor** 1902–2001, festőművész, egyetemi tanár, prorektor, Kolozsvár díszpolgára, az erdélyi képzőművészeti élet meghatározó személyisége. Gyermek- és ifjúkorát Szatmárnémetiben töltötte, évekig a református gimnázium rajztanára volt. Szatmáron különböző magángyűjteményekben, valamint a múzeum tulajdonában közel száz festménye van, ezekből 2002-ben, volt munkahelyén a Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban rendezett kiállítást a család. Cikkek, tanulmányok szerzője, kötete jelent meg a hetvenes években Kolozsváron *Műhelynapló* címmel.
- Moisil Grigore** 1906–1973, matematikus, egyetemi tanár, akadémikus volt. Tulceán született, Kanadában halt meg, a romániai informatika megteremtőjeként, atyjaként tisztelik. Nincsenek szatmári kötődései, ám iskolát neveztek el róla városunkban, az 1-es számú Általános Iskola (Rákóczi utcai Általános Iskola) viseli a nevét.
- Moore Henri** 1898–1986, angol szobrászművész, az absztrakt irányzat képviselője, a XX. század európai művészetének meghatározó egyénisége volt.
- Muzsnay Árpád** 1941-ben született Szatmárnémetiben, tanár, újságíró, az EMKE alelnöke, RMDSZ-tisztségviselő. Számos magyar vonatkozású szatmári szobor, emléktábla állításának, irodalmi megemlékezések, szimpóziumok kezdeményezője.

- Nagy Béla** 1886–1960, tanár, könyvtáros, író volt. A szatmári református gimnáziumban dolgozott, nyelvészeti és helytörténeti munkák szerzője.
- Nagyboldogasszony-templom** A szatmári várbeli római katolikus templomot nevezték így, lényegében a Szűzanya tiszteletére épített, felszentelt templomról van szó. A XVIII. század végéig állt, majd összedőlt.
- Naumburgi dóm** Németországi, jórészt XIII. századi műemlék, amelyen az alapítók, Eckhart és Uta szobrai láthatóak. A szövegben ezekre a szobrokra utalok.
- Nicorescu Alexandru** 1908–1982, költő, verseit a Gloria Kiadó adta ki, az újközponti emléktáblák egyikén találkoztam a névvel. Négy elemi végzett a szatmári Mihai Eminescu Líceumban, vasúti munkásként kereste a kenyerét. A két világháború közötti helyi kiadványok munkatársa volt, több verseskötete jelent meg.
- Noac Moise Sora** 1806–1882, görög katolikus pap, költő, műfordító volt, egy ideig papként a Szatmár megyei Homoródon, valamint Nántún működött. Az új központ emléktáblái egyikén olvasható a neve. Egyházi és történelmi jellegű írásokat publikált.
- Nyiredi Piroska** 1925–1997, színművész, Ács Alajos első felesége. A szatmári magyar társulat alapító tagja, nyugdíjba vonulásáig megbecsült, vezető színésze volt, számos főszerep fűződik a nevéhez.
- Obermayer András dr.** 1783–1869, római katolikus pap, iskolaigazgató, költő volt. Szatmáron a Papnevelő Intézet tanára, gimnáziumi igazgató, kanonok. Verseskötetei jelentek meg Bécsben (1859) és Szatmárnémetiben (1866).
- Ócsvár Rezső** 1877–1968, a Szatmárnémeti Római Katolikus Líceum rajztanára, festőművész. Több szatmári csoportos kiállításon szerepelt műveivel a két világháború közötti időszakban, szatmári magángyűjteményekben és a püspöki képtárban is őrzik alkotásait.

- Orlay Petrich Soma** 1822–1880, festőművész, Petőfi rokona, barátja, az egyik legismertebb Petőfi-portré készítője volt. Szatmár megyében, Mezőpetriben több festménye is van, az ő műve a főoltárkép is, amely Árpád-házi Szent Erzsébetet ábrázolja.
- Ormos-ház (Ormós-ház)** Szatmárnémeti régi központjában, a korzó sarkán, a Divatházzal szemben van egy szép, de nagyon rossz állapotú, reformkori emeletes ház, amelynek Petőfi Sándor többször vendége volt. A házat emléktáblával jelölték meg.
- Pakocs Károly** 1892–1966, római katolikus pap, vikárius volt Szatmárnémetiben. Teológiai tanár, író, tucatnyi regénye, verseskötete jelent meg a két világháború között Szatmáron, Nagyváradon, Kolozsváron, Budapesten. A fentiekén kívül cikkek, tanulmányok szerzője, amelyek helyi és központi lapokban jelentek meg.
- Pall Francisc** 1911–1989, történész, tudományos kutató, egyetemi tanár, Nagyváradban született. Az újközponti plaketten a családnév Francisc Pal, Vulturescu könyvében Páll Francisc. A világhálón mindkét írásmóddal találkozhatunk. Kolozsváron dolgozott a BBTE-en, cikkek, tanulmányok, kötetek szerzője, a magyarosan hangzó neve ellenére román származású volt.
- Pap Endre** 1817–1851, jogász, költő, publicista volt. Petőfi Sándor egyik szatmári barátja, a költő ittjártakor többször vendégeskedett nála. A Kölcsey Kör az azóta rég lebontott házát (Eötvös, Cuza Vodă utca) márványtáblával jelölte meg, a táblát jelenleg a Művészeti Múzeumban őrzik.
- Papp Géza** 1902–1906 között volt Szatmárnémeti polgármestere, a neve a Tűzoltótorony emléktábláján szerepelt. Utcát is neveztek el róla a városban, de ezt már rég átkeresztelték.
- Paul Grigore** 1952–1989, költő, Szatmár megyében született, Bukarestben halt meg. Több kötetet publikált, az újközponti plakettek egyikén találkozhatunk a nevével.

- Pavel Mihai** 1827–1902, görög katolikus pap, püspök volt. Máramarosi származású, az ottani román tanügy újjászervezője. Papként Apşei de Joson, Szamosújváron tevékenykedett, Szamosújváron, Nagyváradon püspök volt. Nem találtam vele kapcsolatban szatmári vonatkozásokat, hacsak nem arról van szó, hogy Máramaros az ő idejében még a történelmi Szatmár vármegye része volt.
- Páskuj Lajos** 1825–1887, római katolikus pap, szatmári székesegyházi kanonok volt. Költeményeket, gyermekverseket írt, ezek iskolai könyvekben és különböző helyi kiadványokban jelentek meg. Szentbeszédeit és költeményeit kötetben is kiadták 1875-ben és 1888-ban.
- Petőfi Sándor** 1823–1849, a legismertebb magyar költő a világirodalomban, aki rövid élete alatt is rendkívül termékeny volt. Petőfiről vázlatosan is több oldalnyi anyagot lehetne írni, de ezúttal csak szorosán a szatmári vonatkozásokra utalok. 1845–1848 között több alkalommal járt Szatmárnémetiben, ahol közel negyven verset, elbeszélő költeményt írt. Szatmáron van Petőfi utca, van Petőfi-emléktábla és van köztéri szobra is. A püspöki palotában látható az oltár, amely előtt a nagy költő a Szatmár megyei Erdődön hűséget esküdött Szendrey Júliának. Az oltár felett függött az a feszület, amelyet ma a püspöki palota lépcsőházában láthat az érdeklődő. Petőfi Sándor szatmári barátai Pap Endre és Riskó Ignác volt. Közeli, baráti kapcsolatban volt Mezey József és Orlay Petrich Soma festőművészekkel is, akiknek több alkotása is található a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye tulajdonában
- Pesky József** 1795–1862, festőművész, a híres Pesky festődinasztia tagja. Szatmárnémetiben többek között a székesegyház és a Zárdatemplom főoltárainak az oltárképeit készítette, de munkái vannak a püspöki képtárban és Mezőpetriben is. Ő készítette a túrterebesi templom főoltárképét, ez tönkrement, és ezért jelenleg helyette Tóth Gyula másolatát láthatja az érdeklődő.

- Pop Dariu** 1887–1965, tanár, tanfelügyelő volt. Beszterce-Naszód megyében született (Măgura Ivei, Magura). Az olvasható róla, hogy tanár, publicista, költő, festő, folklorista, zeneszerző volt. Helyi vonatkozás, hogy többek között Szatmáron, valamint Máramarosban, Kolozsváron is volt tanfelügyelő. 1945–1965 között Kolozsváron tartózkodott. Festményei: Avasi férfi, Pásztorfiú, Önarckép. Festői tehetségét állítólag Szatmáron fedezte fel. Könyvet is írtak róla Dascălul de la Blidari (Kőbánya) címmel. Szatmáron a szobra a tanfelügyelőség épülete előtt, valamint a 20-as számú Általános Iskola előcsarnokában áll. Iskolát és egy szatmári utcát neveztek el róla.
- Páskándi Géza** 1933–1995, író, költő, drámaíró. Szatmárhegyen született, középiskolai tanulmányait Szatmárnémetiben végezte. 1974-ben települt ki Magyarországra, ahol a Kortárs szerkesztője volt. Mellszobra egykori iskolája folyosóján, a Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban áll. Verseskötetek, drámák, tanulmányok szerzője.
- Pázmány-Sajtó** A Pázmány-Sajtó nyomdájának alapítása Boromisza Tibor szatmári püspök (1907–1928) nevéhez fűződik. Lényegében a Szatmári Római Katolikus Püspökség kiadójáról, nyomdájáról van szó.
- Pelikán-kert** Az elnevezés onnan adódik, hogy a székesegyházról lezuhant Jézus-szobrot egy ideig az 1863-ban elhunyt Pelikán József kanonok által létesített első szatmári fűvészkertben (a Titulescu tér környékén) őrizték.
- Patcașiu Vasile** 1844–1932, pap, publicista, politikus (memorandista) volt, az újközponti emléktáblák egyikén olvastam a nevét.
- Petkes József** 1928-ban született, rajztanár, tanfelügyelő, festőművész volt Szatmárnémetiben, jelentős a néprajzkutató tevékenysége is. Jelenleg Magyarországon, Nyíregyházán él.

- Pieta** A Szűzanya ölében a halott Krisztussal ábrázolásról van szó, amelynek számtalanszor utánzott iskola-példája Michelangelo Pieta-szobra, ez a római Szent Péter bazilikában látható.
- Pintescu Alexandru** 1947–2003, ügyvéd, költő, esszéíró volt Szatmárnémetiben. Zilahon született, Nagybányán, Kolozsváron tanult, a Poesis egyik alapítója, több verseskötet szerzője.
- Pirk János** 1903–1989, festőművész volt, fiatal korában Szatmárnémetiben élt. Budapesten, Rómában, Párizsban tanult, Magyarországon, Szentendrén élt és alkotott élete végéig.
- Pollaiolo Antonio** 1432–1498, firenzei szobrászművész, Verrochio kortársa volt. Úgy tudják, hogy ő készítette a két puttót (Romulus és Remus) az Anyafarkas szoborhoz.
- Popp Aurel** 1879–1960, festőművész, a Szatmár megyei Érkáváson született, Budapesten, Párizsban, Bécsben tanult festészetet. Festőművész, keramikus, szobrász, rajztanár volt Szatmárnémetiben, művészeti tárgyú írásokat is közölt magyar nyelven a helyi lapokban. A város egyik legismertebb művésze, nevét iskola, utca viseli, emlékháza van, a szatmári Művészeti Múzeumban állandó kiállítás keretében láthatja alkotásait az érdeklődő.
- Popdan Ion** 1935–2000, autodidakta festőművész volt Szatmáron. A helyi képzőművészek egyesületének aktív tagja a XX. század hetvenes, nyolcvanas, kilencvenes éveiben. A szatmári korszó egyik emléktáblával megjelölt épületének első emeletén volt néhány évig a műterme, amelyet a Képzőművészek Szövetsége Szatmári Fiókjától kapott.
- Porumbescu Nicolae** Építész, egyetemi tanár volt Iași-ban, ő a tervezője a hetvenes években épült szatmárnémeti új központnak. Az életrajzi adatait nem ismerem, valamikor a kilencvenes évek elején, közepe táján halt meg.

- Preisz Ákos** 1923–1981, hegedűművész, a Magyar Rádió karnagya volt. Szatmárnémetiből idült a pályája, mint csodagyerek többször koncertezett a városban, később Budapesten, majd haláláig Bécsben élt. Zeneiskolát alapított, zenepedagógiai könyvet írt.
- Prielle Kornélia** 1826–1906, pályája a történelmi Szatmár megyéből, Máramarosszigetről indult, Szatmáron lépett először színpadra. A budapesti Nemzeti Színház kimagasló művészegyénisége volt. Debrecenben kérte meg a kezét Petőfi, ő azonban inkább színész kollégájához, Szerdahelyi Kálmánhoz ment feleségül.
- Pteancu George** 1855–1939. Annyit sikerült róla megtudnom az egyik újközponti emléktábláról, hogy tudós volt.
- Rákóczi György I.** 1593–1648, erdélyi fejedelem volt 1630-tól haláláig. Uralkodása alatt Erdély gazdaságilag és politikailag is megerősödött. Feleségével, Lorántffy Zsuzsannával együtt sokat tett egyháza és az iskoláztatás felvirágoztatásáért. A szatmári vár ura, részt vett a szatmári református zsinaton is. A Kölcsey Ferenc Főgimnázium tanári szobájának egyik kompozícióján őt láthatjuk az udvarával.
- Rákóczi Kollégium** A szatmári Rákóczi Kollégium épülete I. Rákóczi György nevét viseli, a Németi-templom mögött épül.
- Regéczi Sándor** 1855–1933, 43 éven át volt a szatmári református gimnázium tanára. Közéleti, köztisztelőben álló személyiség, két évtizedig a Szamos napilap munkatársa, az Iparos Kör megeremtője, számos cikk, tanulmány, jegyzet szerzője volt.
- Reizer György dr.** 1858–1919, római katolikus pap, paptanár volt, Krasznasándorfaluban, Mezőteremen, a szatmári Királyi Katolikus Gimnázium hittanáraként dolgozott. Számos egyházi jellegű munkát, írást jelentetett meg, az erkölcs-tanról, hittanról, szertartás-tanról írt könyvet, de történelmi írásokat és számtalan cikket is publikált különböző lapokban.

- Reizer Pál** 1943–2002, 1990-től Szatmár római katolikus püspöke, ő volt az egyház intézményrendszerének újraterejtője a kommunizmus bukása után. Templomokat, plébánia-épületeket, kápolnákat, zárdát, internátust építtetett, meghatározó szerepe volt az államosított egyházi javak visszaszerzésében is.
- Riskó Ignác** 1812–1890, költő, Szatmár megye főjegyzője, országgyűlési követe volt. Az Ormós-házban lakott a város főterén (amelyiken a villanyóra van). Itt látta vendégül több alkalommal barátját, Petőfi Sándort. A házat a kilencvenes években a Kölcsey Kör márványtáblával jelölte meg.
- Rónai János** 1884–1971, római katolikus pap, író volt, Csomaközön, Beregszászon, Szatmáron, Ungváron dolgozott. Három kötete, számos cikke, tanulmánya jelent meg, a Szatmári lapok munkatársa, szerkesztője volt.
- Ruha István** 1934–2004, hegedűművész, egyetemi tanár. Nagykárolyban született. Pályafutása során volt hangversenymester a Kolozsvári Magyar Operában, elsőhegedűs, illetve szólista a Kolozsvári Filharmóniánál, majd tanár a kolozsvári Gheorghe Dima Zeneakadémián. 1964-ben megalapította a Napoca Vonósnégyest. Tanítványai között volt többek között Ágoston András és Fátyol Rudolf is.
- Ruleanu Octavian** 1910–1993, tanár, publicista, az impériumváltás utáni szatmári kulturális élet jelentős román képviselője volt. Nagyon kevés adat, kézirat maradt utána, az új központ plakettjeinek egyikén szerepel a neve.
- Ruşdea Ioan** 1904–? teológus, ortodox főpap volt Szatmáron a két világháború között. 1940-ig működött mint pap, valamint paptanár a Mihai Eminescu Líceumban, a Kereskedelmi Líceumban, a Leánylíceumban stb. Az új központ plakettjeinek egyikén olvasható a neve.

- Sălăgeanu Ioan Silviu** 1836–1898, mint tudós szerepel az egyik újközponti emléktáblán. Szatmár megyében született, Belényesen volt tanár, cikkeket, tanulmányokat közölt, földrajz tankönyvet írt.
- Sălăgean Viorel** 1942–2003, a Szatmár megyei Ákoson született, Szatmárnémetiben tanult, újságíró, közgazdász, politikus volt, több kötetet publikált. 1992–1996 között a PUNR szatmári szenátora volt, az újközponti plakettek egyikén szerepel a neve.
- Sarkadi Sándor** 1887–1959, fizika–kémia szakos tanár, iskolaigazgató szobrászművész volt Szatmárnémetiben. Nagykárolyban újságot szerkesztett, 1925-től a szatmári képzőművészeti tárlatok rendszeres szereplője. Az ő műve a székesegyház homlokzatán látható Jézus-szobor. Egy ideig Popp Aurel szatmári porcelángyárának (DAC) keramikusaként is tevékenykedett.
- Sarmaságh Géza** 1852–1911, római katolikus pap, tanár, publicista, író. Szatmáron, Nyitrán, Nagybányán dolgozott, számos cikk, tanulmány, kötet szerzője, nagyon jelentős a publicisztikai, iskolatörténeti munkássága is. Ő szerkesztette a Szatmár, a Szatmár és Vidéke című hetilapokat, a Szatmáregyházmegyei Irodalmi Kör Értesítőjét, a Heti Szemle című politikai és társadalmi lap egyik alapítója és szerkesztője, Szatmárnémeti kulturális életének meghatározó személyisége volt.
- Savinescu Vasile** 1932–2005, újságíró, tanár, kultúrfelügyelő volt Szatmáron. Újmárnán született, cikkek, valamint néhány szerényebb helyi kiadvány szerzője, társszerzője: Epopee pe Someș, Sâmbra, Satu Mare stb. 2004-től a város díszpolgára, Újmárnán emléktáblája van, az új központ plakettjeinek egyikén is szerepel a neve.
- Sălăjan Dorin** 1948–2006, újságíró, költő. Szatmár megyében született, Nagykárolyban tanult, Szatmáron dolgozott különböző munkahelyeken. Helyi és központi lapokban

jelentek meg költeményei, több verseskötetét adták ki, az újközponti plakettek egyikén szerepel a neve.

- Scurtu Vasile** 1906–1968, nyelvész, irodalomtörténész, tanár volt. Tevékenységének szatmári vonatkozása, hogy 1930–1941 között a Mihai Eminescu Líceum tanára volt, cikkeket, tanulmányokat közölt több hazai kiadványban. Az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve.
- Scheffler Ferenc dr.** 1894–1956, római katolikus pap, teológiai tanár, kanonok volt Szatmárnémetiben. Számos cikk, tanulmány szerzője, tankönyvíró, tankönyveket fordított magyar nyelvre. A Szabad Szó, az Új Élet, a Katolikus Élet szerkesztője volt
- Scheffler János dr.** 1887–1952, római katolikus pap, teológiai tanár, szatmári püspök volt. Cikk, tanulmányok, kötetek szerzője, ő állította vissza a katolikus tanítóképzőt Szatmáron, templomokat, kápolnákat építtetett az egyházmegyében. A jilavai börtönben halt meg, boldoggá avatása folyamatban van.
- Schlauch Lőrinc dr.** 1824–1902. Neve tévesen (Lőrincz) szerepel az új központ plakettjeinek egyikén. Ugyanitt azt olvastam, hogy teológus és mecénás. Schlauch római katolikus püspök, később bíboros volt. A szatmári egyházmegye püspöke lett már fiatalon, XIII. Leó pápa kinevezte 1892-ben nagyváradi püspökké, majd bíborossá. Számos egyházi, iskolaügyi cikk, tanulmány szerzője, szónoklatai, országgyűlési beszédei a Koronában és a Magyar Államban (korabeli központi lapok) jelentek meg.
- Séta-tér** Nagyjából a Megyei Múzeum melletti park területén helyezkedett el, ez a város első nagyobb parkja, sétálóhelye volt, amelynek létesítését Kiss Gedeon kezdeményezte. A központi park létrehozása után ide szerették volna költöztetni a piacot, a két világháború között azonban a prefektúra és az ortodox templom felépítése után ezt a tervet elvetették.

- Sfura Dimitrie** 1831–1858, költő volt. Szatmár megyében, Vezenden született, korai halála miatt összesen 16 verset és egy novellát közölt. Az új központ plakettjeinek egyikén olvasható a neve.
- Sike Lajos** 1938-ban született Kőszegremetén, újságíró, a Romániai Magyar Szó munkatársa. Több kötete, valamint cikkeinek gyűjteménye jelent meg az utóbbi években Szatmárnémetiben.
- Simonyi József** 1777–1832, ezredes, a napóleoni háborúk hőse volt. A debreceni Pro Patria Alapítvány állította az emléktáblát 2003-ban, amely a Kálvária-templom belső kerítésén látható. A tábla szövege: 1789-ben itt toborozta katonáit a „legvitézebb huszár”.
- Sipos Ferenc** 1916–1995, római katolikus főpap, ordinárius volt Szatmárnémetiben. Igen jelentős az egyháztörténeti tevékenysége, megírta négy kötetben a Szatmári Egyházmegye történetét, A Szatmári egyházmegye római katolikus papjainak irodalmi működését. Ezek a munkák kéziratban maradtak ránk.
- Șireagu Octavian** 1901–1985, költő, műfordító, publicista volt. Patóházán született, Nagybányán, Kolozsváron tanult, tevékenykedett, Kolozsváron halt meg 1985-ben. Számos romániai lapban publikált, több kötete jelent meg, az együttélő nemzetiségek (magyarok, németek) irodalmi kiválóságainak a verseit fordította románra. Az új központ emléktábláinak egyikén olvasható a neve.
- Șișești (Lacfalu)** Máramarosi helység, itt található a Vasile Lucaciu emlékház is. Ő hosszabb ideig itt dolgozott görög katolikus papként, ezért nevezik életrajzírói „Șișești-i orozslánnak”.
- Slavici Ioan** 1848–1925, író, publicista, a román irodalom kiemelkedő személyisége volt. Líceumi tanulmányait magyar nyelven, az aradi Piarista Líceumban végezte, egyetemi tanulmányokat Budapesten folytatott. Egy véletlen köti

Szatmárhoz. Aradon lekéste az érettségit, amit Szatmáron kicsit később, a Királyi Katolikus Gimnáziumban még le lehetett tenni.

Sófalvi György, sorkatona Dr. Sófalvi György, szatmári orvos fia, az 1989-es változások egyik szatmári áldozata. Bráilán halt meg néhány hónapi szolgálat után.

Steinberger Ferenc dr. 1846–1905, római katolikus paptanár, író volt. Szatmáron, Nagyváradon, Budapesten dolgozott. Tíz kötete és számos szacikke jelent meg, a következő lapok munkatársa volt: Katolikus Teológia, Folyóirat, Religio, Katolikus Pedagógia, Katolikus Hitoktatás, Kalauz, Iskola, Népiskolai Tanügy, Magyar Állam, Szatmár és Vidéke, Szamos, Heti Szemle stb.

Szamos napilap Szatmárnémeti egyik legismertebb napilapja volt a második világháború előtti évtizedekben. 1869-ben alapította Bihari Péter. Jelenleg Szatmárnémetiben néhány hónapja Szamos hetilap, havilap is működik. Ez lényegében a Szatmári Magyar Hírlap önállósult melléklete.

Szegedi Mihály A XVII. század első felében bíró (1642–1646) és ötvösművész volt Szatmáron. Egy 1627-ből való ezüst, feliratos kannája és egy 1646-ból való úrvacsorátányérja a szatmári református egyház tulajdonában van. Ezek megmentése Bagaméri Istvánnak köszönhető.

Szeibel János 1919–1986. 1967–1984 között a szatmári Szent Családtemplom építője, plébánosa volt. Emléktáblája a templomban, a bejárat közelében található.

Szejke Vilmos 1942–1992, rajztanár, festőművész volt Szatmárnémetiben a hetvenes évektől élete végéig. Az egyik újközponti plaketten olvasható a neve.

Szendrey Júlia 1828–1868, költő, műfordító, Petőfi Sándorné, Szendrey Ignác erdődi gazdatiszt lánya volt. Költeményein erősen érződik Petőfi hatása, magyarra fordította Andersen meséit.

- Szentlélek templom** Itt a hóstánci református templom római katolikus elődjéről van szó. Ennek emlékére vette fel nevét a mai szatmári Szentlélek-templom.
- Szent Imre** Szent István és Gizella királyné fia volt, az őt ábrázoló dombormű a Királyi Katolikus Főgimnázium épületén állt néhány évig. Az impériumváltáskor szétverték, azóta a helye üres.
- Szép Ernő** 1884–1953, költő, író, színpadi szerző, publicista. A két világháború között egy-két évig szatmári lapok munkatársa is volt.
- Szovjet hősök emlékműve** Szatmárnémeti főterén állt ez a második világháborús emlékmű egészen 1990-ig, azóta átköltöztették a Hősök temetőjébe.
- Strava Valentin** 1907–?, költő, Szilágy megyében (Hotoan) született, egyetlen kötetéről van tudomásom. Kolozsváron tanult, a bécsi döntés után Bukarestbe költözött, ott állítólag mint éjjeliőr dolgozott. Egyelőre nem sikerült felderítenem vele kapcsolatban a szatmári vonatkozásokat. Egy újközponti plaketten találkoztam a nevével.
- Szentgyörgyi Jordán Károly** 1849–1927, római katolikus pap, író volt. Szaniszlón, Szatmárnémetiben dolgozott, cikkek, tanulmányok szerzője. Az ő munkája többek között az a kéziratot leltár, amelyet 1915-ben a székesegyházról készített, és amely fontos forrás mindazok számára, akiket a korabeli állapotok érdekelnek.
- Szilassy János** Ötvösművész volt, 1729–1782 között fejtette ki a tevékenységét a Felvidéken. Szatmár megyében, Kaplonyban található egy szép és nagyon értékes úrmutatója.
- Szilágyi Domokos** 1938–1976, erdélyi magyar költő, író, irodalomtörténész és műfordító volt. Középiskolai tanulmányait a Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban végezte, Szatmáron van köztéri szobra és ennek patinázott műkő változata a Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban, a róla elnevezett terem előtt áll.

- Szirmai Szirmay Antal** 1747–1812, történész volt, megírta 1809-ben Szatmár vármegye történetét, *Szatmár vármegye fekvése, történetei és polgári esmérete* címmel. Ez egy rendkívül értékes, alapos munka, amelynek áttanulmányozása nélkül aligha lehet városunk történelméről bármit is írni. Szatmárnémetiben a hálás lakosok utcát neveztek el Szirmayról a város patinás körzetében, ezt jelenleg Mihai Eminescu utcának hívják.
- Szíves (Schmiedt) Béla dr.** 1901–1971, katolikus pap, író volt. Szatmáron irodaigazgatóként működött, kilenc kötetet publikált, ezenkívül számos cikke jelent meg különböző folyóiratokban, főleg az Utunkban.
- Szócska János** 1864–1934, görög katolikus pap, író. Legtöbbet Nagykárolyban szolgált, verseskötetek, monográfiák, elbeszélések, cikkek szerzője volt.
- Tankóczi Gyula** 1867–1940, szatmári rendőrfőkapitány, tűzoltó parancsnok volt, az 1936-os kiadású monográfia szerzője. Az újközponti plakettek egyikén olvasható a neve, azon az áll, hogy történész volt.
- Tănase Cazimir** 1921–1980, Szatmáron volt színművész. Emléktáblája a stúdióterem falán látható.
- Tăutu Aloisie Ludovic** 1895–1981. Egyetlen ismert szatmári vonatkozás vele kapcsolatban, hogy megyénkben született. Először Krasznaterebesen, majd Rómában, Bécsben tanult. Több egyházi vonatkozású műve, írása, tanulmánya jelent meg. Görög katolikus papként, történészként Belényesen, Nagyváradon, Rómában fejtette ki a tevékenységét, Rómában halt meg. Az újközponti plaketteken találkozhatunk a nevével.
- Teleki Blanka grófnő** 1806–1862, író, festő, szobrász, a magyar nőnevelés úttörője volt. A szabadságharc ideje alatt pénzzel és élelemmel segítette a honvédeket, utána több mint két évig a Szatmár melletti Pálfalván bujdosott. Itt fogták el az osztrákok 1851-ben és 10 évi börtönre ítélték.

- Tereh Géza** 1889–1969, tanár, tankönyvíró, esztéta, költő Szatmáron. Számos román nyelvű matematika könyv szerzője. A két világháború között tárlatkrónikákat, cikkeket, verseskötetet publikált, a város kulturális életének kiemelkedő személyisége volt.
- Tóth Béla** *A magyar anekdotakincs* (Budapest, 1898–1903) című hatkötetes művének második könyvében olvashatunk Simonyi óbester életéről.
- Tóth Gyula** 1891–1970, festőművész volt. A nagybányai szabadiskolában és Münchenben tanult, szinte teljes művészi tevékenységét Szatmárnémetiben fejtette ki, egyéni kiállításokat rendezett, igen jelentős az egyházművészeti tevékenysége is.
- T. Rácz Péter** 1879–1945, festőművész, a nagybányai szabadiskolában tanult, Münchenben, Párizsban, Rómában végzett művészeti tanulmányokat. 1931-től néhány évig a szabadiskola ügyvezető elnöke volt, a Szatmár megyei Nagypeleskén halt meg.
- Turáni Kovács Imre** 1910–1975, budapesti szobrászművész volt. A székesegyház toronyfülkéiben ma látható Szent István- és Szent László-szobrok alkotója.
- Tyukodi (Kind) Mihály dr.** 1916–1997, Kaplonyban született, római katolikus paptanár, egyetemi tanár, író volt. Egyházi, önéletrajzi, egyháztörténeti írásokat publikált.
- Újházi Sándor** 1890–1941, festőművész volt. Nagykárolyban a két világháború között rajztanárként működött, jelentős az egyházművészeti tevékenysége is.
- Az új központ plakettjei** 2008 őszén kerültek a helyükre, a Corneliu Coposu sétányon látható márványtömbökre. Ezek tartalmával kapcsolatban 2008 októberében és novemberében a Szamos című szatmári kulturális hetilapban egy hat részből álló cikksorozatban mondtam el a véleményemet. A tanulmányomat vitaindítónak szántam, de az általam felvetett kérdések megválaszolatlanok maradtak. Csak

a plaketteken észlelhető módosítások jelezték, hogy az illetékesek ismerik az írásom tartalmát.

- Vacarciuc Petru** 1943–2000, etnográfus volt Szatmáron, a Valea Vinului-ban (Szamosborhíd) lévő általános iskolát róla nevezték el. Nevével az új központ plakettjeinek egyikén találkozhatunk.
- Vajay Károly** 1825–1906, Szatmárnémeti utolsó főbírája, a református gimnázium tanügyi bizottmányának elnöke volt. Értékes könyvtárát és gyűjteményeit a gimnáziumnak ajándékozta. Ez a gyűjtemény előbb a városi, majd a Megyei Múzeum anyagának az alapjául szolgált. A hálás szatmáriak utcát neveztek el róla, a későbbiekben ezt is átkeresztelték.
- Vajnay Lajos** Szatmári építő-vállalkozó volt a múlt századfordulón, többek között a Tűzoltótorony felépítése, kivitelezése fűződik a nevéhez. Ezt ingyen vállalta el.
- Vartolomei Vasile** 1913–1964, író, irodalomtörténész, az új központ táblácskája szerint tudós volt. Apában született, Szatmáron, Kolozsváron tanult, tevékenységének legjavát Nagyváradon, tanárként fejtette ki. Irodalomtörténeti munkássága jelentős.
- Vasvári Pál** 1826–1849, Nagykárolyban tanult, tanár, történész volt, a márciusi ifjak egyik vezére. Részt vett a 12 pont megalkotásában, életét áldozta a harcokban.
- Vastag István** 1947-ben született Szatmáron, autodidakta szobrász, egy köztéri munkájáról, térplasztikájáról számoltam be ebben a könyvben.
- Vécsey-ház** A Művészeti Múzeum jelenlegi neogótikus épülete, Vécsey Miklós báró, Szatmár vármegye főispánja építtette 1842-ben.
- Vlasiu Ion** 1908–1997, szobrászművész, festő, író volt. Az ő alkotása George Coșbuc szobra Szatmáron, amely a Vívóterem és a Ioan Slavici Kollégium közötti kis téren áll, a költőről elnevezett utca közelében.

- Vonház István** 1881–1945, történész, nyelvész, egyetemi tanár volt. Az ő műve a Szatmár megyei sváb telepítés, amelyet Budapesten adtak ki 1914-ben. Ez a mű a sváb telepítések egyik legismertebb és legátfogóbb leírása, 1997-ben Merli Rudolf bundesheimi plébános jóvoltából újra kiadták.
- Wieser Stefan dr.** 1917–1973, orvos volt. Az újközponti emléktáblán olvasható adatokon kívül nem találtam újabb információkat a tevékenységével kapcsolatban.
- Wizler (Weisler) Egyed** 1925–1972, zenetanár, székesegyházi karnagy és kántor volt Szatmárnémetiben. Nevének több írásmódjával is találkoztam.
- Wolkenberg Alajos dr.** 1871–1935, Szatmáron paptanár, Budapesten egyetemi tanár, író volt. Több mint 22 füzetet, könyvet publikált, ő szerkesztette a szatmári Heti Szemlét, számtalan cikket közölt a Szatmár és Vidékében, a Szamosban, valamint budapesti lapokban is.
- Vulturescu George** Pop Silaghi Gheorghe, 1951-ben született Szatmár megyében, költő, publicista, kultúrfelügyelő. Több kötete jelent meg, a Poesis folyóirat egyik alapítója, többek között *A Cultură și literatură în ținuturile Sătmăruului, Dicționar 1700–2000* című munka szerzője. Erre több alkalommal hivatkoztam a könyvemben.
- Xantus Géza** 1958-ben született, festőművész, a székesegyház falán látható jubileumi dombormű szerzője, de az ő oltárképeit láthatjuk a szatmári Szent Család- valamint a lajosvölgyhutai római katolikus templomban is.
- Zafféri Károly dr.** 1840–1919, paptanár volt, tanulmányait Máramaroszigeten kezdte és Szatmáron, Budapesten fejezte be, igen jelentős a pedagógiai munkássága is. A római katolikus tanügyi irodalom egyik vezéralakja volt, tanácskönyveket is írt.
- Zala György** 1858–1937, szobrászművész, egyetemi tanár Budapesten. A múlt századforduló hivatalos művészetének

jelentős képviselője, a neobarokk emlékműszobrászat legjelentősebb mestere, többek között Cornel Medrea tanára is volt.

Zalka Máté

1896–1937, Szatmárnémetiben érettségizett, katonatiszt, író volt. A spanyol polgárháború legendás tábornoka, több kötet szerzője.

Zamfirescu G. M.

1898–1939, román író, publicista. Emléktáblája Szatmáron annak a háznak a falán látható, amelyben 1922–1924 között lakott.

Zelk Zoltán

1906–1981, a magyar lírai költészet kiemelkedő személyisége. Ifjúkorának meghatározó éveit Szatmárnémetiben töltötte.

Zolnay Géza

1886–1965, festőművész, tanár. Szatmárnémetiben a Faipari Iskolában tanított, kiváló, országosan elismert portréfestő volt. Szatmári magángyűjteményekben, a Szatmári Római Katolikus Egyházmegye, a Németi Egyházközség tulajdonában több műve, arcképe található.

Zöldfa fogadó

A város egyik legjelentősebb fogadója a XIX. században, azon a helyen állt, ahol ma a fehér ház látható.

Zsoldos Árpád

1933–2001, színművész, 1968–1971 között volt az Északi Színház tagja, jelentős alakítások, emlékezetes ösbemutatók, főszerepek fűződnek a nevéhez.

Könyvészet

- Szirmai Szirmay Antal: Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete. 1–2 kötet, Buda, 1809.
- A Szatmár – Németi Helvét Hitvallású Gimnázium 1881–1890. évi értesítői. Szatmár, 1881–1890.
- Irsik Ferenc: Boldog emlékü Hám János szatmári püspök élete. Szatmár, 1894.
- Bakcsy Gergely: Szatmárnémeti Ev. Ref. Főgimnázium története. Szatmár, 1896.
- A Szatmári Püspöki Egyházmegye emlékkönyve. Szatmár, 1904.
- A Szatmár-Németi államilag segélyezett Evangéliumi Református Főgimnázium 1906–1907 évi értesítője. Szatmár, 1907.
- Borovszky Samu (szerk): Szatmár vármegye. Budapest, 1907.
- Bagossy Bertalan: A Szatmárnémeti Gazdasági Egyesület története. Szatmárnémeti, 1911.
- Várad Aladár, Berey Géza: Erdélyi monográfia. Szatmár, 1934.
- Tankóczy Gyula: Satu Mare város képes tükre. Szatmár, 1936.
- Berey Géza: A magyar újságírás Erdélyben. Szeged, 1940.
- Maksai Ferenc: A középkori Szatmár vármegye. Budapest, 1940.
- A Szatmárnémeti Királyi Katolikus Gimnázium évkönyve az 1941-42. iskolai évről. Szatmárnémeti, 1942.
- A Szatmárnémeti Magyar Királyi Állami Polgári Fiúiskola évkönyve az 1943-44. iskolai tanévről. Szatmárnémeti, 1944.
- Burai Béla: Despre cetatea de tip italian din Satu Mare, Satu Mare, Studii și comunicări. 1969.
- 20 év, Magyar tagozat. Satu Mare, 1973.
- Județul Satu Mare. București, 1976.
- Popp Aurél: Ez is élet volt..., Kolozsvár–Napoca, 1977.
- Județele patriei. Satu Mare – monografie. București, 1980.
- Mohy Sándor: Műhelynapló, Kolozsvár – Cluj-Napoca, 1981.
- Doru Radosav: Satu Mare. Ghid de oraș. Satu Mare, 1984.

- Banner Zoltán: Erdélyi művészet a XX. században. Budapest, 1990.
- Bura László: Hajszálgyökerek, Szatmárnémeti, 1992.
- Szatmár megye legjelentősebb településeinek rövid története, 1993.
- Thália Szatmárban. Szatmárnémeti, 1993.
- Bura László: A Szatmári Református Kollégium és diákjai (1610–1852), Kolozsvár, 1994.
- A Kölcsey Ferenc Főgimnázium évkönyvei, 1994–2008.
- Bara Csaba: Szatmárnémeti Láncos–templom. Kolozsvár, 1996.
- Doru Radosav, Viorel Ciubotă: 1918 în Sătmar. Cluj-Napoca, 1996.
- Római Katolikus Naptár, 1996–2002.
- Szatmári Friss Újság évkönyvek, 1996–2003.
- Bura László: Szatmár megye történeti-etimológiai helységnévtára. Kolozsvár, 1997.
- Csirák Csaba: Egészségügy–történeti dolgozatok, 1997.
- Dr. Vönház István: A Szatmár megyei német telepítés. Az 1931-es pécsi kiadás alapján, Kolozsvár, 1997.
- Județul Satu Mare în pragul mileniului trei. Satu Mare, 1997.
- Ghid cultural. Satu Mare, 1998.
- Kónya László (szerk.): Szatmár megye az 1848–49-es szabadságharcban. Szatmár, 1998.
- Anton E. Dörner: Evreii din comitatul Satu Mare în secolul al XVIII-lea. Cluj-Napoca, 1998.
- Satu Mare. Cluj–Napoca, 1998.
- Arcképek a Szatmári Római Katolikus Egyházmegyéből. Szatmár, 1998.
- Bura László: Iskolavárosunk Szatmárnémeti. Csíkszereda, 1999.
- Bura László: Hám János öröksége. Szatmár, 1999.
- Jeney György: Egy szatmári czívis emlékiratai, 1999. (hasonmás kiadás)
- Kiss Imola, Daniela Bălu: Casa domnului, casa omului. Satu Mare, 2000.
- Muhi Csilla: A szatmári Székesegyház története és képzőművészeti értékei, 2000.

- Tempfli Imre, Sipos Ferenc: A szatmári katolikus egyházmegye író papjai, 2000.
- George Vulturescu: Dicționar 1700–2000, Cultură și literatură în ținuturile Sătmăruului, Editura Muzeului Sătmărean, 2000.
- Csirák Csaba: Szatmári zsidó emlékek, 2001.
- Csirák Csaba: A szatmárnémeti színjátszás otthonai, 2003.
- Csirák Csaba: 50 év krónikája, 2003.
- Balogh Géza: Élő hagyományaink, 2004.
- Monica Pop, Gabriela Silaghi, Ioan Viman: Județul Satu Mare, Editura Solstițiu, 2004.
- Fazekas Lóránd: Mozaikkövek Szatmárnémeti történetéhez, Szatmárnémeti, 2005.
- Fazekas Lóránd: Tanári életutak, Szatmárnémeti, 2005, 2007.
- A Szatmári Egyházmegye Jubileumi Sematizmusa, Szatmári Római Katolikus Püspökség, 2006.

Felhasználtam még prospektusokat, alkalmi kiadványokat, a Megyei Múzeum évkönyveiből átvett adatokat, a Szatmári Friss Újság 1990–2008 közötti számaiból néhány adatot, a Szatmári Magyar Hírlap Szamos-kollekcióját, valamint kézikönyvek, monográfiák, művészeti lexikonok és a világháló adatait.

Az illusztrációs anyag fontosabb forrásai

A könyv 78 illusztrációt tartalmaz, ebből hozzávetőlegesen 65 saját felvétel, a többi kép részben a Janitzky-gyűjteményből, az Egyházmegyei Levéltárból való, illetve a világhálóról vettem át. Pontos kimutatást az érdeklődő a Képek jegyzéke címet viselő összeállításban találhat.

Válogatás a szerző ehhez a témakörhöz kapcsolódó munkáiból

- Szatmári arcképek. Otthonom Szatmár megye sorozat 2, 1994.
- A szabadságharc és a szatmáriak. Szatmári Friss Újság, 1998. február 28.
- 1992 – 2000. Tíz év krónikája, Szatmárnémeti, 2001.
- Iskolatörténeti kiállítás. A Kölcsey Ferenc Főgimnázium évkönyve, Szatmárnémeti, 2002.
- Szatmárnémeti (városismertető, második, bővített kiadás). Szatmárnémeti, 2003.
- Képzőművészeti élet Szatmáron. Otthonom Szatmár megye sorozat 20, Szatmárnémeti, 2004.
- Híres műhelyek, alkotók a Szatmári Római Katolikus Egyházmegyében – cikksorozat (a Szatmári Hírlap Szamos melléklete, 2006–2009)
- Szatmári építészet és egyházművészet. Hám János, Szatmárnémeti, 2007.
- Szatmári építészet és egyházművészet. Meszlényi Gyula, Szatmárnémeti, 2008
- Szatmár kulturális emlékezete (I–VI.), Szamos, Szatmárnémeti, 2008
- Építészet Szatmáron, Hírlap Könyvek, Szatmárnémeti, 2008.
- A Szatmári Római Katolikus Egyházmegye képzőművészeti leltára, kézirat, Szatmárnémeti, 1997–2008.
- Szobrok, emléktáblák Szatmáron, cikksorozat, Szamos, Szatmárnémeti, 2009.

Tartalomjegyzék

Bevezető.....
A székesegyház szobrai
Kölcsey Ferenc szobra
Vasile Lucaciu emlékműve
Szobrok, emléktáblák a második világháború előtti időkből
Egyházi emléktáblák, szobrok
Az Anyafarkas szobra
Szobrok, emléktáblák a kommunizmus idejéből
1989, emléktáblák
A Tűzoltótorony emléktáblái, szobrok a Kossuth-kertben.....
Corneliu Coposu szobra
„Szatmár kulturális emlékezete”
Dsida Jenő, Páskándi Géza, Szilágyi Domokos szobra
Szoborpark Szatmárnémetiben.....
Petőfi Sándor szobra és emléktáblája Szatmárnémetiben
Demokrácia
Stílustörés, stílustalanság
Új szobrok.....
Firkált, megcsonkított szobrok.....
Szobrok, domborművek a szatmárnémeti temetőkben
Végül.....
Nevek és kifejezések szótára.....
Könyvészet.....
Tartalomjegyzék.....
Illusztrációs tömb



XX. század eleji képeslap szatmári iskolákkal és a Kölcsey-szoborral



Szatmárnémeti főtere a két világháború között az első világháborús emlékművel



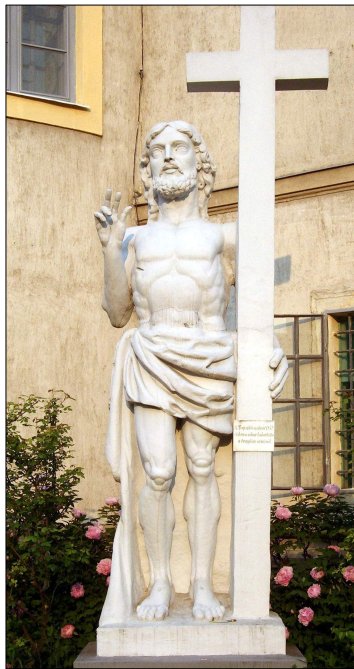
A Királyi Katolikus Főgimnázium homlokzata a Szent Imrét ábrázoló domborművel és Kiss Gedeon szobra a Kossuth-kert bejáratánál



A Szovjet hősök emlékműve



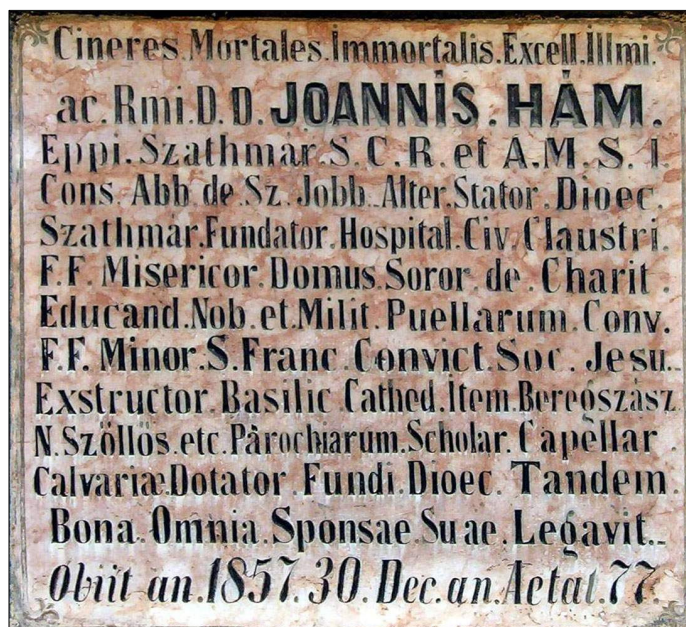
A Szatmári Székesegyház a múlt századfordulón



A lezuhant Krisztus-szobor ma a székesegyház mögött látható



Sarkadi Sándor és segédje a második székesegyházi Krisztus-szoborral



A Hám János emléktábla a székesegyház falán látható



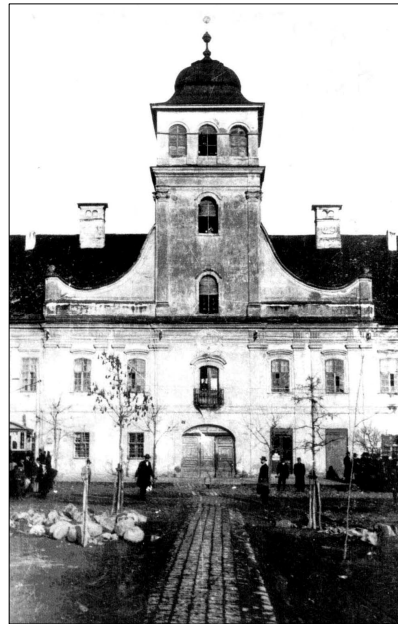
A székesegyház mögött álló
Szűzanya-szobor



Hám János mellszobra



Gerenday Antal Kölcsey-szobrának talapzata



A „tornyos ház” épülete



A Kölcsey Ferenc Főgimnázium Kölcsey-szobra



Kölcsey Ferenc mellszobra a Lánchos-templom kertjében áll



Cornel Medrea a szatmári Lucaciu-szobor makettjével



Vasile Lucaciu szobra napjainkban



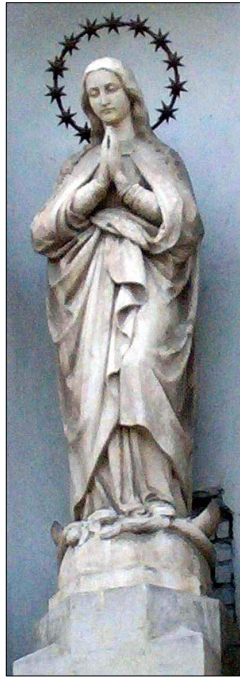
Vasile Lucaciu szatmári emléktáblája



Dr. Lükő Béla szobra a régi és az új talapzattal



Az „atlaszos ház” domborművei



A püspöki konviktus
Immaculata szobra



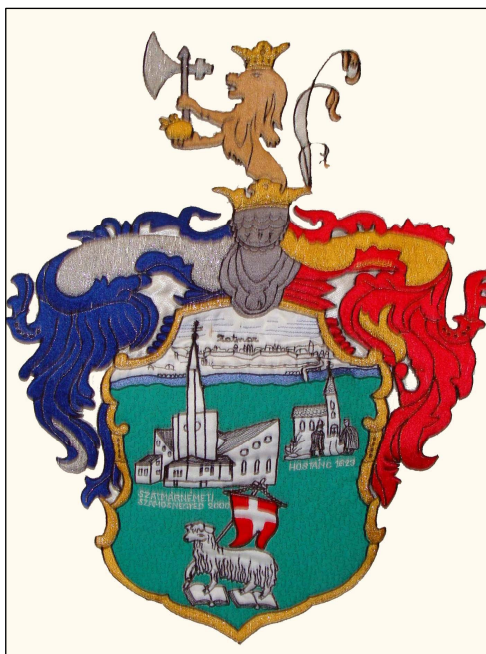
A M. Eminescu Kollégium
Madonna-szobra

GONZECZKY JÁNOS tábori lelkes
emlékére, aki a ZÁRDATEMPLOM
építkezési munkálatait irányította.
Forradalmi tevékenysége miatt 1849.
október 8-án kivégezték.
A szabadság vértanujaként tiszteljük.
În amintirea preotului de campanie
GONZECZKY JÁNOS care a coordonat
construirea acestei biserici. Pentru
activitatea sa revoluționară a fost
executat la 8 octombrie 1849. Cinstim
memoria sa de martir al libertății.
1849 - 1999

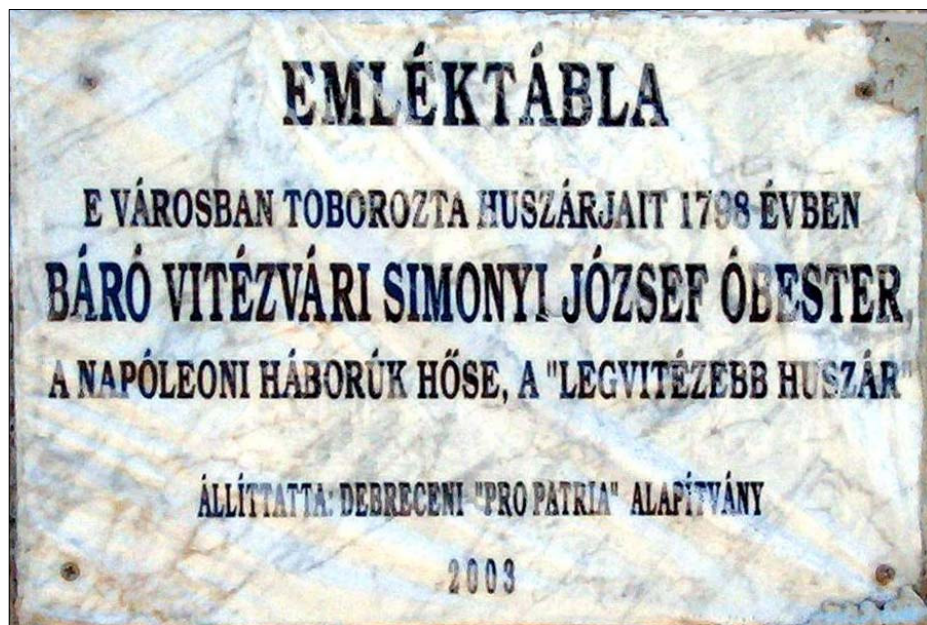
Gonzeczky János kétnyelvű emléktáblája a Zárda-templom falán látható



Bethlen Gábor mellszobra



Az új református templom
templomzászlójának címere



Simonyi József szatmári emléktáblája



A bebörtönzött görög katolikus papok emléktáblája



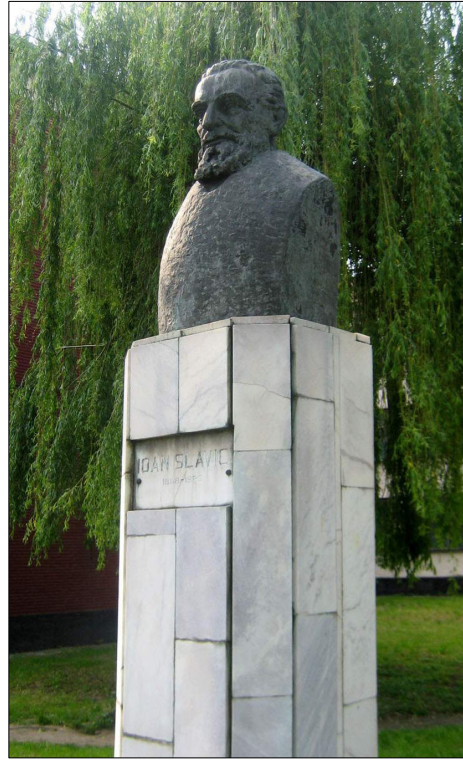
A görög katolikus papok emlékműve a V. Lucaciu sugárúti parkban



A Szent Erzsébet-szobor avatása



George Coșbuc szatmári szobra



Ioan Slavici mellszobra



A milleneumi emléktábla



A felújítás alatt álló Tűzoltótorony



A felújított Tűzoltótorony plakettjei



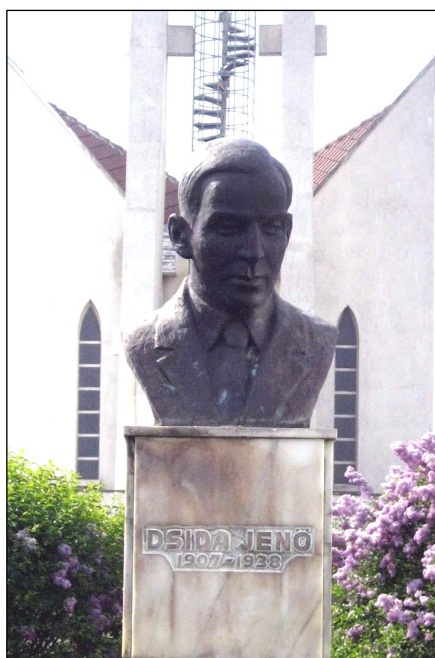
Az összetört és a kilencvenes években felújított Kossuth-emléktábla



Corneliu Coposu szobra eredetileg a Szamos nagyáruház mellett állt



A márványtömbök plakettjei (részletek)



Dsida Jenő szatmári mellszobra



Szilágyi Domokos köztéri szobra



Páskándi Géza mellszobra
a Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban



A feliratos kőtábla a Csend parkban



Az Ormós-ház erkélye



A „sándrai korpusz”



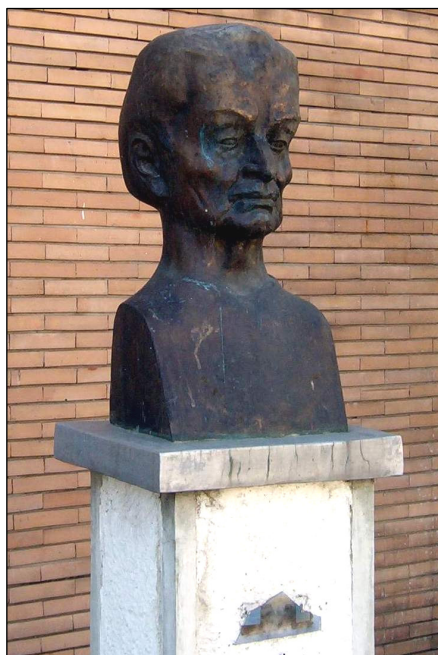
Petőfi Sándor szatmári szobra



Iuliu Maniu szobra



Lucian Blaga szobra



Csipker Sándor mellszobra



Bartók Béla, dombormű



A szatmári Holokauszt-emlékmű



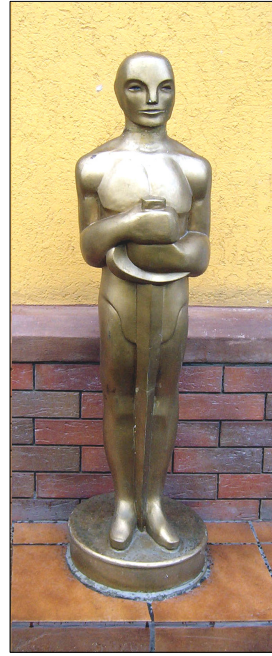
Alexandru Ioan Cuza szobra



Kovács Leó háromnyelvű emléktáblája



Dariu Pop szatmári köztéri szobra



Oszkár-szobor a városközpontban



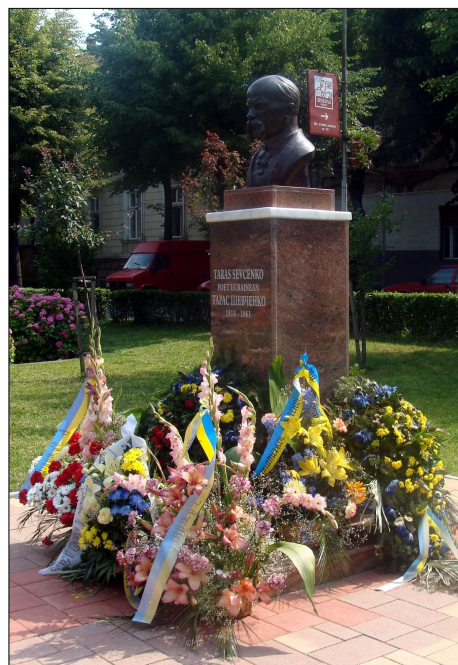
Pincér a Károlyi úton



Puttó virágvázával



I.C. Brătianu mellszobra Szatmárnémetiben



Tarasz Szevcsenko, ukrán kultő szobra



A Vasile Lucaciu emlékmű domborműve ma



A kápolna előtt álló feszület a római katolikus temetőben



Allegórikus nőalak szobra



Angyalt ábrázoló dombormű a római katolikus temetőben



A Meszlényi-mauzoleum domborműve



A Hősök temetője Szatmárnémetiben



Dr. Lükő Béla síremléke a vasút
melletti református temetőben



Kovács Leó sírköve a vasút melletti
református temetőben



A szatmári ortodox izraelita temető



Egyházi jelképek egy sírkövön a szatmári ortodox izraelita temetőben



A Status Quo izraelita temető sírkövei



A Status Quo izraelita temető Szatmárnémetiben